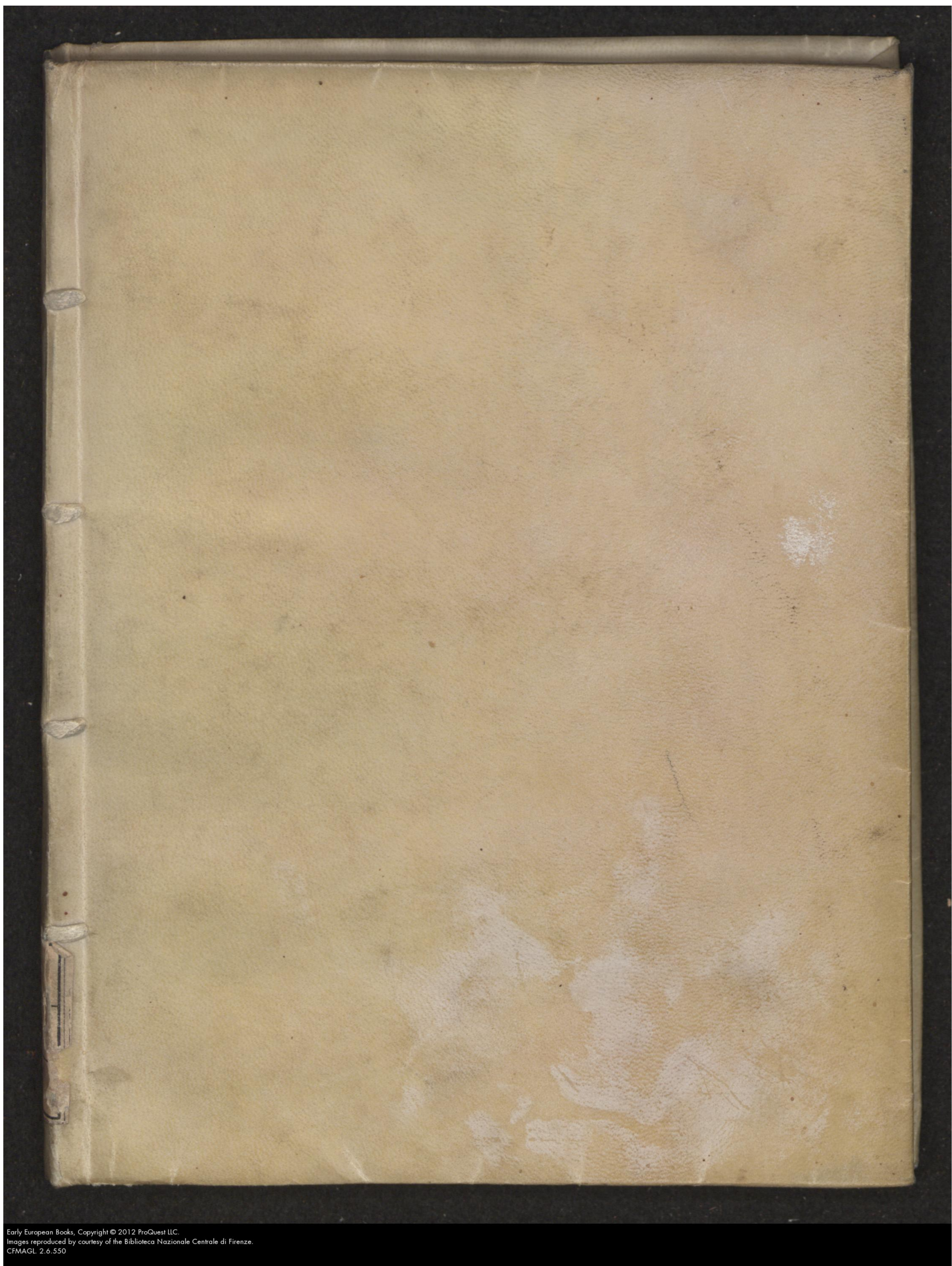
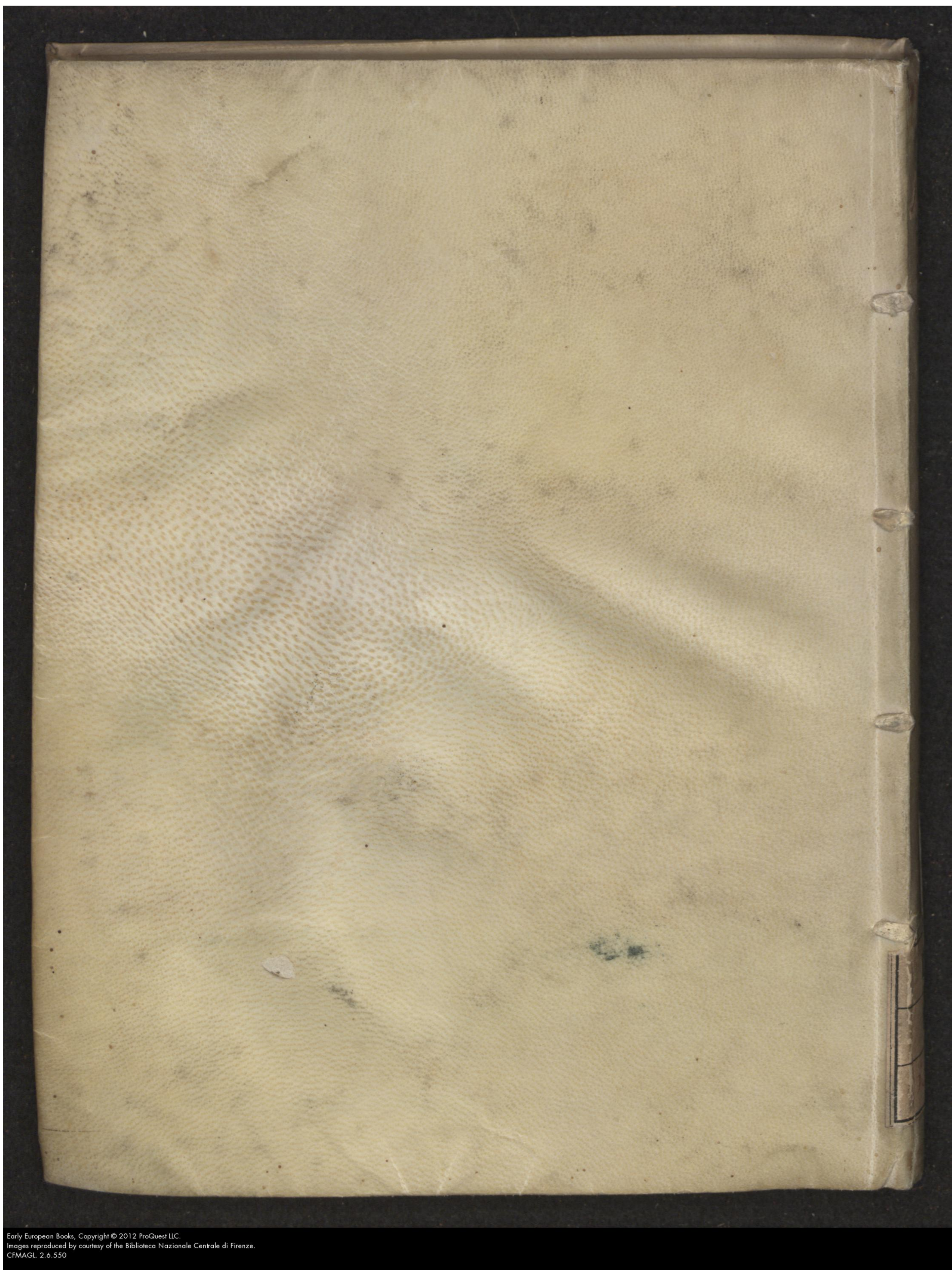
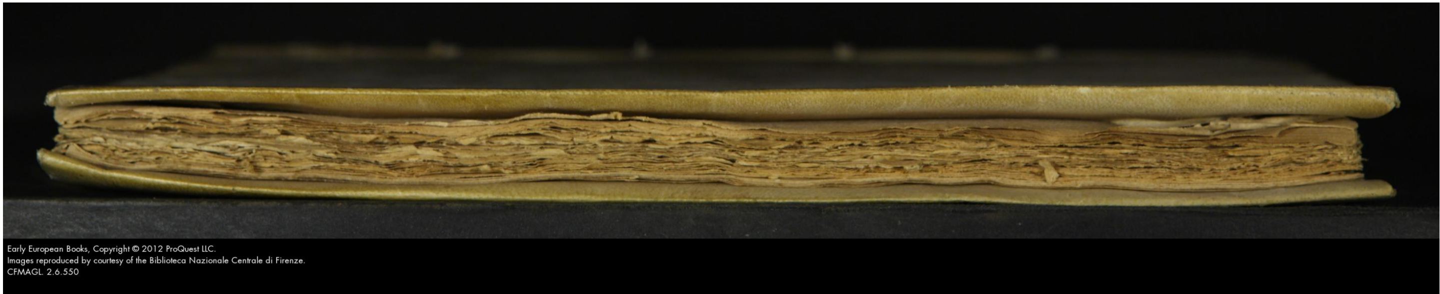

Commodiani Advers. Gentium Deos
II
6
550

XXXIX
COMMOD

COMMODIANI INSTRVCTIONES

aduersus Gentium Deos.

PRO CHRISTIANA DISCIPLINA.

Tempore Siluestri P. R. sub Constantino Caes. compositae.

Nunc primum typis mandatae.

Tulli Leucorum.

Apud S. Belgrand & I. Laurentium, Typographos Regios.

M. DC. L.

Cum priuilegio Regis.

NICOLAI RIGALTII DE COMMODIANO EIVSQVE OPVSCVLIS.

BENE à Gennadio Commodianus, libello de viris illuſtribus, deſcribitur. Vir bonus, vere Chriſtianus & ſimplex; ab omni faſtu, ab omni gloriae ſaecularis ambitione alienus; caritatis, quae proprie Chriſtianum demonſtrat, cultor egregius: perfectiſſimus aſcetes futurus, incipiente iam tempore ſapientiae Monachalis. Gazeum ſe dicit. An à Gaza Phoenices ſiue Palaeſtinae, an à gaza ſiue gazophylacio, nondum comperi. Ipſe ſibi cognomentum indidit, Mendico Chriſti: & gazum dixit, aerarium pauperum neceſſitatibus paratum, cui ſemper augendo, munificas opes potentiorum crebris obteſtationib. ac propè conviciis implorat & flagitat. Huncce igitur Commodianum aevo Silueſtri primi, Eccleſiae Romanae Pontificis, vixiſſe, ſatis ipſe Commodianus ſignificat, opuſcu-

lo, quo Gentiles inuitat ſive compellit ad illius Paſtoris praeſepe. adeoque, veriſimile videatur, ipſum opuſculum Romae, aut certe in Italia, fuiſſe compoſitum. Stilus, Africanae ferociae ruſticitatem ſapit. quae tamen ad acumina Tertulliani, Cypriani, Minutii non infrequenter alludit; quaedam etiam interſerit Graecae & Latinae antiquitatis ſcita non vulgaria. Libelli vetus exemplar haud vidi. apographum habui tantum, ab eximio viro Iacobo Sirmondo; ſed fœdis vbique fere mendis corruptum. Veterem ſcripturam, vel ipſe Sirmondus habet, vel vnde haberi queat ſcire non diffitetur. Ego quidem valde aſſentior exiſtimantibus, futilem eſſe atque fallacem; immo plerumq. in hac literarum parte perniciosam, coniectandi licentiam: Sed ex iſtius libelli apographis conſtat, manum illam antiquam fuiſſe iampridem deprauatiſſimam. Itaque, quod fieri ſolet in deſperatis, libuit in iſto miſello Commodiano; non

tanquam in Care; nam eſſe pretii duco non minimi Chriſtianum, quem inter illuſtres cenſuit Gennadius, periculum facere, ſi qua poſſet induſtria libellus ſcriptoris antiquiſſimi editione noſtra reformari ac reſtaurari. Latebat inter apocrypha Gelaſii, Millenariae fabulae felicitatem expectans. Fabulam dico illam quae priſcis Chriſtianis tantopere placuit, vt ſequeſtres & fidei commiſſarios interpretes habuerit Iuſtinos, Papias, Irenaeos, Tertullianos, Lactantios. quorum certe virorum, in quibus & martyres quidem praeclari, tanta fuit auctoritas, vt ipſum etiam Auguſtinum habuerint ſectatorem, ſpe felicitatis illius temporariae aliquatenus & aliquãdiu captum: Hieronymum quoq. addubitatorem. certe non condemnatorem, ſed iudicio Domini reſeruantem. Libello ſuo Commodianus titulum fecit, Inſtructiones, ſcilicet ad Paganos, vt ab idolorum cultu ad veram Chriſtianae legis philoſophiam con-

uertantur. quin etiam ad Chriſtianos ipſos, ne obliti Chriſtianorum ad ſecularia redeant. Scripſit mediocri ſermone, quaſi verſu. Etenim verſibus faciendis nec leges nec modulos ſeruat. maior vbique acroſtichidis ratio, quam metri. Acroſtichides vero ſunt, ex cuiuſque poematii titulis conſtructae; ſic adſignata cuique verſui litera, vt à primo cuiuſque poematii verſu totus deinceps poematii titulus per litteras verſuum primas decurrat; quemadmodum fabulae nomen in Plautinis quibuſdam comoediarum argumentis. qui modus acroſtichidum vulgaris, apertus & innocens; abſimilis illi verſutiae, quam Tullius in carminibus aevo iam ſuo Sibyllinis obſeruauit. Ceterum, qualiſcumque iſte Commodianus eſſe videbitur, ab Gennadio primum, inde ab Gelaſio citatus, hoc tandem ſeculo in Sirmondi manibus apparuit ſqualidus, tanquam ex vinculis ac diutino apud Barbaros ſitu, vindicias poſcens. Nec vindi-

cem ſane aliũ optare potuit praeſtantiorem Sirmondo. Nam exinde oſtenſus & communicatus amicis, benigne excipi ac foueri cepit. Neq. ipſum hac editione ſperare aliud velim, quam vt oblatus iterum Sirmondo, plena demum ac iuſta apud eum manumiſſione prodeat, liberali ſchemate terſus ac nitidus. Interea verò dum id properatur, magnae auctoritatis manumiſſorem exoratum cupio, ac, pro viri benignitate, confido fore, bonas vt in partes accipiat, horas aliquot à me impenſas homini Chriſtianae pietatis ac diſciplinae ſanciendae ſtudioſiſſimo: nimirum ut appareat hodie Cypriano, ſicut Minutius nuper adſtitit Tertulliano: & iam vterque doctor ſuo gaudeat ſequaci, ſiué diacono: vterq. item miniſter ſuo ſeruiat magiſtro, ſiue ſacerdoti. Seculum iſte ſuum malis moribus inquinatiſſimum caſtigat; acer ubique & horridus monitor. quaſi prophetico furore carminum ſonos fundit, negligens or-

dinis, negligens elegantiarum; aſyndeta vel anacolutha paſſim. vt tamen exiſtat in ipſo neglectu cura, & facultas, & vis aliqua dicendi, carpendique ipſos tunc temporis Chriſtianorum proceres. Obſeruationibus meis hoc praeſertim ſtudui; de ſcriptoribus aevo Commodiani proximis apponere quod obſcuris daret lucem. Coniecturas propoſui, quales abſque exemplaribus antiquis praeſtare nemo debeat; quibus tamen vti minime pudeat, quandiu non contradicent exemplaria. Denique, uſus & efficacia libelli huiuſce fuerit, conſtans & perpetuus amor Chriſti; animus ad martyrium fortis; pietas erga pauperes maxima. Hoc praeterea ſcire; vitia, quae etiamnum Eccleſiam dehoneſtant, eſſe vetuſtiſſima. Infinitam ſemper fuiſſe de rebus diuinis diſputantium multitudinem, pauciſſimos verò Chriſtianos.

COMMODIANI INSTRVCTIONES

PER LITTERAS VERSVVM PRIMAS,

I. Praefatio.

Praefatio noſtra viam erranti demonſtrat,
Reſpectumque bonum; cum venerit ſeculi meta;
Aeternum fieri, quod diſcredunt inſcia corda.
Ego ſimiliter erravi tempore multo,
Fana proſequendo, parentibus inſcijs ipſis.
Abſtuli me tandem inde, legendo de Lege.
Teſtificor Dominum; doleo. prô civica turba!
Inſcia quod perdit, pergens Deos quaerere vanos.
Ob ea perdoctus ignaros inſtruo verum.

COMMODIANI.] Inter veteres Inſcriptiones Iani Gruteri ſtudio collectas videre eſt pag. CCCII. matriculam ordinis domus Auguſtae Palatinae, vbi nomen Commodiani, cum praenomine Mindii; quod occaſionem dediſſe appellationi Mendici, qua ſe Commodianus noſter inſignem fecit poematiorum extremo, tam vanum eſſe videbitur, quàm incertum huicce noſtro Commodiano praenomen fuiſſe Mindio. Illud ſimilius vero, dictum in ſaeculo Commodianum, Chriſtiana poſtmodum ſimplicitate cognominari voluiſſe Mendicum: & Chriſti mendicum, Chriſto ditatum, iam extitiſſe verè Commodianum.¶COMMODIANI INSTVCTIONES] Later-

culum Gelaſij Epiſcopi Romani de Scripturis apocryphis, in Concilio Rom. I. anno Domini CCCCXCIIII. opuſcula Tertulliani, Lactantii, Commodiani inter apocrypha recenſet. Huiuſce autem Concilii canon inſertus eſt Gratiani Decreto, Diſt. XV. C. 3. omiſſis opuſculis Commodiani. ¶ RESPECTVMQVE BONVM] Septuaginta Interpretes Reſpectum dicunt EPISCOPEN, viſitationem; divinae ſcilicet gratiae aut ultionis; benedictionis in vitam aeternam; maledictionis in geenam. Bonum reſpectum pollicetur Sapientia Solomonis iuſtis & ſanctis, cap. 3. Et in tempore erit reſpectus illorum: ΚΑΙ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΥΤΩΝ ΕΚΛΑΜΨΟΥΣΙ. ¶ LEGENDO DE LEGE] Legem hic & alibi paſſim appellat libros vtriuſque teſtamenti. ¶ IGNARVS INSTRVO VERVM] Atque hinc titulus operi, Inſtructiones, Chriſtianae videlicet pietatis, Habemus etiam ſub eodem Inſtructionum titulo, Eucherii epiſc. Lugdunenſis duos ad Salonium libros, ſeculo Theodoſii junioris.

2. Indignatio Dei.

In Lege praecepit Dominus coeli terrae mariſque,
Nolite, inquit, adorare Deos inanes,
De manibus veſtris factos ex ligno vel auro;
Indignatio mea ne vos diſperdat ob iſta.
Gens ante Moſen rudis, ſine lege morata,
Neſcienſque Deum, morientes Deos orabant,
Ad quorum effigies faciebant idola vana,
Tranſlatis Iudaeis Dominus de terra Aegypti,
Impoſuit legem poſtmodum, & iſta praecepit
Omnipotens, Sibi ſoli deſeruire, non illis,

De resurrectione quoque docetur in ipsa,
Et spe, fortunatum rursum in aeuo viuendi,
Idola si vana relinquantur, neque colantur.

DE RESVRRECTIONE QVOQ. DOCETVR] In Lege Domini docetur de Resurrectione corporum: docetur etiam de spe vitae rursum viuendae in aeuo. Atque hinc iam Auctor incipit dogma suum Millenariae felicitatis adstruere. ¶ ET SPE FORTVNATVM] Tertull. in hanc sententiam librum scripserat De spe fidelium. & hunc librum habuit olim in suo Tertulliani codice Agobardus episc. Lugd. sicut indice declaratur exemplaris antiqui, quod in Biblioth. Regia seruatur. ¶ RVRSVM IN AEVO VIVENDI] In aeuo, in orbe terrae, in hoc mundo.

3. Cultura Daemonum.

Cùm Deus omnipotens exornaret mundi naturam,
Visitari voluit terram ab Angelis istam,
Legitima cuius spreuerunt illi dimißi:
Tanta fuit forma feminarum quae flecteret illos,
Vt coinquinati non possent coelo redire.
Rebelles ex illo contra Deum verba misêre.
Altißimus inde sententiam misit in illos;
De semine quorum Gigantes nati feruntur.
Ab ipsis in terra artes prolatae fuerunt;
Et tingere lanas docuerunt, & quaecunq; geruntur.
Mortales & illis mortuis simulacra ponebant.
Omnipotens autem, quod essent de semine prauo,

Non censuit illos recipi defunctos è morte.
Vnde modo vagi subuertunt corpora multa:
Maxime quos hodie colitis Deos & oratis.

CVLTVRA DAEMONVM.] Quae narrantur hac instructione de Angelis apostatis siue desertoribus, vnde nati gigantes, ac de gigantibus daemones auctores simulacrorum & idololatriae, peculiaria fere sunt Commodiano. Etsi nolim infitiari, quae sunt hac de re à veteribus Christianis tradita, originem traxisse de libro Enoch apocrypho, unde aliquid tamen Paulus ipse citavit. Sed tam varia super hisce ac diuersa quisq. commentus est, & sic omnes ab Auctore suo, & abs se se inuicem, dissentiunt, vt quid traditionis instar poni oporteat valde sit incertum; praeter hoc vnum, valde esse temerarium mortali, de rebus diuinis aliquid adserere, vltra quod est ab ipso Domino nostro proditum. ¶ CVM DEVS OMNIPO. EXORNARET MVNDI NAT.] ΚΟϹΜΟΝ ΚΟϹΜΗϹΑϹ, stellis, angelis. ΚΟϹΜΟΝ Graeci nomine ornamenti appellauere: eum & nos à perfecta absolutaque elegantia, mundum. Plin. initio libri secundi. ¶ VISITARI VOLVIT TERRAM AB ANGELIS] Moses non dixit angelos, sed filios Dei. de quibus obseruabimus aliquid ad Instr. XXXVI. ¶ LEGITIMA CVIVS SPREV.] Mandata, leges, ¶ TANTA FVIT FORMA FEMINAR.] Iustinus, Athenagoras, Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, Sulpitius Seuerus, & alii, consimilia tradiderunt ex illo apocrypho Enoch: cuius verba ipsa Ios. Scaliger edidit notis ad Graeca Eusebianae Chronologiae, vbi de Egregoris. ¶ NON CENSVIT ILLOS RECIPI.] Lactantius: Tum in coelum ob peccata quibus se immerserunt non recepti, ceciderunt in terram. ¶ SVBVERTVNT CORPORA MVLTA.] Quod fieri creditur in caducariis, epilepticis. Augustinus, libro de beata vita, pagina 215. *Isti homines caducarii sunt, quo nomine vulgo apud nos vocantur, quos comitialis morbus subvertit.* Ob-

seruauimus ad illud Tertulliani ad Scapulam, Cùm à daemone praecipitaretur.

4. Saturnus.

Saturnusque senex, si Deus, quando senescit?
Aut si Deus erat, cur natos ille vorabat
Terroribus actus? Sed quia Deus non erat ille,
Viscera natorum rabie monstrosa sumebat.
Rex fuit in terris, in monte natus Olympo;
Nec diuinus erat, sed Deum se se dicebat.
Venit inops animi, lapidem pro filio sorbsit.
Sic Deus evasit, dicitur modo Iupiter ille.

CVR NATOS ILLE VORABAT.] Nota est fabula, Saturnum filios suos vorasse, quum audisset à filio se regno esse pellendum. & vxorem, nato Ioue, lapidem pro infante obtulisse voraci. Seruius ad VIII. Aeneid. ¶ LAPIDEM PRO FILIO SORB.] Et lapidem omnino torminalem.

5. Iupiter.

Iupiter hic natus in insula Creta Saturno;
Vt fuit adultus, patrem de regno privavit.
Proinde nobilium vxores sororesque delusit.
Praeterea, sceptra fecerat faber illi Pyracmon;
Initio coelum terram Deus & mare fecit;
Terribilis autem iste, medio tempore natus,
Ex antro processit juuenis, furtimque nutritus.

Respice quod rerum auctor est Deus, non Iouis ille.

NON IOVIS ILLE.] Sic Inst. seq. *Iouis tonat*; & saepe deinceps usurpabit Iouis in primo casu: quod est etiam ab auctoribus multo etiam antiquioribus factitatum.

6. De fulmine ipsius Iouis.

Dicitis, ô stulti, Iouis tonat: fulminat ipse,
Et si parvulitas sic sensit, cur annis ducentis
Fuistis infantes; nunquid & semper eritis?
Versa in maturum infantia non capit aeuum
Lusus; puerilis aetas cessit, sic & corda recedant.
Moribus virilibus consilia vestra debentur.
Insipiens ergo Iouem tonitruare tu credis;
Natus hic in terris lacte caprino nutritur.
Ergo si illum devorasset Saturnus;
In istis temporibus quis pluebat illo defuncto?
Praesertim si mortali patre Deus nasci credatur.
Saturnus in terris senuit, & defecit in ipsis.
Illum non aliquis prophetauit praenasci
Vel si tonat ipse, lex ab ipso lata fuisset.
Seducunt historiae per vates confictae.
Ille autem in Creta regnauit, & ibi defecit.
Omnipotens vobis factus Alcmenes amator;
Viuos ipse modo similiter amaret si viveret ille.
Impuros oratis & dicitis esse coelestes.

Semine mortali natos de Gigantibus illis.
Auditis, & legitis natum in terra fuiſſe;
Vnde bene meruit corruptor aſcendere coelum?
Dicitur & fulmen Cyclopas illi feciſſe,
Jmmortalis enim habuit à mortalibus arma.
Tot reum crimibus, paricidam quoque ſuorum,
Ex auctoritate veſtra contuliſtis in altum.

DE FVLMINE IPSIVS IOVIS.] Hoc tantum in apographo. At in acroſtichide addidit Commodianus, AVDITE. ridendo ſcilicet. nam toto poematio docet, Iouem non eſſe Deum, non tonare, non audiri tonantem. ¶ ET SI PARVVLITAS SIC SENSIT] Paruulos intra annum vigeſimum quintum dici Cuiacius obſeruauit, ad l. 2. De fundis patrim. quae eſt Conſtantini, & ad l. 1. de fugit. col. quae eſt Gratiani. Ea verò intra tempora vixit Commodianus, & ſeculi ſui ſermone uſus eſt; quo etiam ſermone utitur vetus interpres S. Scripturae. ¶ CVR ANNIS DVCENTIS] Annos ducentos à Chriſti ſaeculo numerat, trecentis adhuc currentibus. ¶ VERSA IN MATVRVM INFANTIA.] Vetus verſio Pauli, I. ad Cor. II. *Cum eſſem parvulus, ſapiebam vt parvulus; quando autem factus ſum vir, euacuaui quae erant paruuli.* Apollonius apud Philoſtr. lib. I. cap. XIII. pag. 23. ΜΕΙΡΑΚΙΟΝ ΩΝ ΕΖΗΤΗϹΑ, ΝΥΝ ΔΕ ΟΥ ΧΡΗ ΖΗΤΕΙΝ, ΑΛΛΑ ΔΙΔΑϹΚΕΙΝ Α ΕΥΡΗΚΑ. ¶ TONITRVARE TV CREDIS.] Gloſſae veteres: *Tonitrum, Tonitru*, ΒΡΟΝΤΗ Aliae, ms. ΒΡΟΝΤΗ, *Tonitruum.* ΒΡΟΝΤΩ, *Tonitruo.* ΒΡΟΝΤΑΙΟϹ, *Tonitruabilis.* Legendum, *tonitrualis*; Lucr. I. *Néue ruant coeli tonitralia templa supernè.* ¶ GANYMEDIS AMATOR.] In apographo legitur, *crme*, & ſuperſcriptum, *medis.* Feſtus. *Catamitum, pro Ganymede, dixerunt, qui fuit Iouis concubinus.* ¶ ET DICITIS ESSE COELESTES.] Nam & in coelum dicitur

raptus ab aquila Ganymedes. Videatur opuſculum Euſebii, IIII. edit Sirm. pag. 198. 199.

7. De Septizonio & Stellis.

De circulo Zonae fallit vos imperitia veſtra;
Ex eoque forte Iouem experitis orandum.
Saturnus fertur ibi, ſed ſtella; nam ille
Expulſus à Iove, aut Iovis in ſtella credatur:
Poli qui ſidera tractauit, ſolique ſator,
Trojanis qui bellum fecit, venerem almam amauit,
Ipſis ſideribus aut Mars cum ipſa deprehenſus
Zelo maritali; Deus nominatur aduliſcens.
O nimium ſtulti, qui putatis Maios ab aſtris,
Naſcentes regere, aut totam mundi naturam.
In vulnera poſiti, & ipſi ſub fata viventes,
Obſceni, curioſi, bellatores, impiae vitae;
Et filios totidem mortales illi fecêre;
Terribiles omnes, ſtulti, ſeptizonio fortes.
Si ſtellas colitis, colite & bis ſena ſigilla;
Tum arietem, taurum, geminos, ferumq. leonem.
Et denique uadunt in piſcibus, coque, probabis.
Lex ſine lege fuga veſtra, quod vult eſſe valebit.
Laſciua vult eſſe, ſine freno vivere quaerit.
Ipſi quod vultis eritis, & deos & deas oratis.
Sic ego colui dum erraui, quod modo culpo.

De Septi-

DE SEPTIZONIO] Septizonium dixere & Septemzoniũ, & Septizodium, omnem ſeptenarium ordinem. moles, alias aliis ſuperſtructas. giganteos contextus. Septizonium Seueri. Am. Marcel xv. Septizonium operis ambitioſi nymphaeum. Ioſ. Scaliger Animad. in Euſeb. chron. pag. 209. ¶ EXPVLSVS A IOVE] In apographo legitur, *Effugit expulſus à Ioue*. Abundat verbum, *Effugit*. itaque dempto, conſtat verſus & acroſtichis. *nam ille Expulſus à Ioue; aut Iouis in ſtella credatur*. Iouis, in primo caſu, vt Inſtr. 5. —— *non Iouis ille*. ¶ POLI QVI SIDERA TRACTAVIT, SOLIQ. SATOR] Sic emendandum videtur, vt Iouem derideat, ſoli conditorem, ſicut & poli; qui neque ſolum, neque polum condiderit. ¶ VENEREM ALMAM AMAVIT] Sic emendauimus quod eſt in apographo, *auem mortalem amauit*. mendoſe. nec ad rem faceret hiſtoria Ledae in cycnum conuerſae. At Iouialis in Venerem laſciuiae plena ſunt poetarum figmenta. ¶ IPSIS SIDERIBVS] In ipſo coelo. ¶ AVT MARS CVM IPSA DEPRENSVS] Martem notat in Venere deprenſum. ¶ CVM IPSA] Venere, quae eſt in coelo, & in numero quidem ſtellarum. Hinc vero firmatur coniectura proximè allata. ¶ ZELO MARITALI] Iunonigenae Vulcani; Ouid. IIII. Faſt. ¶ DEVS NOMINATVR ADVLISCENS] Mars. ¶ QVI PVTATIS MAIOS AB ASTRIS] In apographo legitur, *marhos*. & ſic vbique conſtanter, ubi tamen haud dubie legendum eſt, MAIOS, hoc eſt Maiâ genitos, Atlantis filiâ. ¶ ET FILIOS TOTIDEM MORTALES] Hoc eſt, conſimiliter mortales. ¶ ET DENIQVE VADVNT IN PISCIBVS] Etenim qui bis ſena Zodiaci ſigilla complectuntur verſiculi vulgares, ſic deſinunt,- ——— -*Caper, Amphora, Piſces*. Pergit Commodianus ridendo: *coque probabis*. antecedit enim Aquarius: *probabis*; experieris non eſſe Deos. & coquina ipſa probabit.

8. De Sole & Luna.

De ſole & luna, licet ſint praeſentanea nobis,

Erratis, quod ego prius, putatis oranda.
Sunt quidem in aſtris, ſed non ſua ſponte currunt.
Omnipotens illos cum conderet omnia primum
Locauit ibidem cum ſtellis quarta dierum.
*Errorem antiquus quin cum * * **
Et quidem in Lege iußit ne quis illos adoret.
Tot deos oratis, qui nihil de vita promittunt.
Lex quorum in terra non eſt, nec ipſi praedicti.
Vos autem ſeducunt ſacerdotes pauci,
Numinis quid dicant aliquid morituri prodeſſe.
Accedite, legite, & diſcite verum.

LICET SINT PRAESENTANEA NOBIS] Aſtra praeſentanea dicit Solem & Lunam, quae apprimè omnium aſtrorum ſentiuntur à nobis; quae ſunt efficaciſſima, validiſſima, & ſpectatiſſima. Sic diui praeſentes, Virgilio; apud quem & Niſus ad Lunam: *Tu dea, tu praeſens noſtro ſuccurre labori.* Aeneid. IX.
¶ NIHIL DE VITA PROMITTVNT.] Vita immortali, aeterna.
¶ PROMITTVNT.] Horat. *quae medicorum, Promittunt medici.* Iuuenalis. *oculos medico nil promittente relictos.*

9. Mercurius.

Mercurius veſter fiat cum ſaraballo depictus,
Et galeam aut pileum pinnatus, & cetera nudus.
Rem video miram, deum cum ſaccello volare.
Currite pauperculi cum gremio quò volat ille;
Vt ſaccculum effundat, vos extunc eſtote parati,

Respicite pictum, quoniam vobis sic ab alto
Iactabit nummos, vos tunc saltate securi.
Vane non insanis? colere deos pictos in axe?
Si viuere nescis, cum bestiis perge morari.

CVM SARABALLO.] Hieronymus in Danielem: Aquila, inquit, & Theodotio saraballa dixerunt, & non vt corruptè legitur, sarabara. Hesych. ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΚΝΗΜΙΔΑΣ ΕΝΔΥΜΑΤΑ. Tertullianus lib. de Pallio, vbi de Alexandro: *In captiua sarabara decessit.* Idem ad Martyras: pag. 154. *Deus scilicet non audiat paenulatos, qui tres sanctos in fornace Babylonii regis orantes cum sarabaris & tiaris suis exaudiuit.* Versio latina vetus Danielis capite III. 94. habet, saraballa: Graeca tamen retinet ΣΑΡΑΒΑΡΑ. Jsidorus, Orig XIX. citat ex Publio: *Vt quid ergo in ventre tuo Parthi sarabara suspenderunt?* Hieronymus in Dan. Latinè vertit, *braccas.* quae versio verior videtur & aptior ad mentem Publii, Tertulliani, & Commodiani. ¶ DEOS PICTOS IN AXE] Axis hoc loco ponitur eo sensu quo Virgilius dixit Aen. IIII. *ubi maximus Atlas Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.* In axe, in caelo. nam Axis ΑΝΑΣΤΡΟΣ, Ser. ¶ SI VIVERE NESCIS.] Hoc est, si non sapis ad Christum, vitae auctorem aeternae. ¶ CVM BESTIIS PERGE MORARI.] Alludit ad bestias & ΖΩΔΙΑ quae in Zodiaco pingi solent; ariete, tauro, leone.

10. Neptunus.

Neptunum facitis deum ex Saturno pronatum:
Et tridentem gerit, vt pisces suffigere poßit.
Patet esse deum cumatilem illo paratu.
Troianis non ipse cum Apolline muros eduxit?

Vnde deus factus inops caementarius ille?
Non Cyclopem genuit monstrum? non Maius & ipse
Viuere non poterat de suo? quod structura gerebat.
Sic genuit generatus, qui fuit iam mortuus olim.

TROIANIS NON IPSE CVM APOLLINE.] Vid. Seruius, ad illud Virg. Aen. II. Neptunus muros, magnoque emota tridenti Fundamenta quatit.

II. Apollo sortilegus, falsus.

Apollinem facitis citharoedum atque diuinum.
Primum de Maia natus in insula Delo,
Oblata mercede postmodum structor, obsecutus
Laomedonti regi Troianorum muros eduxit.
Locauitque sese, quem deum seducti putatis:
Ossibus cuius amor Cassandrae flagrauit,
Subdole quem lusit virgo, fallitur que divinus.
Officio veruecis potuit scire bicordem.
Repudiatus enim discessit inde divinus.
Terruit hunc virgo specie, quam ille deberet.
Illa prior quae debuerat deum amauisse,
Lasciuiens qui Daphnen sic coepit amare:
Et tamen insequitur, dum vult violare puellam,
Gratis amat stultus, nec potuit consequi cursu.
Vel, si deus erat, occurreret illi per auras.
Sub tectis illa prior venit, remansitque diuinus.

Fallit vos gens hominum, nam victu tristi fuerunt.
Admeti quoque pecora pauisse refertur.
Lusibus impositis dum mitteret discum in altum.
Sublapsum non potuit retinere, prostrauit amicum;
Vltimus ille dies fuit Hyacinthi sodalis.
Si diuinus erat, mortem praesciisset amici.

APOLL. FACITIS CITHAR] Eusebius, IV. Opusculor. à Sirm. editor. pag. 199. *Nonne & citharista ille honestus? Primò quidem cur citharistas Deos ponamus?* &c. ¶ OFFICIO VERVECIS] officio haruspicis, qui exta vervecis inspexisset. ¶ BICORDEM.] Vafram, versutam. Bicordem vocat, quae duplici corde fuit, fefellitque amatorem suum. Vno corde promisit amplexus suos Apollini, vt ab eo disceret artem divinandi: altero corde perfida fuit; postquam didicit, negavit quod promiserat.. Bicors, ambiguo corde. Hesychius, ΔΙΨΥΧΙΑ, ΑΠΟΡΙΑ. BICORDIA. & in Epistolis Barnabae & Clementis, ΔΙΨΥΧΟϹ, ΔΙΓΝΩΜΟϹ, ΔΙΓΛΩϹϹΟϹ. ¶ TERRVIT HVNC VIRGO SPECIE.] Torruit. ¶ ILLA PRIOR QVAE DEB.] à quo tam efficacem scientiam percipere cupiebat. ¶ NEC POTVIT CONSEQVI CVRSV.] Iulius Firmicus: *Sed ex isto mulierum corruptarum grege vna puella amatorem Deum & vitavit & vicit. Daphnen enim diuinans Deus & futura praedicens, nec inuenire potuit nec stuprare.* Euseb. qui suprà: *O iniuriã! virgo ob pudicitiam fugit: Deus autem qui dicitur, ob amorẽ libidinisi insequitur, & non comprehendit, &c.* Et paulo post: *Sed forte quaedam poeta facilis & inconsideratè loquens mentitus de diis est talia, & non est insequutus virginem citharista,* &c. ¶ NAM VICTV TRISTI FVERVNT.] In apographo legitur *bizo*, depravatum ex *victu*. ¶ TRISTI] diro, misero, crudo, siuè crudeli. ¶ ADMETI PECORA] In apographo *aprmutia.*

12 Liber Pater, Bacchus.

Liberum patrem certe bis genitum dicitis ipsi.
In India natus ex Joue, Proserpina primum.
Belligerans contra Titanas profuso cruore
Expirauit enim sicut ex mortalibus vnus.
Rursus fato suo redditus in altero ventre.
Percipit hoc Semele iterum Iouis altera Maia
Abscisso cuius vtero, prope partum defunctae,
Tollitur, & datur Niso nutriendus alumnus.
Ex eo bis natus Dionysus ille vocatur,
Relligio cuius in vacuo falsa curatur.
Bacchantur & illi, qualia nunc ipsi videntur
Aut periculones Mimnermonisque sutores,
Conspirant in malo, proludunt ficto furore,
Ceteros vt fallant, dicturos numen adesse.
Hinc manifeste vides homines simile viventes,
Vino permotati primus quod expresserat ille,
Sub ludicro suo honorem illi dedêre.

LIBERVM PATREM CERTE BIS GENITVM.] Consimilem fabulam narrat Iulius Hyginus, Astron. CLXVII. Liber Jouis & Proserpinae filius à Titanis est distractus, cuius cor contritum, Jouis Semelae dedit in potionem. Ex eo praegnans cùm esset facta Juno, in Beroen nutricem Semelae se commutauit, & ait: Alumna, pete à Joue vt sic ad te veniat, quemadmodum ad Ju-

nonem, vt ſcias quae voluptas eſt cum deo concumbere. Illa autem inſtigata petit à Ioue, & fulmine eſt icta. ex cuius vtero Iouis Liberum exſuit, & Nyſo dedit nutriendum vnde Dionyſus eſt appellatus, & Bimater eſt dictus. Idem, nu. CLXXIX. Non. Dionyſiacor. VIII. initio. ¶ IOVIS ALTERA MAIA] Iouis hîc primo caſu, vt ſuprà. Gloſſae Iſidori, Maia, medica, obſtetrix. ¶ EX EO BIS NATVS DIONYSVS] Haec poetica nominis origo. Aliam tradidit Philoſtratus, Apoll. II. ΝΥϹΙΟϹ ΓΑΡ Ο ΔΙΟΝΥϹΙΟϹ ΑΠΟ ΤΗϹ ΕΝ ΙΝΔΟΙϹ ΝΥϹΗϹ. Arſaces, Armeniæ rex pardalin ſacrauit elogio: REX ARSACES DEO NYSAEO. Steph. ΛΕΓΕΤΑΙ ΚΑΙ ΝΥϹΑΙΟϹ. Hoc igitur ex Philoſtrato colligere eſt, Nyſam eſſe veluti femur Caucaſi hanc vero partem fuiſſe cõſitam vite, Baccho, Dionyſo; atque inde fabulam Iouis geſtantis in femore, ΕΝ ΜΗΡΩ, Bacchum. Menſores agrorum, vt vertices & ſupercilia montium, ſic etiam femur & ſuram & crepidinem, & corrigiam & pedem dixere. vnde & poetae Dionyſum femori Iouis inſertum. ¶ AVT PERICVLONES] Gloſſae veteres, ΡΙΨΟΚΙΝΔΥΝΟϹ, *periculoſus*. Alii dixere, parabolum, & parabolanum. Paulus ad Philip. ΠΑΡΑΒΟΛΕΥϹΑΜΕΝΟϹ ΤΗ ΨΥΧΗ. verſio latina vetus ms. *parabolatus de anima ſua*. ¶ MIMNERMONIS QVE SVTORES.] Sic legitur in apographo. Fortean ſcripſerat Commodianus, *Mimnermomerique ſutores*. ΓΕΛΩΤΟΠΟΙΟΙ, ΡΑΨΩΔΟΙ, qui ex Nimnermi & Homeri carminibus in alium ſenſum conſutis & concinnatis riſum captabant in theatris. videndus Athenaeus lib. XIII. pag. 620. vbi de hilarodis & hilarotragoedis. ¶ SIMILE VIVENTES.] vt ſuprà, hac ipſa Inſtr. *bacchantur qualia*. Iuvenalis, *bacchanalia viuunt*. Aut *ſimilè* adverbialiter dixit, vnde ſimillimè. ¶ VINO PERMOTATI.] Motantur bene poti, perpotati. Motari, frequenter motari. Moueri, ſaltare. Hor. Vt feſtis matrona moueri iuſſa diebus. ¶ PRIMVS QVOD EXPRESSERAT ILLE] Bacchus in India primus vini vſum monſtraſſe dicitur. Vnde & vitiſator, & vitium repertor. ¶ LVDICRO SVO] Ludis, orgiis trietericis.

13. Inuictus.

Inuictus de petra natus, si deus habetur,
Nunc ergo retro vos de istis date priorem.
Vicit petra deum, quaerendus est petrae creator.
Insuper & furem adhuc depingitis esse;
Cum si deus esset umquam, non furto viuebat.
Terrenus utique fuit, & monstrivora natura.
Vertebatque boues alienos semper in antris,
Sicut & Cacus, Vulcani filius ille.

INVICTVS] Historiam Agdestis huiusce inuicti, qui fuit Magnae Matris filius, Agdi petrae, in Phrygiae finibus, inauditae per omnia vastitatis nepos, narrat ex Timotheo theologo Arnobius, lib. 1. adv. Gentes. ad eamque historiam Commodianus noster respexit, nec aliunde petenda est huic Instructioni lux. Valde autem abludit Timotheus ab ijs quae de eodem Agdesti referuntur in Achaïcis Pausaniae, pag. 223. ¶ INVICTVS DE PETRA NATVS.] Arnobius : *Huic robur inuictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis, insana & furialis libido ex vtroque sexu; vi rapta diuastare, disperdere, immanitas quò animi duxerat; non deos curare, non homines, nec praeter se quicquam potentius credere, &c.* Inuictus autem deus etiam dictus est Mithras, quo nomine Solem appellant Persae. quod in antiquis inscriptionibus passim legitur. Quin & confundi aliquando videntur Agdestia cum Mithriacis, praesertim Christianorum scriptis, & Mithran virum fuisse abactorem boum tradidit Iul. Firmicus, lib. de er. prof. relig unde & Statius dixit : *Indignatà sequi torquentem cornua Mithran.* quod Agdesti Commodianus imputat. ¶ NVNC ERGO RETRO VOS DE ISTIS DATE PRIOREM] In apographo : *Nunc ergo reticeo*, Vnde hanc a quibusdam video

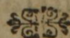
confici ſcripturam : *Nunc ergo reticeo.* quam arbitramur minime ad Commodiani mentem facere. Nam hoc ſibi vult : Dicitis inuictum de petra natum : date igitur , hoc eſt , narrate de iſtis , Invicto & Petra, vnde genus & originem traxerint. Etenim qui retro fuiſſe arguetur eorum parens aut creator , is haud dubie fuerit prior, ſuperior, maior. deinde ex hiſtoria Timothei ſiue Arnobii ſubiicit : *Vicit petra deum* , cui Commodianus reponit : Si petra deum vicit, quaerendus eſt creator illius petrae, unde prognatus eſt Deus ille veſter Inuictus. ¶ VICIT PETRA DEVM.] Arnobius, ubi de lapidibus in orbem vacuum à Deucalione & Pirrha iactatis : Ex quibus, inquit, cum ceteris & haec Magna quae dicitur, informata eſt Mater atque animata diuinitùs. Hanc in vertice ipſo petrae datam quieti & ſomno, inceſtis Jupiter cupiditatibus appetiuit. ſed cùm obluctatus diu, id quod ſibi promiſerat *obtinere nequiuiſſet, voluptatem in lapidem fudit victus. &c.* En Iupiter à petra victus ¶ INSVPER ET FVREM ADHVC DEPINGITIS ESSE.]Sic Inſtr. 52. *& proprium ſatellem dedicat eſſe.* & proxima Inſtr. ſeq. de Siluano : *Siluanus unde deus iterum apparuit eſſe.* ¶ CVM SI DEVS ESSET VNQVAM.] Eſt qui malit : *cum ſi deus eſſet, utiq. non furto viuebat.* Sed haec particula, *utique*, rurſus occurret verſu proxime ſeq. ¶ MONSTRIVORA NATVRA.] Placet emendatio : *Monſtruoſa* . leonino vultu. ¶ VERTEBATQVE BOVES ALIENOS.] Itaque Invictus iſte , ſicut & Mithras, praedones, abigei, indignata ſequi torquentes cornua. quod ſupra notauimus ex Statio. & confirmat Lutatius ad Theb. I. Julius Firmicus : *Virum vero abactorem colentes, ſacra eius ad ignis naturam transferunt.*

14. Siluanus.

Silvanus vnde deus iterum apparuit eſſe?
Inde forte placet, eo quod bene fiſtula cantat,

Largitur quoniam lignum. nam forte non esset.
Venalem emisti dominum cùm empseris illi.
Aspice, deficit lignum. quid illi debetur?
Non te pudet stulte tales adorare tabellas?
Vnum quaere deum qui post mortem viuere diat.
Secede ab istis qui sunt biothanati facti.

SILVANVS.] Glossae veteres: Silvanus, Pan, ΘΕΟϹ ΥΛΑΙΟϹ. Syrinx, fistula. vnde commenti sunt Syringem puellam amatam Pani. Seruius, ad III. Georg. Pan, rusticum numen. ¶ VENALEM EMISTI D.] Commodianus scripsisse videtur: *Venalem emisti deum*, Sic instr. 16. Et qui fabricantur deos tibi nuncupas esse. ¶ CVM EMSERIS ILLI.] Nempe fistulam: absque illa esset, non haberetur deus. ¶ NON TE PVDET ST TALES ADOR. TAB.] Non te etiam pudeat, alias, quamvis concinniores adorare fabellas, siue tabellas? ¶ QVI POST MORTEM VIVERE DIAT.] Quid si Commodianus scripserit, *duat*? archaicè, pro *dederit*. ut *fuat* pro *fuerit*. & apud Festum *duit*, dederit. Glossae veteres: *Duit*, ΔΟΙΗ, *Duint*, ΔΟΙΕΝ, ΔΩϹΩϹΙΝ. In apographo, pro emendatione ponitur, *post mortem viuere docet*. ¶ QVI SVNT BIOTHANATI FACTI.] Biothanatos dicit, idololatras, qui peracto vitae suae curriculo praecipitantur in mortem aeternam. at Christiani, de morte ad vitam vocantur immortalem. Huc non pertinent quae apud Tertullianum de aoris & biothanatis, siue biaiothanatis, libro de Anima.

15. Hercules.

Hercules quod monstrum Auentini montis elisit,
Euandri qui solitus erat armenta furari,
Rustica mens hominum indocilis quoq. pro laude
Cum gratias agere vellent, absenti Tonanti
Vouerunt hostias inepti, vt deo orando,
Lactentes, aras in memoriam sibi fecerunt.
Ex eo prouenit de vestuto more colatur.
Sed deus hic non est, licet fuit fortis in armis.

RVSTICA MENS HOMINVM] In apographo legitur: rustica gens hominum. ¶ ABSENTI TONANTI.] Hoc est mortuo Ioui.

16. De DIs Deabusque.

Dicitis esse deos qui sunt manifeste cruenti:
Et dicitis fata genesis adscribere vobis.
Dicite nunc ergo quibus primum sacra ferantur.
Inter vtrimque vias, mors immatura vagatur.
Si tribuunt fata genesis cur deum oratis?
Deciperis, vane, qui manes quaeris orare,
Et qui fabricantur dominos tibi nuncupas esse,
Aut feminas quoque nescio quas Deas oratis,
Bellonam & Nemesin deas, Fariam unà Coelestem
Virgines, & Venerem cui coniuges vestrae delubant

Sunt alia praeterea daemonia fanis,
Quae nec numerantur adhuc, & in collo feruntur,
Vt nec ipsi sibi poßint rationem reddere. Pestes
Exporari magis in vltima terra deberent.

ET DICTIS FATA GENESIS] ΓΕΝΕϹΕΙϹ, geneses, genituras.¶ DOMINOS TIBI NVNCVPAS ESSE] Sic Instr. 48. *& proprium satellem dedicat esse.* In apographo legitur, *Furiam.* Et inter Deas censet Arnobius, Lavernam, Bellonam, Discordias, Furias. Hanc vero Coelestem, alii Lunam, alii Atargatin, sive Astarten, alii Deam Syriam nuncupant. ¶ CVI CONIVGES VESTRAE DELVMBANT.] Luxu lasciuiaque fractae lumborum crispitudine fluctuant. Idcirco Persius lasciua carmina lumbos intrare dixit. Hinc etiam delumbati & elumbes. ¶ IN COLLO FERVNTVR.] vt solent amuleta, ΠΕΡΙΑΠΤΑ. vel potiùs, succollantur. Itaque mox dicet: Exportari magis in ultimas terras deberent. ¶ QVAE NEC NVMERANTVR ADHVC.] Plinius, Hist. nat. II. *Et numina in iisdem innumerabilia invenimus: inferis quoque in genera descriptis, morbisque, & multis etiam pestibus, dum esse placata trepido metu cupimus.*

17 De simulacris eorum.

Deludunt vos pauci scelerati vates inanes,
Extricare suam dum quaerunt vitam;
Subornant aliis esse sub mysteria falsum.
Inde simulantes concuti numine quodam
Maiestatemq. canunt, & se sub figura fatigant.
Vidistis Dindymarios, quali fragore
Luxorias ineunt, dum furias fingere quaerunt,

Aut cum dorsa sua allidunt spurca bipenne:
Cum doctrina sua seruant quod cruore sanant.
Respicite quo non illos nomine cogunt,
Ipsis qui se primum componunt integra mente.
Sed stipem ut tollant ingenia talia quaerunt.
Ex eo videte quoniam sunt omnia ficta.
Obumbrant populum simplicem, perituri ni credant.
Res semel in vano de vetustate processit,
Vt vaticinanti credatur prodenti falsa.
Maiestas autem illorum nulla locuta est.

EXTRICARE SVAM DVM QVAERVNT VITAM.] Sic Horat. Ser. I. Sat. 3. *Mercedem aut nummos undeunde extricat.* Glossae veteres: *Extricare*, ΕΚΠΟΔΙCΑΙ. Expedi, ΕΚΠΛΕΞΟΝ. Bibaculus, de Valerio Catone: Omnes soluere posse quaestiones, Vnum difficilè expedire nomen. ¶ SVBORNANT ALIIS ESSE SVB MYSTERIA FALSVM.] Hoc est, fraudibus & imposturis sic illudunt oculis vulgi, ut falsitas mysterio tecta & adumbrata non deprehendatur. Ex eo genere impostorum Galli Matris Magnae, Romanis, Sangarium fluuium ponte transgressis occurêre cum insignibus suis, inquit Livius, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis vim belli & victoriam dare. Ita vero scripsisse Livium: *vim belli & victoriam dare*, non ut in omnibus editis legitur: *viam belli*, apparet ex Polybio: ΦΑCΚΟΝΤΕC ΠΡΟCΑΓΓΕΛΛΕΙΝ ΤΗΝ ΘΕΟΝ ΝΙΚΗΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟC. Insignia impostorum dicit Livius, quae Polybius ΠΡΟCΤΗΘΙΔΙΑ ΚΑΙ ΤΥΠΟΥC. ¶ ET SE SVB FIGVRA FATIGANT.] Sub figura, sub persona; fictè, simulatè. Pub. Syrus: *Heredis fletus sub persona risus est.* ¶ OBVMBRANT POPVLVM] Fallunt, obiecta nube & vmbra

fraudibus. ¶ VIDISTIS SAEPE DINDYMARIOS.] Dindymarii sunt, pecora Dindymenae Cybeles. Atys Catulli, ad suos Gallas: *Agite, ite ad alta Gallae Cybeles nemora simul, Simul ite, Dindymenae dominae vaga pecora.* Martialis: *Spado Dindymus.* ¶ AVT CVM DORSA SVA ALLIDVNT] Circa istorum nebulonum praestigias variant scriptores: Lucianus, lib. de Dea Syria, ΤΕΜΝΟΝΤΑΙ ΤΕ ΤΟΥϹ ΠΗΧΕΑϹ, ΚΑΙ ΤΟΙϹΙ ΝΩΤΟΙϹΙ ΠΡΟϹ ΑΛΛΗΛΟΥϹ ΤΥΠΤΟΝΤΑΙ. Apuleius, lib. VIII. Brachiis suis humero tenus renudatis, attollentes immanes gladios ac secures, evantes exsiliunt; incitante tibiae cantu lymphaticum tripudium. Et paulo post: Ad postremum ancipiti ferro quod gerebant brachia sua dissicant. Et post alia quaedam: Arrepto flagro indidem sese multinodis commulcant ictibus: myrrhae, contra plagarum dolores, praesumptione communiti. ¶ DORSA SVA ALLIDVNT SPVRCA BIPENNE.] In apographo; *parca bipenne.* Cõmodianus aliquid hîc propudiose obsceni Gallis cinaedis exprobrare videtur. Glossae veteres: ΙϹΧΙΟΝ, Dossum, Lumbi. Gloss. aliae: ΟϹΦΥΕϹ, ΙϹΧΙΑ. Apuleius: cerneres profectu gladiorum, ictuque flagrorum, solum spurcitia sanguinis effeminati madescere. &c. ¶ CVM DOCTRINA SVA SERVANT] Hoc est: nequicquam doctrina sua seruant, neque item cruore suo sanant. ¶ INGENIA TALIA QVAERVNT] Sic apud Tertullianum: Ingenium decoris: ingenia poenarum: ingenia artium. &c ¶ DE VETVSTATE PROCESSIT.] Ouidius IIII. Fast. —— *pro magno teste vetustas creditur, acceptam parce mouere fidem.* ¶ VATICINANTI CREDATVR PRODENTI FALSA.] Fortè haec transposita fuere: *falsa prodenti.* ¶ MAIESTAS AVTEM ILLORVM NVLLA LOC. EST.] Hoc de simulacris Gentium Commodianus, ex oraculo Psalmi 113. *Os habent & non loquentur.* Maiestas illorum, nempe simulacrorum, de quibus est Instructionis titulus. nulla locuta est, hoc est, nihil locuta est: nulla fudit oracula.

18. De Ammudate & deo magno.

Diximus iam multa de ſuperſtitione neſanda,
Et tamen exſequimur, ne quid praeteriſſe dicamur.
Ammudatemq. ſuum cultores more colebant,
Magnus erat illis quando fuit aurum in aede.
Mittebant capita ſub numine quaſi praeſenti.
Ventum eſt ad ſummum, ut Caeſar tolleret aurum.
Defecit numen, aut fugit, aut tranſit in ignem.
Auctor huius ſceleris conſtat qui formabat eundem.
Tot viros & magnos ſeducit falſe prophetans.;
Et modo reticuit qui ſolebat eſſe diuinus.
Erumpebant enim voces, quaſi mente mutata,
Tanquam illi deus ligni loqueretur in aurem.
Dicite nunc ipſi ſi non ſint numina falſa?
Ex eo prodigio quot perdidit ille propheta?
Oblitus eſt iſte prophetare qui ante ſolebat.
Monſtra adeo iſta ficta ſunt per vinivoraces;
Audacia quorum damnabilis numina fingit.
Geſtabant enim, & aruit tale ſigillum:
Nam & ipſe ſilet, nec ullus de illo prophetat,
Omnino, ſed vos ipſos perdere vultis.

DE AMMVDATE.] Gratulabor monſtranti alium ſcriptorem, qui huiuſce numinis mentionem fecerit. Terminatio Perſicam vocem indicat; ut ſunt, Mithradates, Orondates,

Tiridates, Meherdates. Et eſt apud Procopium in Perſicis ΑΜΜΟΥΔΙΟΣ, ager haud ignobilis, ΔΑΡΑΣ ΜΕΤΡΟΝ ΕΙΚΟΣΙ ΣΤΑΔΙΩΝ ΑΠΕΧΩΝ, ubi caſtra Perſarum aduerſus Romanos. Et apud Heſychium, Datis, nomen Imperatoris Perſae: Sed haec, quam ſunt inania, ſi non aliunde confirmentur.

19. Nemeſiacis vanis.

Non ignominium eſt virum ſeduci prudentem,
Et colere talem, aut Dianam dicere lignum?
Mane ebrio crudo, perituro creditis viro;
Ex arte qui fincte loquitur quid illi videtur;
Seuere dum agit, ſibi viſcera paſcit.
Incopriat ciues unus deteſtabilis omnes.
Adplicuitque ſibi ſimili collegio facto
Cum quibus hiſtoriam fingit, ut deum adornet.
Ipſe ſibi neſcit diuinare, ceteris audet.
Succollat quando libet eum, & quando deponit.
Vertitur à ſe rotans cum ligno bifurci.
Ac ſi putes illum afflatum numine ligni.
Non deos vos colitis quos ipſi falſe prophetant;
Ipſos ſacerdotes colitis, in vano timentes.
Sed ſi corde viges, fuge iam ſacraria mortis.

NEMESIACIS] De Gallis Cybeles, Idaeis, Bellonariis, Iſiacis, & Nemeſiacis etiam ſcripta Gentium profanarum confuſè diſſerunt. Nemeſiacum deſcribit Apuleus, Mileſ. VIII. *Inſit vaticinatione clamoſa, conficto mendacio, ſemetipſum inceſſere*

atque

atque criminari, quasi contra fas sanctae religionis designasset aliquid, & insuper iustas poenas noxii facinoris ipse de suis manibus exposcere. Arrepto denique flagro, & cetera, quae suprà de Dindymariis obseruauimus, ad Inst. 17. ubi de fragore quo luxurias ineunt, & furias fingunt: qui fragor & furor etiam Nemesiacorum fuit, ut videre est in istis Apuleianis: *Ab ingressu primo statim absonis ululatibus constrepentes fanaticè peruolant.* &c. Propterea Nemesin Catullus Deam vehementem esse dixit, epigrammate ad Licinum: *Ne poenas Nemesis reposcat à te, Est vehemens dea, laedere hanc caveto.* Babrius, apud Suid.: ΠΑΡΗΝ Δ' Η ΝΕΜΕCΙC, Η Τ'ΑΔΙΚ' ΕΠΟΠΤΕΥΕΙ. & alia huiusmodi ibidem in hanc sententiam de scriptoribus antiquis citata. Ammianus Marcellinus libro XIIII. Haec, & huiusmodi quidem innumerabilia ultrix facinorum impiorum, bonorumque praemiatrix operatur Adrastia; quam vocabulo duplici etiam Nemesin appellamus, &c. Hanc denique Apul. libro de Mundo, Necessitatem esse dicit ultionis ineffugibilem. ¶ NON IGNOMINIVM EST.] Isidorus libro IIII. cap. ult. ubi de poenis, quae sunt legibus constitutae, Ignominium & Infamium. ¶ SIBI VISCERA PASCIT.] Apuleius: *Morsibus suos incursant musculos, brachia dissicant.* ¶ INCOPRIAT CIVES.] Conuiciis, opprobriis conspurcat, & quasi stercore conspergit. Glos. Isidori à Vulcanio editae: *Scurra, qui incopriatur. Scurrula, qui incopriat.* Scurras dictos fuisse Graeco vocabulo, ΚΟΠΡΙΑC, iam pridem ex Dione & Suetonio viri eruditissimi docuêre. Suidas: ΚΟΠΡΙΟC ΑΝΗΕ ΩC ΑΠΟΡΔΗΜΟΥ, ΛΕΓΕΙ ΔΕ ΤΟΝ ΚΟΠΡΟΛΟΓΟΝ. In apographo legitur *incopiat* ¶ VERTITVR A SE ROTANS] Planus ille artificio ligni decussatim bifurci rotat sese, vt imperita plebecula correptum à numine existimet, caducaria passione, subita ruina, vertigine & rotatione divina, axe divino circumactum. At nasuti rident impostorem, & inclamant: Quaere peregrinum. &, Tollat te qui non nouit. ¶ CVM LIGNO BIFVRCI] Agrimensores terminum dixêre bifurcium, vngulam bifurcam.

20. Titanes.

Titanas vobis Tutanos dicitis esse.
Immites tacitos sub culmine vestro rogatis.
Tot lares, aediculas, simulacra ficta Titano.
Adoratis enim stulti malo leto defunctos.
Non legem ipsorum legentes. non ipsi loquuntur.
Et deos audetis aeramine dicere fusos.
Solueritis eos magis in vascula vobis.

TITANAS VOBIS TVTANOS] Titanas Mauri pro regibus colunt. Arnob. I. IMMITES, TACITOS] In apographo: *Aut mutas, tacitas.* ¶ SOLVERITIS EOS MAGIS] vtilius aeramina illa conflata & colliquefacta dissolveritis, vnde fiant vrceoli, pelves, sartago, patellae.

21. Montesianis.

Montes & deos dicitis. dominentur in auro.
Obscurati malo, aliena mente iuuantes.
Nam, si purus animus & mens serena maneret,
Tu tibi de illis ipsi disputare deberes.
Excordaris homo, si putas vt ipsi te saluent.
Seu regant seu minuant. si quid tu sani requiris
Iustitiam Legis quaere magis: illa salutis
Auxilium portat, & fieri dicit aeternum.
Nam quod in vanis sequeris, per tempora gaudet.
In breui laetaris, & postmodum plangis in imis.

Subtrahe te illis, ſi vis reſurgere cum Chriſto.

MONTES ET DEOS DICITIS.] In apographo legitur, *Monteſes deos dicitis.* quod accedere videtur ad deos Montenſes: quorum mentio fit Inſcrip. quadam apud Gruterum pag. XXI. 3. ubi legimus ex Deorum Montenſium praecepto poſitam fuiſſe aram Ioui Fulgeratori. Nihilominus tamen ſcribendum hîc eſſe arbitramur, *Montes & deos dicitis*, vt Monteſiani Commodiano ſint, qui numina quaedam in Montibus eſſe crederent. Ideoque ait; *dominentur in auro obſcurati malo*; avaritiem damnans eorum qui felicitatis humanae ſummam ponebant in nummis & auri congerie, quod eſt malorum omnium irritamentum. Iſti inquit dii dominentur in auro obſcurati malo, quaſi deſcribat deos illos Manes metallorum cuſtodes ſub obſcuris & intimis montium cavis, invidentes mortalibus, nimium cupidis theſaurorum. qui nempe dii ſi forte proſint ſuffodientibus montium latebras avaris, proſunt inviti, tanquam nolentes, & aliena mente, hoc eſt animo prorſus alieno ſic iuvantes, vt dici non debeant dediſſe quod niſi rapina non tollitur. nimirum expugnatione ac ruina montis, multo igne, aceto multo ſuffoſſi ruptique. Plinius, Hiſt. nat. XXXIII principio libri: *Perſequimur omnes telluris fibras, videmusque excavatos montes, mirantes dehiſcere aliquando, aut intremiſcere illam. ceu vero non hoc etiam exemplum indignationis ſacrae parentis exprimi poſſit. imus in viſcera eius, & in ſede Manium opes quaerimus. Illa nos ad inferos agunt quae occultavit atque demerſit. Vtinamque poſſet è vita in totum abdicari aurum; ſacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proſciſſum conviciis ab optimis quibusque, & ad perniciem vitae repertum.* Et cap. IV. *Opera vicerit gigantum. cuniculis per magna ſpatia actis cavantur montes ad lucernarum lumina.* Et paulo poſt: *relinquuntur itaque fornices crebri montibus ſuſtinendis. Occurſant ſilices. hos igni & aceto rumpunt.* Et poſt alia quaedam: *Manes trahuntur ad homines, vt vitium importent.*

22. Hebetudo ſeculi.

Heu doleo, ciues, ſic vos hebetari de mundo!
Excurrit alius ad ſortes, aues aſpicit alter
Balantum cruore fuſo, manus inſpicit alter,
Et cupit audire reſponſa vana credulus,
Tot duces, & reges, ubi ſunt conſulti de vita,
Vel portenta ſua ſciſſe quid profuit illis?
Diſcite quaeſo bonum, ciues ſimulacra cauete.
Omnipotentis enim in Lege quaerite cuncti;
Sic ipſi complacuit domino dominorum in altis,
Ad probationem noſtram dæmonas in mundo vagari.
Et tamen ex alia parte mandata praemiſit,
Coeleſtes fieri qui relinquunt aras eorum.
Vnde non hoc curo diſputare paruo libello
Lex docet, in medio ciet, Conſulite pro vobis.
In duas intraſtis vias, condicite rectam.

TOT DVCES ET REGES VBI SVNT CONSVLTI DE VITA] Huiuſce artis aſtronomicae profeſſor Julius Firmicus lib II. cap vltimo, per adulationis aulicae prudentiam diſciplinae ſuae praeuaricator eſſe maluit, quam periclitari quid etiam circa regum ſive imperatorum geneſeis valeret. Cave, inquit, ne quando de ſtatu reipublicae, vel de vita Romani imperatoris aliquid interroganti reſpondeas. Non enim oportet, nec licet, vt de ſtatu reipub. aliquid nefaria curioſitate diſcamus. Sed nec aliquis mathematicus verum aliquid de

fato Imperatoris definire potuit. Solus enim Imperator ſtellarum non ſubiacet curſibus: & ſolus eſt in cuius fato ſtellae decernendi non habent poteſtatem. &c. ¶ PORTENTA SVA SCISSE] Quibus de ſe aliquid ſignificatur ac praemonſtratur. Gloſſae veteres: *Portendit*, CHMAINEI ΔΙΑ ΤΕΡΑC

23. De vbique paratis.

Dum ventri ſeruis innocentem eſſe te dicis,
Et quaſi communis facis te vbique paratum.
Vae tibi, ſtulte homo, mortem circumſpicis ipſe.
Barbaro de more ſine lege vivere quaeris;
Ipſe tibi hymnificas etiam incinere de verbo,
Qui ſimplicem fingis: Simpliciter viuo cum iſto.
Vivere te credis dum ventrem cupis implere.
Exiguus tua in domo reſidere praue.
Paratus ad epulas & refugiſcere praecepta.
Aut quia diſcredis deum iudicare defunctos;
Rectorem coeli facis te inepte pro illo.
Aſpicis ad ventrem quaſi tu ſis providus illi.
Tu modo profanus, modo ſanctus eſſe videris.
In ſupplicem prodis dei, ſub aſpectu tyranni.
Senties in fatis cuius modo lege iuuaris.

ET QVTSI COMMVNIS] Ambiguum eſt in apographo, *communis* legi debeat an *comis*. Communem animum & levem dixit Terentius. ¶ BARBARO DE MORE.] Barbaros mores nuncupat, ritus ac religiones Gentium minime

Christianarum: Seculi ritus, non Ecclesiae. ¶ IPSE TIBI HYMNIFICAS] In apographo legitur, *hynnificis*. quasi alludat Commodianus ad hinnitum iumenti. Et Graeca phrasi dixerit, *Ipse tibi hinnificas incinere*. Ipse tamen Instructione LX. dicet chorum hymnificatum, pro Ecclesia quae delectari solet hymnis & laudibus Dei ac Domini nostri. Latina versio Esaiae x. 30. Hinni voce tua filia Gallim. ¶ EXIGVVS TVA IN DOMO] Domi tuae exilis & praeparcus. ¶ PARATVS AD EPVLAS ¶ Potentiorum: etiam vbi apponuntur idolothyta. ¶ ET REFVGISCERE PRAECEPTA] Christi Domini, sive disciplinae Ecclesiasticae, & Christianae caritatis agapas. ¶ IN SVPPLICEM PRODIS DEI] Hoc est, Christo supplicas, adgeniculatus simulacro Jouis. ¶ SVB ASPECTV TYRANNI.] Tyrannum dicit, Caesarem non Christianum. Simulacrum Jouis, Diabolum.

24. Inter utrumque viventibus.

Jnter utrumque putans dubie vivendo cavere,
Nudatus à lege, decrepitus luxu praecedis.
Tot vane prospicis, quid quaeris iniqua?
Et quicquid egisti istinc remanere defuncto
Respice tu stulte: non cras, & ecce videris.
Vnde processisti nescis, nec vnde nutriris:
Tu Deum excelsum fugis tuae vitae benignum,
Rectoremque tuum, qui te magis vivere vellet,
Vertis te in faciem & dorsum deo remittis,
Mergis te in tenebras dum putas te in luce morari.
Quid in synagoga decurris ad Pharisaeos,

Vt tibi misericors fiat, quem denegas ultro?
Exis inde foris, iterum tu fana requiris.
Vis inter utrumque vivere, sed inde peribis.
Insuper & dicis, Quis est qui à morte redemit?
Vt credamus ei, quoniam ibi poenae aguntur.
Eia, non sic, ut putas esse, maligne.
Nam illi prodest post funera, recte qui vixit.
Tu tamen mox moriens ducêris in loco maligno:
In Christo credentes autem in loco benigno.
Blanditurque quibus haeret amoenitas illa.
Vobis autem dubijs, in vos sine corpore poena,
Suscitat in fratrem tortoris ordo clamare.

NVDATVS A LEGE] viduus operibus indictis Lege Christiana.¶ PRAECEDIS] Praecessisse dicuntur Christiani, qui sunt in Ecclesiae pace dimissi ad Dominum. ¶ QVID IN SYN. DECVRRIS AD PHARISAEOS] In apographo legitur: *decurris saepe bifarios*, ¶ DVCERIS IN LOCO MALIGNO.] Ad male Christianum : Ducêris, inquit, in loco maligno. Ad vere Christianum, Ducêris in loco benigno. Extra hosce duos ordines Sanctus Ephrem Syrus, aevo Commodiani proximus, ab Hieronymo, libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, laudatus, alium non esse medium ordinem docet. Deinde ait : Loquor autem de altero quidem superno, altero vero inferno; inter quos medians est varietas differentiae retributionum. Idem paulo post; Effugere geennam, hoc ipsum est regnum coelorum ingredi: quemadmodum & eo excidere, est geennam introire. Haec sunt à Gerardo Vossio de Graecis nondum editis Latine versa. atque vt ipse Vossius editione sua censuit, neuti-

quam Purgatorio praeiudicant. Tertullianus ad Animam: *Affirmamus te manere poſt vitae diſpunctionem & expectare diem iudicii, proque meritis aut cruciatui deſtinari aut refrigerio: utroque ſempiterno.* ¶ QVIBVS HAERET AMOENITAS ILLA.] Amoenitatem intelligit Millenariorum. ¶ IN VOS SINE CORPORE POENA.] Ignis aeternus, qui etiam animas torret exutas corpore. ¶ SVSCITAT IN FRATREM CLAMARE.] Per *fratrem*, intelligit fidelem, Chriſtianum. Suſcitat in fratrem clamare, hoc eſt, advocare fratris auxilium; ſicuti faciebat diues ille purpuratus clamans ad Lazarum, ut intingueret extremum digiti ſui in aquam. Lucae XVI. 24. ¶ TORTORIS ORDO] Tentatoris, diaboli, exprobrantis damnato cauſam ſuae damnationis; ut hanc etiam adiiciat damnati ſupplicio contumeliam.

25. Qui timent, & non credent.

Quandiu ſtulte homo Chriſtum agnoſcere non vis?
Vitas agrum pinguem, & ſterili ſemina iactas.
In ſilua manere quaeris, ubi latro moratur.
Tu dicis, Et ego Dei ſum, & foras oberras.
Ingredere iam nunc toties inuitatus in aulam.
Matura iam meßis, tempus totidemq. paratum.
Ecce modo mete. quid? non te poenitet? inde
Nunc, ſi non habes, collige: vindemia vina.
Tempus adeſt vitae credendi tempore mortis.
Eſt Dei lex prima fundamentum poſterae legis.
Te quidem ſignabat crediturum in lege ſecunda;
Nec minae ex ipſo, ſed ex ipſa tibi potentes:

Obstupe iam factus, iura te credere Christo.
Nam testamentum vetus de illo proclamat.
Credere enim opus est tantum in ipso defuncto
Resurgere posse, vivere tempore toto.
Ergo si quis ea discredis esse futura,
Dummodo vincetur reus in morte secunda,
Euentura canam paucis in isto libello.
Nam cognosci potest ubi sit spes anteponenda.
Tamen vos adhortor quantocius credere Christo.

INGREDERE IAM NVNC TOTIENS INVITATVS.] Instructione XXXIII. Intrate stabiles Siluestri ad praesepe pastoris. ¶ TEMPVS TOTIDEMQ. PARATVM.]Totidem pro, etiam, consimiliter. ut supra. ¶ EST DEI LEX PRIMA] Vetus Testamentum prae se tulit umbras & sacramenta siue mysteria Noui. ¶ NEC MINAE EX IPSO.] Deo, scilicet. Nam te saluum fieri vult Deus. Ideoque posita lege monstrauit tibi viam salutis: quam si prauitate tua derelinquas, jam ipsa tibi via comminatur exitium. ¶ OBSTVPE IAM FACTVS.] Varro in libris de re rust. dixit, Excande me fecerunt, & Consue quoque faciunt, & Perferue ita fit. Ennius autem dixerat ——— saxo cere comminuam brum. ¶ VINCETVR REVS] Conuincetur. ¶ IN MORTE SECVNDA] Post corporis mortem, anima mortis aeternae poenis addicta. Apoc. II. *Qui vicerit, non laedetur à morte secunda*. Commod. Instr. 45. Inde qui merent, mittuntur in morte secunda. Tertullianus libro de Fuga in persec. pag. 695. In stagno sulphuris & ignis, quod est mors secunda.

26. Repugnantibus aduersus legem Christi Dei viui.

Respuis infelix bonum disciplinae coelestis,
Et ruis in mortem dum vis sine freno vagari.
Perdunt te luxuria & breuia gaudia mundi:
Vnde sub inferno cruciaberis tempore toto.
Gaudia sunt vana quibus oblectaris inepte.
Non illa te reddunt hominem fuisse defunctum?
Anni te non possunt iam triginta reddere doctum?
Nescius si primum errasti, respice canum.
Tu putas nunc vitam istic perfrui laetam.
Iniurias inter. ibi sunt damna tuorum,
Bella, vel infandae fraudes, cum sanguine furta,
Vlceribus corpus vexatur, gemiturque, ploratur,
Seu leues inuadit; aut longo morbo teneris,
Aut natis orbaris, aut perdita coniuge defles.
Deseritur totum, heu ruunt dignitates ab alto,
Vitiis, pauperie, dupliciter certe si languis;
Et dicis vitam vbi vitrea vita mortalis.
Respice iam tandem hoc tempus inritum esse:
Sed in futuro tibi spes est sine dolo viuendi.
Viuere volebant utique paruoli rapti,
Sed vita priuati juvenes senescere forte,

Laetitios dies, perfruique ipsi parabant;
Et tamen inuiti reponimus omnia mundo.
Gens & ego fui peruersa mente moratus,
Et vitam istius seculi veram esse putabam;
Mortemque similiter sicut vos iudicabam adesse;
Cum semel exisset animum periisse defunctum.
Hac autem sic non sunt, sed conditor orbis & auctor.
Requisiuit enim fratrem à fratre peremptum.
Impie dic, inquit, Vbinam frater. ille negauit.
Sanguis enim fratris ad me proclamauit in altum.
Torqueris video vbi nil sentire putabas,
Ille autem vivit & loca dextera tenet;
Delicias fruitur, quas tu perdidisti, nefande.
Et cum reuocasti seculum; & ille praegressus,
Immortalis erit, nam tu sub tartara planges.
Viuit certe Deus, qui defunctos vivere fecit.
Innocuisque bonis vt reddat praemia digna:
Vesanis autem & impiis tartara saeua.
Incipe sentire judicia Dei, seducte.

DISCIPLINAE COELESTIS] Divinae Christianae. ¶ NON ILLA TE REDDVNT H. F. D.] Cogitatio mortis non te reddit tibi? non te reuocat ad temetipsum? ad mentem sanam? Fortean vero legendum, Terrebunt. Non te illa terrebit cogitatio? adfore tempus, vel intra paucos dies futurum te in statu hominis defuncti, cujus anima corripietur à daemone crucianda. ¶ DVPLICITER CERTE SI LANGVIS]

Si langues, si languore aliquo diuturno consumeris; atque vt supra dixit: si longo morbo teneris. Vnde illud: Genus esse misericordiae, cito occidi. ¶ VITREA VITA.] Quod de fortuna dixit vetus Scriptor, hoc de vita humana verissime dicatur: Vita nostra vitrea est, tunc quum splendet frangitur. ¶ LAETITIOS DIES] Laetificos, Laetos. Valde mihi suspecta est istius vocabuli formatura. nec pronunciari quicquam potest, nisi inspecto codice antiquo. ¶ ILLE NEGAVIT.] Etenim respondit, Nescio. Negauit scire se quod certissime sciebat. nam ipse recens adhuc erat a fratris nece. atque hoc mentitus Deo, in quem non cadit ignorantia, impudentissime negauit Deum, & sacrilego mendacio, Dei scientiam suffurari & quasi occidere conatus est: optauit eripi Deo diuinitatem, ΤΟ ΘΕΙΟΝ. ¶ ET CVM REVOC. SECVLVM] Repugnans adversus Legem Christi, revocasti seculum, revocasti diabolum cui renunciaueras.

27. Stulte, non permoreris Deo.

Stulte, non permoreris, nec mortuus effugis Altum.
Tu licet disponas nihil te sentire defunctum,
Vinceris insipiens, vivit deus conditor orbis,
Legitima cuius clamant valere defunctos.
Tu autem dum praeceps sine Deo viuere quaeris.
Extinctum in fatis iudicas & fatale credis.
Non ita disposuit ut tu putas Deus aeternus,
Obliuitos esse mortuos de gesto priore.
Nunc nobis imperitans fecit receptacula mortis,
Post cineres autem nostros videbimus illa:
Exuere stulte qui putas per funera ut non sis;

Rectorem dominumque tuum nil posse fecisti.
Mors autem in vacuum non est, si corde retractes.
Optandum noscas, nam sero senties illum.
Rector eras carnis, non te certe caro regebat.
Exemptus ab illa, reconditur illa, tu horsum:
Recte mortalis homo separatur à carne.
Idcirco non poterunt oculi mortales aequari.
Sic habet abyssus noster de Dei secreto.
Da nunc ergo Deo fragilis dum moreris honorem:
Et crede quod Christus vivum te de mortuo reddet.
Omnipotenti laudes in Ecclesia reddere debes.

NON PERMORERIS DEO.] Non sic moreris, vt vel mortuus effugias Dei manus. vt iam in defunctum Deus non habeat quid faciat.¶ VINCERIS INSIPIENS] Etiam invitus insipientiae teneris. ¶ LEGITIMA CVIVS CLAMANT]- Legitima dicit Leges & mandata Christi: disciplina ex fide custodita.¶ VALERE DEFVNCTOS] Vocatos scilicet ad vitam aeternam.¶ OBLIVITOS ESSE MORTVOS] Obliuioni tradita esse quae defunctus quisque gessit olim dum viveret in corpore.¶ EXVERE STVLTE QVI PVTAS] Qui te per mortem sic exui putas, vt iam sis nullus, nec amplius tui supersit quicquam. ¶ OPTANDVM NOSCAS] Illum videlicet Deum Patrem ac Dominum nostrum. ¶ RECONDITVR ILLA] Sepulcro. ¶ TV] Anima tua; principalissima pars tui.¶ HORSVM] Horsum se capessit. ¶ NON POTERVNT AEQVARI] Divinis.

28. Iuſti reſurgunt.

Iuſtitia & bonitas, pax & patientia vera
Viuere poſt fata faciunt, & cura de actu.
Subdola mens autem, noxia, perfida, praua,
Tollit ſe in partes, & fera morte moratur.
Impie nunc audi, qui per male facta lucraris,
Reſpice terrenos iudices, in corpore qui nunc
Excrutiant poenis diros. aut ferro parantur
Supplicia meritis, aut longo carcere flere.
Vltime tu ſperas Deum irridere coeleſtem,
Rectoremque poli, per quem ſunt omnia facta?
Graſſaris, inſanis, detractas nunc & Dei nomen;
Unde non effugies. poenas per factaque ponet.
Nunc volo ſis cautus, ne venias ignis in aeſtum.
Trade te iam Chriſto, ut te benefacta ſequantur.

CVRA DE ACTV] Suprà dixit: *de geſto priore.* ¶ EXCRVCIANT POENIS DIROS] Sic de ipſo Chriſto, Inſtr. 36. *per crucem dirus.* Gloſſae veteres: *Dirus*, ΘΕΟΧΟΛΩΤΟϹ, ΔΕΙΝΟϹ. *Diritas*, ΔΕΙΝΟΤΗϹ. Aliae Gloſſae: ΔΕΙΝΟϹ, Malitioſus, *iniquus*, *ſaeuus*, *trux*, *acerbus*, *atrox.* ΔΕΙΝΟΠΟΙΩ, *acerbo*, *inacerbo.* Et alibi: ΘΕΟΧΟΛΩΤΟϹ *Deiratus*, *ms. deo iratus.* Et apud Feſtum: Dirus, *dei ira natus.* Iuvenalis, *dIs ille iratis genitus.*

29. Diuiti incredulo malo.

Differes diues nimium tua cuncta videndo
Insatiabiliter, quibus adhuc adhaerere quaeris.
Viuere post ista, dicis, non spero defunctus.
Ingrate summo Deo, qui sic Deum iudicas esse.
Te qui nesciente protulit, deinde nutriuit;
Ipse prata tua gubernat, vineas ipse,
Ipse gregem pecorum, & quicquid possides ipse.
Nec istis attendis, aut tu regis omnia forte.
Coelum hoc & terram & maria salsa qui fecit,
Reddere decreuit nos ipsos in aureo seclo;
Et modo si credis vivitur in Dei secreto.
Disce Deum, stulte, qui vult te immortalem adesse,
Vt gratias illi referas in agone perennes.
Lex docet ipsius, sed quia vagari tu quaeris,
Omnia discredis, & inde in tartaros ibis:
Mox animam reddis, duceris quo te poenitet esse.
Adluitur ibi poena spiritalis aeterna;
Lugia sunt semper, nec permoreris in illa,
Omnipotentem Deum iam tunc ibi sero proclamans.

IN AVREO SECLO] In aurea Ierusalem. illo scilicet millenario inoffensae felicitatis curriculo. ¶ IN DEI SECRETO] Suprà dixit: Sic habet abyssus noster de Dei secreto. ¶ LVGIA SVNT SEMPER] Fletus & stridor dentium.

30. Diuites humiles eſtote.

Diſce moriture bonum te oſtendere cunctis.
In medio populi quid te facis alterum eſſe?
Vadis vbi neſcis, & inſcius inde recedis.
Impie tractas, cum ipſo corpore ſitis
Tu ſemper diuitias. nimium te tollis in altum,
Et typhum ducis, nec reſpicis pauperes ultro.
Subditos nunc vobis, nec parentes paſcitis ipſos.
Heu miſeri! fugiant longius mediocres à vobis.
Vixit. &, Extinxi. Pauper ΕΥΡΗΚΑ clamat.
Mox furiis ageris, cum pereas ipſe, Charybdis.
Indiſciplinati ſic vos diuites eſtis.
Legem datis iſtis, non vobis paratis ipſis.
Exue te diues tantis malis, Deo peruerſus,
Subueniat utique tibi quod nunc operaſti, ſi forte.
Eſtote comes minimis, dum tempus habetis,
Sicut ulmus amat vitem, ſic ipſi puſillos.
Terribilem legem malis, bonis aeque benignam
Obſerua nunc ſterilis, ſubtutus in proſperis eſto:
Tollite corda fraudis diuites, & ſumite pacis.
Et ſpectate malum veſtrum. Benefacitis? Adſum.

PAVPER ΕΥΡΗΚΑ CLAMAT] In apographo: *Vixit & extinxit pauper Ebrea clamor.* Emendatio praeclara: Vixit, &, Extinxi. *Pauper* ΕΥΡΗΚΑ *clamat.* Ait Commodianus verſu praecedenti

praecedenti, *Heu miseri! fugiant longius mediocres à vobis.* divitibus, scilicet. Deinde diuitem inducit obloquentem in funere pauperis, quasi dum viveret importuni, ac nimium instantis: Abegi tandem magnam à me molestiam: Vixit putidus ille Lazarus. Extinxi miserum. Tum de pauperis anima corpore exuta & iam in coelum adsumpta, Pauper, inquit Commodianus, ΕΥΡΗΚΑ clamat. quod est, Inveni quod optaveram, quod petieram à Domino: Teneo viam qua itur in coelum. Sic autem in ipsa lapidatione Stephanus, Video coelos apertos &c. ¶ FVRIIS CHARYBDIS] Angelis Satanae in inferni voragine, vbi non est substantia, sed inenatabile profundum. ¶ OBSERVA NVNC STERILIS.] De sterilibus Christianis dicetur Instr. 55. ¶ BENE FACITIS. ADSVM] Hoc ex persona Dei misericordiam offerentis, & resipiscenti gratiam atque auxilium praesentissimum suggerentis, seipsum videlicet omnimodae felicitatis auctorem.

31. Iudicibus.

Intuite dicta Solomonis, iudices omnes,
Vno verbo suo qualiter vos ille detractat.
Dona quam & xenia corrumpunt iudices: inde
Inde ius sequitur. datores semper amatis.
Cumque erit causa, victoriam tollit iniqua.
Innocens sic ego sum, nec vos incuso pusillus,
Blasphemium tollit Solomon quia aperte.
Vobis autem deus est venter & praemia iura.
Suggerit hoc Paulus Apostolus, non ego pulex.

VICTORIAM TOLLIT INIQVA] In apographo legitur, *victoria* tollit iniquam. ¶ BLASPHEMIVM TOLLIT

SOLOMON] Sic in apographo legitur, vt suprà, Ignominium & Infamium, Instr.

32. Sibi placentibus.

Si locus aut tempus fauet, aut persona prouexit;
Judex esto nouus, quid nunc extolleris inde?
Blasphemas indocilis, de cuius praestantia viuis
In fragilitate tanta non respicis unquam.
Per gradus & lucra auidus fortunae praesumis;
Lex tibi non ulla est, nec te in prosperitate dinoscis.
Auro licet censeantur, bacchent aulica semper;
Cruciarium Domini si non adorasti, peristi.
Et locus & tempus & persona tibi donatur
Nunc, si tamen credis: sin autem, pro eo timebis,
Tempera te Christo; & ceruicem illi depone.
Isti honor remanet & tota fiducia rerum.
Blanditur quando tibi tempus, cautior esto.
Vltima fatorum non prouidens quae te oportet,
Sine Christo reuiuiscere non potes unquam.

IVDEX ESTO NOVVS] Nouum magistratum adeptus. ¶ DE CVIVS PRAESTANTIA] Dei, qui tanta tibi tam liberali manu praestat. ¶ CRVCIARIVM DOMINI] Sic legitur in apographo: Cruciatum Domini, Crucem Christi, Christum crucifixum. ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΕΚΕΙΝΟΝ ΤΟΝ ΕΝ ΤΗ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΑΝΑΣΚΟΛΟΠΙΣΘΕΝΤΑ. Pro Cruciario, Graeci dixere Martyrium: quo nomine vocitatam fuisse basilicam, a Constantino Caes. magnifice excultam, narrat

Eucherius Ep. Lugdunenſis libello de Vrbis Hieroſolymitanae ſitu. Ex eo vero in Vaticana libello, doctiſſimus Iac. Sirmondus obſervavit alteram quoque Baſilicam eiuſdem Conſtantini iuſſu erectam fuiſſe, appellatamque proprio nomine, Anaſtaſin. Hanc certe Latini ſcriptores eo iure nuncupaverint Reſurrectionem, quo iure Graeci Crucem dixere Martyrium, baſilicae illius nomen, cuius praecipue mentionem fecit Eucherius. Porro vocabulum illud, ΑΝΑCΤΑCΙΝ, pro ipſa fidelium reſurrectione, Commodianus noſter ad ſua Latina tranſtulit, Inſtr. XLIIII. Nemo tamen idcirco baſilicae quoque nomen fuiſſe negauerit. Sed nummum ſub Conſtantino cuſum, cuius pars anterior exhibet viri, abſque nomine ullo, vultum, poſterior vero, templi inter duos milites ſtructuram Chriſti Domini effigiem praeferre, non alio magis argumento probabitur, quam quod Chriſtus ipſe dixerit deſtructurum ſe templum hoc, ſeipſum demonſtrans, & triduo poſt reparaturum; hoc eſt, ſe quoque ipſum reſurrecturum, ſignificans. Abſque illo certe ſignificatu, adverſus eos qui forte vultum illum eſſe negaverint Chriſti, multo leuioribus aget coniecturis qui contradicet. Iam ſi veram illic eſſe Chriſti effigiem, perque annos trecentos ſeruatam fuiſſe archetypi fidem credimus, cur tandiu premitur res tanto ſtudio cultuque Chriſtianis omnibus conſpicienda? cur autem apud illos tamdiu latuit, qui tam formoſum ſibi depingi Chriſtum volunt? Etenim Sirmondus, qui nummum vidit, hoc tantum ait, faciem eſſe vividam & grauem. Auſteram alicubi dixi, vt ſic quam minime derogarem traditionibus Patrum primo illo Chriſti ſeculo proximorum, quibus nec pudori fuit neque fraudi, neque item odio, ΤΟ ΔΥCΕΙΔΕC, ΤΟ ΑΕΙΔΕC, ΤΟ ΕΥΤΕΛΕC ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΨΙΝ ΑΙCΡΟΝ. ¶ TEMPERA TE CHRISTO] Obtempera Chriſto: Compone vitam tuam ad Chriſti leges, ſecundùm mandata Chriſti.

33. Gentilibus.

Gens ſine paſtore ferox, iam noli vagare.
Et ego qui moneo idem fui, neſcius, errans.
Nunc ideo Domini figuram ſumite veſtri:
Tollite corda fera & exaſperata ſurſum:
Intrate ſtabiles Silueſtri ad praeſepe paſtoris,
Latronibus tuti ſub regia tecta manentes.
In ſilua lupi ſunt, ideo refugite ſub antro,
Bellaris, inſanis, nec reſpicis ubi moraris.
Vni crede Deo, uti mortuus viuere poßis;
Surgas & in regno cum fiet reſurrectio iuſtis.

GENTILIBVS] Omnibus quidem; ſed iis praeſertim qui adhuc per Italiam paſſim & Romae ſaeuiebant in Chriſtianos, aut Chrſti nomen ſive diſciplinam oderant ac deridebant. ¶ DOMINI FIGVRAM SVMITE VESTRI] Induite Chriſtum Dominum. Paul. ad Rom. 13. & ad Gal. *In baptiſmo Chriſtum induiſtis.* Sumite figuram, characterem Chriſti; Hoc eſt, Servate mandata & praecepta: Ipſe Chriſtus, Matth. XI. *Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde.* Vnde ſubiungit Commodianus: *Tollite corda fera.* ¶ TOLLITE CORDA SVRSVM] Alludit ad ſolennem formulam, Surſum corda. ¶ INTRATE STABILES] In apographo, *Intrate ſtabilis ſilveſtri ad praeſepia tauri.* In promptu fuit emendatio: *Intrate ſtabiles Silveſtri ad praeſepe paſtoris.* Quae verba ad Eccleſiae Romanae praeſtantiam faciunt non mediocriter. ¶ SVB REGIA TECTA] In Eccleſia Chriſti. ſub Rege Chriſto. ¶ REFVGITE SVB ANTRO.] In cryptis Eccleſiae Chriſtianae. Et for-

tean alludit ad illud temporis, quo Silvester, ad montem Soractem cum suis clericis delituisse creditur.

34. Item Gentilibus ignaris.

Indomita ceruix respuit iugum ferre laboris;
Tunc iuvat in campis crassis satiari siliquis,
Et tamen inuita domatur utilis equa,
Minuiturq. ferox esse, primum dedomata.
Gens, homo, tu frater, noli pecus esse ferinum,
Erue te tandem, & tecum ipse retracta;
Non utique pecus, nec bestia es, sed homo, natus;
Tu te ipse doma sapiens, & intra sub arma,
Idola qui sequeris, nihil nisi vanitas aevi,
Levia vos corda perdunt paene liberatos.
Ibi aurum vestes argentum ulnis refertur;
Bellatur ibi, dein cantatur pro psalmis Amor.
Vitam esse putas ubi ludis, aut prospicis ista?
Sortiris ignare extincta, aurea quaeris,
Inde non effugies pestem, licet ipse diuinus.
Gratiam quam misit Dominus in terra legendam,
Non requiris eam, sed sic quasi bestius errans.
Aurea praefata venient tibi secla si credis,
Rursus & incipies immortale viuere semper.
Illud quoque datur scire quod ante fuisti,
Subiectum te praebe Deo qui cuncta gubernat.

CRASSIS SATIARI SILIQVIS] Hor. Epiſtolar. II. Ep. I. ——— *vivit ſiliquis & pane ſecundo.* ¶ DOMATVR VTILIS EQVA] Hoc exemplo Philoſtratus narrat Apollonii fratrem à fratre ſuo iuniore fuiſſe correctum. Κ'ΑΚΕΙΝΟΝ ΜΕΝ ΩϹΠΕΡ ΟΙ ΚΑΤΑΨΩΝΤΕϹ ΤΟΥϹ ΔΥϹΗΝΙΟΥϹ ΤΕ ΚΑΙ ΜΥ ΕΥΑΓΩΓΟΥϹ ΤΩΝ ΙΠΠΩΝ ΕϹ ΠΕΙΘΩ ΗΓΑΓΕ ΚΑΙ ΜΕΤΕΡΡΥΘΜΗϹΕ ΤΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ, &c. lib. I. cap. 10. ¶ INTRA SVB ARMA] In caſtris Chriſtianorum. fias miles Chriſti. in Eccleſia Chriſti. ¶ BESTIVS] De Beſtia fecit maſculinum Beſtius. ¶ AVREA PRAEFATA] Hîc etiam fabulam ingerit Millenariorum, ſive aureae & gemmatae Ieruſalem.

35. De ligno vitae & mortis.

Adam protolapſus, ut Dei praecepta vitaret,
Belias tentator fuit de inuidia palmae,
Contulit & nobis ſeu boni ſeu mali quod egit,
Dux nati natiuitatis, morimur indeque per illum;
Ex diuino ipſe ut recedens exul à verbo.
Finitis ſex millibus annis immortales erimus.
Guſtato pomi ligno mors intrauit in orbem:
Hoc ligno mortis generamur vitae futurae.
In ligno pendet vita ferens poma, praecepta.
Kauete nunc vitalia poma credentes.
Lex à ligno data eſt homini primitiuo timenda;
Mors unde prouenit neglecta lege primordi:
Nunc extende manum & ſume de ligno vitali;
Optima lex Domini ſequens de ligno proceſſit

Perdita lex prima, gustat unde licet illi
Qui deos adorat vetitos, mala gaudia vitae.
Respuite gustum, sufficiet scire quod esset.
Si viuere vultis reddite vos legi secundae.
Templorum culturas, daemonum fata vitate.
Vertite vos Christo, & eritis Deo sodales.
Xanta Dei lex est quae mortuos viuere docet.
Ymnum sibi solus Dominus proferre praecepit,
Zabolicam legem omnes omnino vitate.

ADAM PROLAPSVS] Alludit ad protoplastum. ¶ BELIAS TENTATOR.] Diabolus, bestia proserpens. Sic Instr. 53. *Tu tibi praeterea in Belian parcere noli.* ¶ LEGE PRIMORDI.] Legem primordialem dixit Tertul. lib. adv. Iud. cap. 2. ¶ OPTIMA LEX DOM. SEQVENS] Lex secunda. Nouum Testamentum. Evangelium. ¶ REDDITE VOS SEC.] Sic suprà, Instr. 26. Non illa te reddunt. ¶ DAEMONVM FATA] Oracula idolorum. idolatrarum praestigias. ¶ XANTA DEI LEX EST] Sancta. sic Xantones, Santones. Elias Vinetus ad Ausonii Epist. XI.

36. De Crucis stultitia.

De duplici ligno dixi, mors unde processit;
Et iterum inde procedere vitam frequenter,
Crux autem stultitia facta est adulterae genti:
Rex aeternitatis per crucem dirus adumbrat
Vt sibi nunc credant, ô stulti morte viventes!
Cain iuniorem occidit nequam repertus:

Jnde Enoch ſuboles Caïnaea nati feruntur;
Sic gens iniqua increuit mundo quae nunquam
Tranſmittit animos in Deum: Credere crucem
Venit in horrorem, & dicunt ſe viuere recte.
Lex in ligno fuit prima, & inde ſecunda.
Terribilem legem primo, cum pace reuenit.
Jn praeuaricationes vanas elati ruerunt:
Traiectum clauis dominum cognoſcere nolunt:
Iudicium cuius; cum venerit ibi dignoſcent.
Abel genus autem credit modo Chriſto benigno.

DE CRVCIS STVLTITIA] Aut compoſito vocabulo legendum, *cruciſtultia*. CTAYPOMOPIA, aut deerit acroſtichidi verſus. ¶ CRVX AVTEM STVLTITIA FACTA EST] Paulus ad Corinth. EΛΛΗCI MOPIA. Hîc vero Commodianus vniverſim ad omnes gentes quae idola colunt: vt per gentem adulteram ſignificet Caïnaeam. ¶ PER CRVCEM DIRVS ADVMBRAT] vt ſuprà, *Obumbrant populum ſimplicem.* Cruce ſua Chriſtus ſapientes ſeculi pro ſtultis & fatuis habuit. Adumbravit eos diritate Crucis, tam admiranda divinae maieſtatis patrans facinora. ¶ INDE ENOCH SVBOLES CAINAEA] In apographo legitur: *Inde Nobel ſuboles Cananaei.* De iſto Enoch Euſebius, priore Chronicorum libro, quem edidit Scaliger. *Iſte Enoch alter eſt; non qui tranſpoſitus eſt vt non moriatur. ille enim filius eſt Iareth, ſeptimus ab Adam.* ¶ ABEL GENVS AVTEM.] Imo genus Sethi, quem ipſe Adamus ait poſitum ſibi à Deo fuiſſe ſemen aliud pro Abele quem occiderat Caïnus. Lucas, ad Sethum, non ad Caïnum, Chriſti genealogiam refert. Quae autem de miaigamia filiorum hominum cum filiis Dei, qui & Egregori paſſim in ſcriptis

veterum reperiuntur, tot fabularum intricata ſunt commentis, ut quid adfirmari liquido poſſit minimè diſcernant etiam perſpicaciſſimi. Videatur Suidas, in vocabulo, ΜΙΑΙΓΑΜΙΑ, cum Excerptis Scaligeranis ex Enochi libro I. & Collectaneis Petauianis, volumine de Angelis.

37. Qui iudaeidiant fanatici.

Quid medius judaeus, medius vis eſſe profanus?
Vnde non effugies judicium Chriſti defunctus.
Ipſe caecus eras, & ad caecos intras, inepte:
Idcirco caecum caecus in foſſam deducit:
Vadis ubi neſcis, & inſcius inde recedis.
Diſcentes ad doctos eant, doctique recedant.
At tu ad eos vadis, vnde nihil diſcere poſſis.
Exis pro foribus, inde & ad idola vadis.
Interroga primum quid ſit in Lege praeceptum;
Dicant illi tibi ſi iuſſum eſt deos adorare.
Ignorantur enim propter quod maxime poſſunt.
At illi quoniam rei ſunt, ex ipſo delicto
Nihil de praeceptis Dei niſi mirabile narrant.
Tunc tamen in foſſam ſecum vos caeci deducunt.
Funera ſunt, nimium de illis nota referre.
Aut quia concludit agrum congeſtus aratri.
Noluit omnipotens illos intelligere Regem;
A ſcelere tanto refugit ipſe cruentus.
Tradidit ſeſe nobis ſuperaddita Lege

Inde modo latitant nobiſcum rege deſerti.
Ceterum in illis ſi ſpem eſſe putatis,
In totum erratis ſi Deum & fana colatis.

QVI IVDAIDIANT FAN.] Iudaïzant. In antiquiſſimis Cypriani Codicibus Concil. Cartag. Exorcidiare, pro, Exorcizare. Sic & Inſtr. 35. Zabolicam legem, pro Diabolica. & paſſim Zacones, pro Diacones. ¶ FVNERA SVNT] Alludit ad vulgatum illud, ΔΙϹ ΚΡΑΜΒΗ ΘΑΝΑΤΟϹ. Crambe repoſita mors eſt. Occidit miſeros Crambe repetita magiſtros. ¶ AVT QVIA CONCLVDIT AGRVM CONG. AR.] Acroſtichidos modus non capit plura. ¶ A SCELERE TANTO] Scelus intelligit Judaeorum qui Regem ſuum Dominum noſtrum crucifixêre. ¶ REFVGIT IPSE CRVENTVS.] In ipſa Cruce Chriſtus conſummatis omnibus quae Pater mandauerat, abdicauit populum ingratum, conuertitque ſeſe ad Nationes exteras. Cruentum hîc dicit, quem ſuprà, *dirum*.

38. Iudaeis.

Improbi ſemper & dura ceruice recalces,
Vinci vos non vultis, ſic exheredes eritis.
Dixit Eſaïas incraſſato corde vos eſſe.
Aſpicitis Legem quam Moſes alliſit iratus.
Et idem Dominus dedit illi Legem ſecundam,
In illa ſpem poſuit, quod vos ſubſannati reicitis.
Sed ideo digni non eritis regno coeleſti.

VINCI VOS NON VVLTIS] Sic ſuprà, Inſtr. 27. *Vinceris inſipiens.* At inſipiens, cum vinci ſe patitur, reſipiſcit. Judaei qui recalcitrant, vinci nolunt.

39. Item Iudaeis,

Inſpice Liam typum Synagogae fuiſſe:
Tam infirmis oculis, quam Jacob in ſigno recepit;
Et tamen ſeruiuit rurſum pro minore dilecta.
Myſterium verum & typum Eccleſiae noſtrae.
Jntuite plene dictum Rebeccae de coelo:
Vnde ſimilantes alienae, Chriſto credatis:
Deinde Thamar partum geminorum adite:
Ad Caïn intendite, primum terrae cultorem,
Et Abel paſtorem qui fuit immaculatus
Jn fratris exitio offertor mactatus à fratre.
Sic ergo percipite, iuniores Chriſto probatos.

INSPICE LIAM] His argumentis pugnant Juſtinus, Tertullianus, Cyprianus & alii Patres Chriſtiani adverſus Judaeos. ¶ TAM INFIRMIS OCVLIS] Cyprianus: *Maiorem Liam, oculis infirmioribus.* Sulpitius Severus, *Lia oculis deformior.* Hancce Liam Commodianus ait typum Synagogae fuiſſe: at Rachelem iuniorem & pulcriorem, Eccleſiae Chriſtianae. Quae ſane comparatio decutit ſupercilium Judaeorum, qui Synagogae anguſtias, Eccleſiae latitudini praeferebant. Hieronymus, Epiſt. ad Dardanum 129. ¶ QVAM IACOB IN SIGNO RECEPIT] Suppoſitam ſibi, pro Rachele quam diligebat. ¶ IN SIGNO] Myſterio & figura, veteris Teſtamenti. ¶ PRO MINORE DILECTA] In apographo *pro minore delicto.* Mendoſe, Cyprianus: *Minorem ſpecioſam, in typum Eccleſiae.* ¶ SIMILANTES ALIENAE] Virgil. —— formam adſimilata Camerti.

40. Iterum ipsis.

Incredulus populus, non est nisi vester, iniqui,
Tot locis & totiens reprobatus lege clamantum,
Et sabbata vestra spernit & tricensimas Altus
Respuit omnino uniuersas vestras de Lege,
Vt ne sacrificia faceretis illi praecepta;
Mittere qui dixit lapidem in scandalo vestro.
Iniqua si qui non crediderint morte periisse;
Perque alias leges saluari dilectos: inde
Suspensam in ligno vitam, nec illi creditis,
Ipse Deus vita est, pependit ipse pro nobis.
Sed vos indurato corde subsannatis eundem.

LEGE CLAMANTVM] Scriptis Prophetarum. Sic Instr. 56. Si propheta tantum declamasset in nube. ¶ ALTVS] Qui & Altissimus. ¶ INIQVA MORTE PERISSE] Mortuum esse: sublatum de rebus humanis. Humano, seu potiùs ethnico more loquitur. Neq. enim perisse dici debet qui à mortuo tertia die reuixit.

41. De Antichristi tempore.

Dixit Esaias: Hic homo qui commouet orbem,
Et reges totidem, sub quo fiet terra deserta:
Audite quoniam propheta de illo praedixit:
Nihil ego composite dixi, sed neglegendo.
Tum scilicet mundus finitur, cum ille parebit,
In tres imperantes ipse diuiserit orbem,
Cum fuerit autem Nero de inferno leuatus,

Helias veniet prius signare dilectos.
Res quas Africae regio & Arctoa natio tota
In septem annis tremebit undique terra,
Sed medium tempus Helias, medium Nero tenebit.
Tunc Babylon meretrix incinefacta fauilla,
Inde ad Ierusalem perget, victorque Latinus,
Tunc dicet, Ego sum Christus, quem semper oratis.
Et quidem conlaudant illum primitiui decepti,
Multa signa facit quoniam eius pseudopropheta.
Praesertim ut credant illi loquetur imago,
Omnipotens tribuit ut talis euadat,
Recapitulantes scripturas ex eo Iudaei
Exclamant pariter ad excelsum sese deceptos.

DIXIT ESAIAS] Quae sequuntur non sunt apud Esaiam, vt iam isthinc verissima sit Auctoris praefatio; Nihil se composité dixisse. Sed est tamen apud Esaïam de Nova Ierusalem locus qui ab Justino Martyre adversus Tryphonem citatur pro tempore illo Mille annorum. Et est Prophetiae cap. 65. ¶ QVI COMMOVET ORBEM, ET REGES TOT.] Commouet orbem & consimiliter Reges. Iam saepe obseruauimus hanc particulam *totidem* in hoc significatu. ¶ NERO DE INFERNO LEVATVS.] Sic Instr. 61. *de cloaca leuatus.* Deprauatissimè in apog. *Herode inferno leuatus.* ¶ MEDIVM NERO TENEBIT] Sulp. Severus Hist. 11. Opinione multorum receptum fuisse ait, ipsum Antichristum venturum. ¶ TVNC BABYLON MERETRIX] Quae in Apocalysi Joannis habet in fronte nomen, Mysterium; Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terrae. Tertullianus lib. aduers.

Judaeos, *Babylon apud Ioannem nostrum Romanae vrbis figura est. Proinde & magnae & superbae & sanctorum debellatricis.* Auctores finium regundor, Babylonem Romam dixere : vbi & obseruauimus quae huc pertineant. pag 271. & 313. ¶ VICTOR Q. LATINVS.] Irenaeus lib. 5. cap. 25. Sed & Latinos nomen sexcentorum sexaginta sex numerum. *Et valde verisimile est quoniam* verissimum regnum hoc habet *vocabulum* : *Latini enim sunt*, *qui* nunc regnant. Sed non *in hoc nos gloriabimur*, &c. Quam iste Latinus ab illo Siluestro diuersus! ad cuius praesepe cunctos convocat Christianos Instr. xxx. ¶ PRIMITIVI DECEPTI] Sic Instr. 35. *homini primitiuo.* ¶ LOQVETVR IMAGO] Apoc. XIII. 15. Hoc etiam de Apollonii Thyanaei imagine narratur. ¶ RECAPITVLANTES EX EO SCRIPTVRAS] Hesychius : ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΟΥΤΑΙ, ΣΥΜΠΛΗΡΟΥΤΑΙ, ΕΠΑΝΑΛΑΜΒΑΝΕΙ. Frequenter vsurpat hoc verbum Irenaeus, lib. v. cap. & 151. de ipso Christo: *recapitulans*, inquit, *in se omnia quae in coelis, quae in terra sunt.* Et paulo post : *haec igitur in semetipso recapitulatus est*, *adunans hominem spiritui.* &c. Tertullianus lib. v. adv. Marc. *Sicut verbum illud in Graeco sonat*, *recapitulare*, *id est*, *ad initium redigere*, *vel ab initio recensere omnia in Christum.* Esdr. IIII. 12. 25. *qui recapitulabunt impietates eius*, *& qui perficient nouissima eius.*

42. De populo absconso sancto omnipotentis Christi Dei viui.

Desideretur absconsus ultimus sanctus,
Et quidem ignotus à nobis ubi moretur.
Per nouem tribum agens & dimidiam nobis
O . . . .
Praecepitque per Legem viuere priscam:

Viuamus nunc omnes nouella traditio legis,
Lex ut ipſa docet aptius iudico vobis.
Obrelictae duae tribuum & dimidia, quare
Ab iſtis dimidia tribuum? ut martyres eſſent
Bellum cum inferret electis ſuis in orbem.
Seu certe ſanctorum chorus prophetarum
Conſurgeret ad plebem, qui frenum imponeret illis,
Obſceni quos equi trucidarunt calce remiſſa.
Nec rueret temere ad pacem manus aliquando.
Semotae ſunt iſtae tribuum, & myſteria Chriſti
Omnia per iſtas complentur ſaeculo toto.
Sunt autem de ſcelere duorum fratrum enatae,
Auſpicio quorum facinus ſecutae fuere.
Non immerito tales diſperſi ſunt ipſi cruenti
Convenient iterum propter myſteria Chriſti.
Tunc autem properant compleri Legis narrata.
Omnipotens deſcendit Chriſtus ad ſuos electos,
Obſcurati nobis qui fuerunt tempore tanto:
Millia tot facti, illa eſt gens vera coeleſtis.
Non natus ante patrem moritur ibi, neque dolores
In ſuis corporibus ſentiunt, aut tubera naſo.
Pauſantes in lecto ſuo mature recedunt, Vide Io: Frontonis Not. ad Kalendar. Roman. pag. 122
Omnia complentes Legis. ideoque tutantur.
Tranſire iubentur ad Dominum partibus dextris,

Ex ſiccat fluuium quibus ſicut ante traiectis
Nec minus & dominus ipſe procedit cum illis,
Tranſiit ad noſtra, veniunt cum rege coeleſti.
In quorum itinere quid dicam quod Deus educet?
Sub ſidunt montes ante illos & fontes erumpunt,
Coeleſtem populum gaudet creatura videre.
Hic tamen feſtinant matrem defendere captam.
Rex autem iniquus qui obtinet illam, ut audit,
In partem Boreae fugit & colligit omnes.
Sed cum ſe inlidet exercitu Dei tyrannus
Terrore coeleſti proſternuntur milite coeli;
Ipſe cum infando comprenditur pſeudopropheta.
Decreto Domini traduntur viui gehennae.
Ex eo primores & duces ſeruire iubentur.
Intrabunt tunc ſancti ad antiquae ubera matris.
Ut autem & illi refrigerent quos male ille ſuaſit,
In variis poenis cruciabit ſibi credentes.
Ventum eſt ad finem quo tolluntur ſcandala mundo.
Incipiet Dominus iudicium dare per ignem.

SANCTOR. CHORVS PROPHETAR.] Synodus Epiſcoporum. ¶ OBSCENI QVOS EQVI] Carpit Novati & Novatiani ſcelera, qui abſtenti ejectique Eccleſia plebem adverſus Epiſcopos ſuos accenderant. Vid. Cypriani Epiſtola 49. ¶ NEC RVERET TEMERE AD PACEM] Hoc pertinet ad hiſtoriam Lapſorum & Schiſmaticorum, qui factioſis prenſationibus Epiſcopos perurgebant, vt pacem indignis etiam

etiam inviti concederent. ¶ DE SCELERE DVOR. FRATRVM.] Quondam fratrum, hodie apostatarum. ¶ CRVENTI] Truces, diri, atroces. ¶ PROPTER MYSTERIA CHRISTI] In apographo: propter mysteria castus. ¶ COMPLERI LEGIS NARRATA.] Hac loquendi formula vsus est, deque Antichisto & fine seculi consentanea Commodiano scribsit, circa annum Chr. 360. Q. Julius Hilario : *Si nos imperio Dei, quod fidele est, audiamus, accipiamus necesse est quicquid nobis divina Lex fideliter enarrauit*, &c. ¶ AVT TVBERA NASO.] In apog. *ubera nato*. prave. Ozaenam significat, vel potius Polypum. Ozaena, malum vlcus in naso, & foetidum. Polypus, malum item in naso, à polypo pisce nuncupatum; & est ΚΑΡΚΙΝΩΔΕΣ, nares urget & strangulat. ¶ PAVSANTES IN LECTO] Inscriptio vetus Mediolani AVRELIVS. EVSEBIVS, MATRI. CONTRA. VOTVM. FIDEL. PAVSANT, Gruterus, pag. ML. 9. ¶ TRANSIRE IVBENTVR AD DOM.] Sic in Inscriptione antiqua, Viennae Allobrogum : ¶ TRANSIIT SVB DIE . . . . OBRIS. FAVSTO. VIRO. C . . . . CONSS . . . . PROSTERNVNTVR MILITE COELI] Vid. Apoc. XIX. 19. In apographo legitur, *prosternuntur milites Eli*. ¶ PSEVDOPROPH.] Apoc XIX. 20. ¶ PRIMORES ET DVCES SERVIRE] Infrà dicet : *Sub iugo servili portent victualia collo*. ¶ IVDICIVM DARE PER IGNEM] Tertullianus, lib. de resur. car. cap. 25. Dehinc & igne dato, vniuersalis resurrectionis censura de libris iudicabitur.

43. De saeculi istius fine.

Dat tuba coelo signum sublato leone
Et fiunt subito tenebrae cum coeli fragore;
Summittit oculos Dominus ut terra tremiscat;
Adclamat ut & audiant omnes in orbem:

Ecce diu tacui ſufferens tanto tempore veſtra:
Conclamant pariter plangentes ſero gementes;
Vlulatur, ploratur, nec ſpatium datur iniquis:
Lactanti quid faciet mater! cùm ipſa crematur.
In flamma ignis dominus iudicabit iniquos:
Juſtos autem non tanget ignis, ſed immo delinget.
Sub vno morantur, ſed pars in ſententia fleuit.
Tantus erit ardor vt lapides ipſi liqueſcant;
In fulmina coeunt venti, furit ira coeleſtis,
Vt quacumque fugit impius occupatur ab igne;
Suppetium nullum erit, nec nautica puppis:
Flammat Amen gentes, & Medi Parthiq. feruent;
Jn annis mille, ut ferunt operta Ioannis.
Nam inde poſt annos mille gehennae traduntur,
Et fabrica cuius erant cum ipſa cremantur.

DE SECVLI FINE] Clauſulam temporum dixit Tertul. lib. de reſur. car. Alibi: Clauſulam ſacrificationis & gloriae ſecularis. ¶ SVBLATO LEONE] Hunc fore Neronem opinabantur Chriſtiani. Sulp. Severus, Dial. II. ubi de iis quae angelus beato Martino nunciaverat. Cùm ab eo de fine ſeculi quaereremus, ait nobis: *Neronem & Antichriſtum prius eſſe venturos, &c.* Et paulo poſt, *Denique Neronem ab Antichriſto eſſe perimendum* &c. ¶ IN FLAM. IGNIS] Paulus II. ad Theſal. 8. ΕΝ ΠΥΡΙ ΦΛΟΓΟϹ. Apocal. XIX. 12. ΦΛΟΞ ΠΥΡΟϹ ¶ FLAMMAT AMEN] Amen, Verbum Dei. quo ipſe Dominus deſignatur: Ο ΠΙϹΤΟϹ ΚΑΙ ΑΛΗΘΙΝΟϹ. Η ΑΡΧΗ ΤΗϹ ΚΤΙϹΕΩϹ ΤΟΥ ΘΕΟΥ. Apoc III. 14.

Quemadmodum vero hac Instructione Commodianus ait Flammat Amen, sic per Ecclesiam Romanam ad similitudinem coelestis tonitrui Amen reboare dixit Hieronymus, proemio lib II. ad Gal. Vid. Isid. Orig. VI. cap. 19. ¶ VT FERVNT OPERTA IOANNIS] in apographo legitur : Vt ferunt corpora sanctis. quod procul dubio depravatum est. Emendamus, *Vt ferunt coperta Sancti.* vel potius *operta Ioannis.* veteres Glossae : Opertum, ΑΠΟΚΡΥΦΟΝ. Apocalypsin Latini dixere, Reuelationem. De Apocalypsi Joannis, Sulpitius Severus Hist. II. à plerisque aut stulte, aut impiè non recipitur. Hanc Eusebius Hist. Eccl. IIII. 25. inter dubia recenset. Hieronymus Epist. ad Dardanum, 129. ubi de epistola Barnabae ad Hebraeos, *Vtramque*; inquit, *recipimus*; *ad Hebr. & Apocalypsin.* Quae certe revelatio mysteria nobis exhibet valde operta & abscondita.

44. De resurrectione prima.

De coelo descendet ciuitas in anastasi prima:
Est quod referamus de fabrica tanta coelesti.
Resurgemus illi qui fuimus illi deuoti,
Et incorrupti erunt, iam tunc sine morte viventes:
Sed nec dolor vllus, nec gemitus erit in illa.
Venturi sunt illi quoq. sub antichristo qui vincunt
Robusta martyria: & ipsi toto tempore vivunt,
Recipiuntq. bona quoniam mala passi fuere,
Et generant ipsi per annos mille nubentes:
Comparantur ibi tota vectigalia terrae,
Terra quia nimium fundit sine fine nouata.
Jnibi non pluuia, non frigus in aurea castra,

Obsidiae nullae, sicut nunc, neque rapinae.
Nec lucernae lumen desiderat ciuitas illa:
Ex auctore suo lucet, nec non ibi paret
Per duodecim millia stadia lata longa sic alta,
Radicem in terra, sed caput cum coelo peraequat;
In vrbe pro foribus autem Sol & Luna lucebit
Malus in angore septus propter iustos alendos.
Ab annis autem mille Deus omnia perdet.

DE COELO DESCENDIT CIVITAS] Tertullianus, lib. III. adv. Marc. *Confitemur in terra nobis regnum repromissum; sed ante coelum, sed alio statu; utpote post resurrectionem in mille annos; in ciuitate diuini operis Ierusalem, coelo delata; quam & Apostolus matrem nostram sursum designat.* Ibidem paulopost. *Constat Ethnicis quoque testibus in Iudaea per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de coelo pependisse &c.* ¶ IN ANASTASI PRIMA] Apocal. xx. 5. Tertul. lib. de resur. car. *Diabolo in abyssum relegato primae resurrectionis praerogatiua de soliis ordinatur.* Ex Millenariorum disciplina duas constituit resurrectiones; primam resurgentium ad illam mille annorum terrenam felicitatem: alteram vniuersalem, quum dabit Deus ignem totius orbis conflagratorem, ad supremi iudicii censuram. Et tamen ipse Tertullianus alibi passim martyrum animas in ipsa martyrii corona statim rapi ad coelum adfirmat: aliis vero, & fidelibus quidem ipsis, moram resurrectionis opponit; ita ut apud inferos modicum quodque delictum breuiore aut longiore mora illa resurgendi luant. Sententiis certe perplexis & intricatis; ut solent esse mortalium, Dei consilia curiose nimis inquirentium, vel minus verecunde sollicitantium. Vid. lib. de An. cap. 35. & 58. lib. de resur. car. cap. 25. lib. III. adv. Marc. cap. 24. & Scorp. cap. 12. Obser. ad Cypr. Epist. 52. ¶ ET GENERANT IPSI]

Hoc certe fuit eximie fatuum in illa millenarii temporis fabula. Lactantius, VII. Per eosdem mille annos infinitam multitudinem generabunt, & erit soboles eorum sancta & Deo cara &c. ¶ OBSIDIAE NVLLAE] Infrà dicet: Obsidiando perit. ¶ MALVS IN ANGORE] Malum dicit, draconem, serpentem, diabolum, satanam, ΠΟΝΗΡΟΝ. ¶ ANGORE] Angina, cruciatu.

45. De die iudicii.

De die iudicii propter incredulos addo.
Emissus iterum Dei donabitur ignis:
Dat gemitum terra, verum tunc in ultima fine.
Iter agentes, & tunc increduli cuncti
Euitate tamen sanctorum castra suorum.
In vna flamma conuertitur tota natura:
Vritur ab imis terra, montesque liquescunt:
De mare nil remanet, vincitur ab igne potente.
Interit hoc coelum & astra, & ista mutantur.
Componitur alia nouitas coeli terraeq. perennis.
Inde qui mereunt mittuntur in morte secunda.
Interioribus autem habitaculis iusti locantur.

MITTVNTVR IN MORTE SECVNDA] Prima est corporis, secunda animae; quae est mors aeterna, ignis aeternus. Vid. Inst. 52. INTERIORIBVS AVTEM HABITACVLIS] Etenim intrare siue introire dicuntur sancti in regnum Dei, in vitam aeternam. Mali contrà, eijciuntur, pelluntur, mittuntur in tenebras exteriores.

46. Catecuminis.

Credentes in Christo derelictis idolis omnes
Admoneo paucis propter salutaria vestra.
Temporibus primis per errorem si qua gerebas,
Erogatus enim Christo tu cuncta relinque.
Cumque Deum nosti esto bonus tyro: probatus,
Virgineusq. pudor tecum versetur in agno.
Mens bonis inuigilet: caue ut non delinquas inante.
Jn baptismo tibi genitale solox lauatur.
Nam si quis peccans catecuminus poena notatur
Jn signis ille viuat, sed non sine damno.
Summa tibi. grauia peccata deuita tu semper.

CATECVMINIS] Hoc vocabulum ita scriptum vulgo fuisse aevo Commodiani acrostichis indicat. Sunt autem ΚΑΘΗΧΟΥΜΕΝΟΙ, Audientes, Competentes. ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΙ. ¶ CAVE VT NON DELINQVAS INANTE] Hoc est, vt vitam non vivas qualem vivebas antequam esses ad fidem Christianam vocatus. Sic Instr. seq. *Vnde non effugies peccatum prisca sectans.* Prisca sectatur, qui professus Christi nomen, redit ad vomitum, & vitam viuit seculi vitiis dissolutam. qui moribus vtitur, quibus vtebatur ante fidem Christo datam. ¶ IN BAPTISMO TIBI GENITALE SOLOX LAVATVR] In apographo legitur: *In baptismo tibi genitali sola tenantur.* Prima visione placebat, baptismum genitalem dici, quo sensu dixit Cyprianus ad Donatum, vndae genitalis auxilio superioris aevi labem detersam. Vt haec sententia Commodiani fuerit, novam in Christiano baptismo nobis

natiuitatem donari, qua nempe renaſcimur depoſitis ſordibus Adami veteris, Omnes enim ex eo naſcimur, eiuſque peccatum quaſi per traduces longa ſerie propagatum in nos dimanauit. At renaſcimur in Chriſto, baptiſmo videlicet genitali. Qui ſenſus ſane bonus eſt & verus. Sed quid fiet his quae ſequntur in apographo, *ſola tenantur*, vel *ſola lauantur*. Sic igitur opinabar: ſola peccata genitalia lauari baptiſmo, non ea quae poſt baptiſmum, violata Chriſtianae diſciplinae fide, committuntur. Qui ſenſus ſatis itidem commodus videatur, vt ſit genitale peccatum, quod ab origine ſua quiſque ſecum infert. Verùm, ne quid diſſimulem, diſplicebat ea ſcriptura; genitalia ſola baptiſmo lavari, quae ipſa ſui ambiguitate riſum movet. Itaque penſitatiùs cogitanti ſubvenit alia huiuſcemodi: *In baptiſmo tibi genitale ſolox lauatur.* Quae lectio, etſi non penitus ſublata ambiguitate, ſed tamen correcta, lavacri genitalis neceſſitatem taxat. vt iam ſolox genitale dicantur ſordes originalis peccati, quas elui baptiſmo credimus. Solox, vſitatum Tertulliani Pallio vocabulum, ſub Commodiani ſtilum, vt pleraque alia quae paſſim obſervabimus, venit. Lanam craſſam ſignificare notat Feſtus. ΟΙΣΥΠΕΙΟΝ, ΕΡΙΟΝ ΡΥΠΑΡΟΝ ΠΡΟΒΑΤΩΝ. Vnde & ſoloecíſmum dixere Gramatici, & quicquid craſſum aut pingue, inhoneſtum & turpe.

¶ NAM SI QVIS PECCANS CATECH.] Cyprianus, lib. III. ad Quirinum, Art. 98. Cathecumenum peccare iam non debere. In cuius articuli teſtimonium citat ex Epiſtola Pauli ad Rom. cap. 3. Faciamus mala, dum veniant bona. Quaſi dicerent quidam in catechumenatu poſiti, Ludamus, Indulgeamus voluptatibus & genio quantum videbitur. etenim, quicquid peccatum a nobis fuerit, abluet baptiſmus. Nimirum, fuêre tam impii, qui diſtulerint baptiſmum in extrema vitae tempora, vt malitia ſua diuturniore fruerentur, ſecuri de iſtius lavacri, etiam in extremis, efficacia. Hoc vero Conſtantini Caeſaris baptiſmo crimini datum eſt. Multo prudentior & tutior illa Proſperi Aquitani confeſſio. Natum me quondam

ſub lege peccati, & transfuſa in me à parentibus ordinaria mortis conditione captiuum, ne longo ferocis domini iure detinerer, inter ipſa me vitae initia, miſericors & miſerator Domine liberaſti. Ante inveni tyrannicidam, quam intelligerem ſeruitutem, &c. ¶ POENA NOTATVR] Mox dicet: *ſed non ſine damno*. Prolato ſcilicet, catechumenatus ſui tempore. Patres Synodi Nicaenae, can. 15. De catechumenis qui prolapſi ſunt, ſtatuerunt tribus annis eos à catechumenorum oratione ſeparatos, poſtea recipi debere. ¶ INSIGNIS ILLA VIVAT] Legendum arbitramur, In ſignis ille viuat. In ſignis, nempe Chriſtianis. ut in caſtris. ¶ SVMMA TIBI] Quaſi diceret. Hoc in ſumma tibi ſit animo & memoriae fixum.

47. Fidelibus.

Fideles admoneo fratres de odio tollant:
Jmpia martyribus odia reputantur in ignem;
Diſtruitur martyr cuius eſt confeſſio talis:
Expiari malum nec ſanguine fuſo docetur.
Lex iniquo datur, vt poſſit ſeſe frenare.
Jnde debet carere dolis; ſimiliter & tu.
Bis Deo peccas qui lites fratri protendis:
Vnde non effugies peccatum priſca ſectans.
Semel es lotus, nunquid poteris denuo mergi?

FRATRES DE ODIO TOLLANT.] Adverſus haec inter Chriſtianos odia & diſſenſiones ſtudioſiſſime Tertullianus egit, libello ad Martyres, pag. 155. *In primis ergo benedicti, nolite contriſtare Spiritum ſanctum, &c.* Fratres odio tollunt, qui per odia fraternitatem evertunt; nec tantum de amicis, ſed de fra-

tribus, faciunt inimicos. Itaque ſcribendum: Fideles admoneo, fratres ne odio tollant. ¶ LEX INIQVO DATVR.] Iniquum dicit eum qui non eſt Chriſtianus. ¶ VT POSSIT SESE FRENARE.] Sic etiam dicet Inſtruct. ſequenti: Lex homini data eſt & doctrina vitae legenda, Ex qua recordatur ut poſſit vivere caute. ¶ VNDE NON EFFVGIES PECC. PRISCA SECTANS.] Hoc eſt, quod ſuprà dixit: peccans in ante. Vtrum legas, *peccatum priſce ſectans*, quod eſt in apographo; aut, *priſca ſectans*, parum refert, ſenſus eſt idem. ¶ SEMEL ES LOTVS, NVNQVID POTERIS DENVO MERGI.] Amiſiſti baptiſma, quod unum eſt. Praeclara eſt Proſperi fides: Licet ego à donis tuis receſſerim, in me tamen tua dona manſerunt.

48. Fideles cauete Malum.

Falluntur volucres & ſiluarum beſtiae ſiluis,
Ipſis incanta, iactura quibus eſt tradita, mentis.
Decipiuntq. quae ſtuoſa, ut eſca, ſequentes,
Et vitare malum neſciunt, nec lege tenentur,
Lex homini data eſt & doctrina vitae legenda,
Ex qua recordatur, ut poßit viuere caute,
Suique locum; mortis & deroget ea quae ſunt.
Condemnat ſe ipſum grauiter qui Regi delinquit;
Aut ferro ligatus, aut de ſuo gradu deiectus,
Vel vita priuatus perdit quod frui deberet.
Exemplo moniti, grauiter peccare nolite.
Tranſlati lauacro magis caritatem habete.
Eſcam muſcipuli, ubi mors eſt, longe vitate.
Multa ſunt martyria quae fiunt ſine ſanguine fuſo.

Alienum non cupere, velle martyrium habere,
Linguam refrenare, humilem te reddere debes,
Vim ultro non facere, nec factam reddere contra.
Mons patiens fueris, intellige te martyrem esse.

IPSIS INCANTA IACTVRA QVIBVS EST TRAD. MENTIS.] Tmesis: ipsis incantamentis jactura quibus est tradita. Hoc est, quae obiecta sunt passim & neglegenter fallendis volucribus & bestiis. Incantamenta dicit, sophismata; omne genus fallaciarum capiendis volucribus & bestiis. Quidni autem & incautamenta dixerit huiusmodi dolos obiectos siue expositos fallendis avibus & bestiis incautis. Haec vero tmesis, non est durior illa Enniana: *Saxo cere comminuam brum.* ¶ DECIPIVNT QVAESTVOSA, VT ESCA, SEQ.] In apographo superscriptum est, *Decipiunt quae aurea.* Vera fortean scriptura fuerit, Decipiuntque antra, vt esca, sequentes. Antra, fossae obtectae virgultis & frondibus, subruendis bestiis insequentibus venatores. ¶ SVI Q. LOCVM.] Repetendum de praecedentibus: *recordatur*: Lex homini data, facit vt recordetur vivere caute. facit vt recordetur locum sui; hoc est, coelum, si caute & recte vivat; infernum, si prave. Eadem vero lex facit *vt deroget* ea quae sunt mortis: vt deprecetur a Deo mortem, quam peccando forte promeruit aeternam. ¶ ESCAM MVSCIPVLI] Sic emendari videtur, quod est in apographo deprauatum, *Et escam muscipuli, ubi mors & longe vitae.* Glossae veteres: Muscipulum, ΜΥΑΓΡΑ. Muscipula, ΠΑΓΙΔΕΣ. & in singulari feminino, Muscipula, ΠΑΓΙΣ Phaedrus: Qui saepe laqueos & muscipula evaserat. ¶ VELLE MARTYRII HABERE] Sic legitur in apographo: nec aliud significat, quam velle martyrium tollere, siue habere. optare martyrium, cupere martyrem fieri.

49. Poenitentibus.

Poenitens es factus, noctibus diebusque precare:
Attamen à matre noli discedere longe,
Et tibi misericors poterit Altissimus esse.
Non fiet in vacuum confessio culpae; perinde
In reatu tuo disce manifeste deflere.
Tu si vulnus habes herbam medicumque require.
Et tamen in poenis poteris tua damna lenire.
Namque, fatebor enim, unum me ex vobis adesse,
Terroremque linquendum. sensi ipse ruinam.
Idcirco commoneo vulneratos cautius ire.
Barbam comamque foedare in puluere terrae,
Volutarique saccis, & petere summo de Rege:
Subueniet tibi, ne pereas forte de plebe.

POENITENS ES FACTVS] Ad poenitentiam admissus. Etenim indulgeri sibi poenitentiae locum ambiebant, longa poenitentiae demonstratione. Aegrè poenitentia dabatur illi qui sic deliquerat, ut probrum Ecclesiae obiiceret, retinenti secum tam ignominiosum peccatorem, vt expelli, abstineri, ac prohiberi Ecclesia meruisset. qui Ecclesiam delicto suo fecerat vt erubesceret. Porro eadem Ecclesia non inuidebat poenitentibus ad Deum conuersionem, apud quem de venia impetranda non desperabat. ¶ A MATRE NOLI DISCEDERE] Ab Ecclesia, domina matre, cuius de vberibus alimur. ¶ SENSI IPSE RVINAM.] Sensi me mori. Sensi vnde ipse decideram. In apogr. *sensisse ruinam.* ¶ VO-

LVTARIQ. SACCIS] In apogr. *: volutarique satis.* Poenitentis habitus, mala sui ipsius tractatio. extra laetitiam deuersari, in asperitudine sacci, & horrore cineris, ab omni vitae fruge dilati. In sacco & cinere volutantis, concinerati & conciliciati, Tertullianus. ¶ NE PEREAS FORTE DE PLEBE] Hoc est, de Ecclesia; de turba fidelium; de populo Christi; de populo sancto. Erat enim tunc temporis Ecclesia, Episcopus, presbyter, diaconus, plebs, sive laïci.

50. Qui apostatauerunt Deo.

Quando bellum autem geritur, aut ingruit hostis,
Vincere qui poterit aut latere, magna trophaea.
Infelix autem erit qui fuerit captus ab illis.
Amittit patriam & Regem, qui digne pro veritate
Pugnare pro patria qui noluit, neque pro vita:
Obisse deberat, quam ire sub barbaro rege,
Seruitiumq. petat qui hostibus sine lege deferre.
Tu si proeliando moreris pro Rege, vicisti.
At si manus dederis, incolumis Lege peristi.
Transfluviat hostis, tu sub latebra conde:
Aut si intrare potest: si necne, ne cessa,
Vndique te redde tutum, tuos quoque, vicisti.
Et vigilanter age, ne quis incurrat in illa.
Res infamis erit si quis se propalat hosti.
Vincere qui nescit & occurrit tradere sese,
Nec sibi nec patriae laudem remisit ineptus.

Tunc viuere noluit, cum ipſa vita peribit.
Domini ſi quis inops, aut profanus ab hoſte
Eramen ſonans facti, vel ut aſpides ſurdi,
Orare ſatis debent, aut ſe condere tales.

QVAM IRE SVB BARBARO REGE.] Barbarum regem dicit, regem non Chriſtianum. ¶ SI MANVS DEDERIS.] Thus in acerram miſeris. ¶ VNDIQVE TE REDDE TVTVM.] Diſſentit à Tertulliano Commodianus: conſentit autem Cypriano. ſuadet in perſecutione fugam, aut latebras. immo in latebris & in fuga martyrium eſſe docet. Omnino vetat ne quis incurrat, ne quis ſe offerat. Denique ait Chriſtianum qui ſe propalat hoſti, eſſe ſui ipſius traditorem. ſi tamen incidat in hoſtem, vel opprimatur à perſequentibus, tunc pro nomine Chriſti eſſe debere conſtantiſſimum. nam ſi vitam negando redimat, cum ipſa vita periturum. ¶ TVNC VIVERE NOLVIT.] Vitam aeternam vivere noluit. qui parum fortis coram praeſide, coram tyranno, fuit. tura dedit idolo, vel negavit Chriſtum. aeternae vitae renunciauit, ut momentaneam ſervaret. ¶ DOMINI SIQVIS INOPS] vt ſimpliciter ethnicus. Inopem Domini dicit, qua forma de Saturno, *venit inops animi*, Inſtr. 4. ¶ VEL PROFANVS AB HOSTE.] à perſecutoribus nominis Chriſtiani ſubactus; à quibus rediit negator. ¶ AERAMEN SONANS FACTI.] I. Cor. 13. I. ΑΛΑΛΑΖΟΝΤΕΣ. ¶ VEL VT ASPIDES SVRDI] Qui adverſus Dei ſapientiam aures ſuas obturant. ¶ ORARE SATIS DEBENT] Ita vt poenitentiae facultatem ab epiſcopo impetrare mereantur; Eccleſia, quam negato Chriſto dehoneſtaverunt, placata per longam ac miſerabilem exomologeſin. ¶ AVT SE CONDERE TALES] Ita ut nuſpiam poſt hac in Eccleſiae caſtris conſpiciantur.

51. De infantibus.

Duellum hoſtis ſubito venit inundans,
Et prius quam fugerent, paruulos occupauit inertes.
Improperandum eis non eſt licet capti videntur:
Nec quidem excuſo: ob delicta forte parentum
Fuêre promeriti, ideo Deus tradidit illos.
Attamen adultos hortor in arma recurrant,
Naſcanturque quaſi denuo ſuae matri de ventre.
Terribilem legem fugiant, ſemperque cruentam;
Impiam, indocilem, ferina vita viventem.
Bellum enim aliud cum fuerit forte gerendum,
Vincere qui poterit, aut certe iam ſcire cavere.
S . . . .

DE INFANTIB.] Senſus eſt apertus: ſtabilienda tantum ſcriptura Inſtructionis in hunc modum, quo nunc edi curavimus: ¶ ET PRIVSQVAM FVGERENT, PARVVLOS] In apographo: *Et priuſquam fugeret paruulos oc in.* ¶ TERRIBILEM LEGEM FVGIANT] In apographo: *Terribilem Legem fugiens.* Fugiant inquit, Legem illam terribilem, Ethnicam, quae ſacrificare idolis iubet, cuius Legis cultores flammis aeternis ſunt deſtinati.

52. Deſertores.

Deſertores enim genere non vno dicuntur.
Eſt alius nequam, alius in parte recedit;

Sed tamen vtrique iudicia vera decernuntur.
Ecce militatur Christo, sicut Caesari paretur.
Refugium Regis pete si delictor fuisti;
Tu illum implora, prostratus illi fatere:
Omnia concedet, cuius sunt & omnia nostra.
Repositis castris ulterius caue delinquas.
Errare noli diu miles per spelaea ferarum.
Sit tibi peccare desistere gestum immensum.

DESERTORES]Desertorum duo genera constituit. Turificatorum & Libellatorum. ¶ EST ALIVS NEQVAM.] qui sacrificat idolo; quod est apud Deum principale crimen. ¶ ALIVS IN PARTE RECEDIT.] qui, ne pertrahatur in capitolium sacrificaturus, paciscitur; oblato praesidi libello; concussori, pecunia. ¶ MILITATVR CHRISTO, SICVT CAES. PAR.] Militatur Christo, qui sacrificare idolo vetat; & in sacrificantes, etiam mortuos, animadvertit poenis aeternis. Paretur Caesari, qui mori iubet non sacrificantes idolo; nec habet quid faciat mortuis. nam sic mortui pro Christo, qui sic Caesari paruerunt, ut mortem fortiter oppetierint pro Christi nomine, vitam vivunt aeternam. ¶ SI DELICTOR FVISTI.] Delictorem dicit, peccatorem. & sic etiam loqui Cyprianum obseruauimus. ¶ REPOSITIS CASTRIS.] Castris scilicet adversus Ecclesiam rursus positis, tu ipse post acceptam poenitentiam repositus Ecclesiae castris, noli amplius esse desertor. ¶ SIT TIBI PECCARE DESISTERE G. I.] Consimile est illud Instr. 46. *Summa tibi: grauia peccata deuitato semper.*

53. Militibus Chriſti.

Militiae nomen cum dederis, freno teneris.
Incipe tunc ergo dimittere priſtina geſta:
Luxurias vita, quoniam labor imminet armis.
Imperio Regis omni virtute parendum,
Tempora poſtrema ſi vis pertingere laeta.
Ille bonus miles, ſemper expecta fruenda;
Blandire noli tibi, deſidias omnino mitte,
Ut tuo praepoſito cottidie praeſto ſis, ante
Sollicitus eſto, matutinus ſigna reuiſe.
Cum videris bellum, agonia ſume propinqua.
Haec gloria regis militem videre paratum.
Rex adeſt, optato propter ſpem dimicaturum.
Ille parat dona, ille pro victoria laetus
Suſcipit, & proprium ſatellem dedicat eſſe.
Tu tibi praeterea in Belian parcere noli.
Impiger eſto magis, vt reddat famam pro morte.

INCIPE TVNC ERGO DIMITTERE PRIST. GES.] Suprà dixit: caue vt non delinquas inante, Inſtr. 46. Opponit hîc, *dimittere priſtina*, illi quod Inſtr. 47. *ſectari priſca*. Priſca ſeu priſtina, ſunt quae ante fidem commiſſa ſunt, & qualia peccant ethnici ſive profani. ¶ IMPERIO REGIS.] Regem intellige Chriſtum, Eccleſiae caput. ¶ VT TVO PRAEPOSITO COTTIDIE PRAESTO SIS.] Emendauimus quod in apogr. deprauatum fuerat, *vt tuo propoſito*. Praepoſitum vocat, quem Iuſtinus & alii: ΠΡΟΕΣΤΩΤΑ: Tertul. praeſi-

praesidentem. qui & praepositum Ecclesiae dixit, & praepositum baptismo. ¶ AGONIA SVME PROPINQVA] Sume, praesume, intellige in proximo esse festum & solenne certamen, ex quo patet in coelum iter. Agonalem diem & Agonalia festa certamina dixêre Romani, quae priùs Agonia dicebantur; teste Ovidio, 1. Fast. Et priùs antiquus dicebat Agonia sermo. ¶ OPTATO PROPTER SPEM DOMINICATVRVM] Scribendum videtur: praeter spem dimicaturum. Venturum Regem, id est, Christum, qui praesideat martyrio, certamini. Vigilate utique milites Christi, quia qua hora non putatis filius hominis veniet. ¶ ET PROPRIVM SATELLEM DEDICAT ESSE] Satellem dixit pro, Satellitem. &, *proprium esse dedicat*, hoc est stabilem, firmum fortemque. In apogr. superlitum animadverti veteris scripturae vestigium, *deduat*, quam hîc minimè convenire arbitramur. ¶ TV TIBI PRAETEREA IN BELIAN PARCERE NOLI] In apographo scriptum fuerat; *Tu tibi praeterea in delictis parcere noli.* Quae scriptura ferri & explicari posset nisi nos admoneret is qui apographum recensuit veterem manum fuisse, *in Belian.* Hoc est, cave ne desidia aut supinitate tua, dum tibi fortè nimium blandiris, desis tibi ipsi adversus Belian, siue diabolum; ne tibi improvido obrepat Satanas; Malus, Iniquus. ¶ IMPIGER ESTO MAGIS] Tantum absit ut tibi perniciem inferat Belias tentationibus suis; quin potius ab iis famam reporta; ita ut sis exemplo Fratribus disciplinae ac fidei diligentissimè seruatae.

54. De refugis.

Damnatorum animae merito se ipsae secernunt.
Ex hoc progeniti iterum ad sua recurrunt.
Radix Cainaea, maledictum semen erumpit,
Et in seruili gente sub barbaro rege refugit.

Flamma quos aeterna torquebit die decreto.
Vult vagus errare ſine diſciplina profugus,
Graſſari per fauces viarum lege ſolutus.
Iſti ergo tales, quos nulla poena coegit,
Si viuere nolunt, ab idolis reſpici debent.

DE REFVGIS.] In apograph. legitur, de refugiis, & ante ultimum verſum apparet lacuna, quaſi *refugia* dixerit Commodianus, pro *refugis:* ut ſeruitia, pro ſeruis. Nos deeſſe quicquam non arbitramur, & Inſtructioni titulum fecimus, De refugis. ſic fuerit nota lacunae ſuperflua. ¶ EX HOC PROGENITI] Ex hoc ſcilicet Belia, de quo Inſtr. praeced. ¶ ITERVM AD SVA RECVRRVNT.] ad ſuos Ethnicos, idololatras. ¶ RADIX CAININA] vel potius, Cainaea, vt ſupra Inſtr. 36. In apogr. vitioſe, *Radix Cananaea.* ¶ SVB BARBARO REGE] vt ſupra, Chriſtum ſimpliciter dixit, Regem, ita hìc Barbarum regem vocat Belian, Satanam, Antichriſtum. ¶ DIE DECRETO] Decretorio. cenſorio. die iudicii. die reſpectus. In cognitione animarum. In reſpectione. ¶ SI VIVERE NOLVNT, AB IDOLIS RESPICI DEBENT.] In apographo legitur: *Sydere volunt.* Secundùm haec veſtigia ſcribendum: *Si videre volunt.* Si videre volunt, quos adorent deos, nec fidem adhibere velint Deo vero, quia non vident; confidant autem ſimulacris ſuis aeneis ligneiſque; aſpiciant ea certe quantum voluerint, oculos habent aeneos ligneosque, nec tamen vident. ergo talium fabricatores & cultores deorum, numinibus ipſi ſuis potiores ſe faciunt, & ſubſannant oculos deorum ſuorum caecos; adeoq. ob impietatem ſuam ab ſuis ipſi diis reſpui debent. At, ſi verum amamus, praeferenda erit haec ſcriptura: *Si viuere nolunt, ab idolis reſpici debent.* Etenim tota Commodiani philoſophia eſt, vita aeterna. quam ſi vivere iſti, inquit, nolunt, ab idolis reſpici debent: hoc eſt ab Satanae miniſtris, qui nidulantur in cavis ſimulacrorum.

55. De lolii ſemine.

De ſemine lolii; qui ſtant in Eccleſia mixti.
Expletis temporibus meßis ſeparatur à fructu
Lolium enatum, quod non miſerat Dominus.
Omne lolium agricola collectum ſeparat illud.
Lex ager nobis eſt, qui fecerit bonum in illa,
Ipſa utique nobis praeſtat requiem veram;
Ipſe dominator: nam lolium igne crematur.
Si ergo putatis quoniam ſub vno morantur.
Erratis. ſteriles Chriſtianos vos eſſe deſigno.
Maledicta fuit arbor ſine fructu ficulna
In verbo Domini; & ſtatim exaruit illa.
Non operas facitis, non donum gazo paratis.
Et ſic promereri Dominum putatis inanes?

LEX AGER NOBIS EST] Agri parabola ſignificat nobis Legem Chriſti. Ipſe Chriſtus; Ego ſum vitis vera. Io. xv. 1 ¶STERILES CHRISTIANOS] Infrugiferos, ΑΓΟΝΟΥϹ, ſpadones. bonorum operum ſteriles. ¶ NON DONVM GAZO PARATIS] Gazum dicit, theſaurum ſacrum. Corbonam. Gazam Eccleſiae, Gazophylacium. Inſtruct. 72. In gazo praeterea de labore mittere debes. Arcam dixerat Tertullianus: Alii, Concham. Hîc igitur Commodianus ſteriles Chriſtianos appellat, qui de facultatibus ſuis in vſus pauperum nihil conferebant. Hanc ſterilitatem Cyprianus ſacrilegam eſſe ait, lib. de op. & eleemoſ. Paulinus Ep. 34. Aridas manus dixit, eorum qui negligebant in Eccleſia poſitam à Domino menſam

indigentibus. Idem: *coeleſtis igitur trapezitae haec menſa eſt, theſaurum vitae ſtruens, & ad margaritam negotiandam Dei fenus exercens.*

56. Diſſimulatori.

Diſsimulas legem tanto praeconio latam,
Jn tot prophetarum coeleſti voce clamantem.
Si propheta tantum declamaſſet in nubem,
Sufficeret vtique Domini vox miſſa per illum.
Jn tot prophetarum volumina lex Domni proclamat,
Malitias nullus dimittit. ita aeque de corde
Vis bona videre, & fraudibus vivere quaeris.
Lex ipſa cur ergo proceſsit tanto labore?
Abuteris Domini mandata, & te filium inquis.
Tu ſi talis eris, ſine cauſa, videris inquam.
Omnipotens mites quaerit ſibi filios eſſe,
Rectos corde bono, deuotos legi diuinae,
Jmmites autem iam ſcitis ubi demerſit.

DISSIMVLATORI] Hypocritae; qui ſe Chriſtianum ſimulat, & Antichriſtiana, ſive Secularia & Satanica vivit. ¶ ITA AEQVE DE CORDE VIS BONA VID] Qua mente cupis Dei benedictionibus & benefactis adfici, eadem optas per calumnias & dolos de fratris tui ſpoliis diteſcere. ¶ OMNIPOTENS MITES QVAERIT] Matth. v. 5. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Pacificatores, ΕΙΡΗΝΟΠΟΙΟΙ. ¶ IMMITES AVTEM] Paulo ad Tim. II. 3. ΑΝΗΜΕΡΟΙ, ΑΦΙΛΑΓΑΘΟΙ, oppoſiti benignis. ¶ SCI-

TIS VBI DEMERSIT.] In ſtagnum ignis, vbi fletus & ſtridor dentium.

57. Saecularia in totum fugienda.

Si quidam doctores, dum expectant munera veſtra,
Aut timent perſonas, laxant ſingula vobis;
Et ego non doleo, ſed cogor dicere verum.
Cum caterua mali pergis ad ſpectacula vana,
Vbi Satanas fragoribus Circo operatur.
Licere perſuades tibi quodcumque placebit.
Altiſsimi proles, cum filiis Zabuli mixta,
Reſpicere num vis, queis renunciaſti, priora?
In ipſis verſaris iterum, quid proderit Vnus?
Aut ſi pro languore datum quod ſtulte profanus
I . . . .
Nolite diligere mundum neque ambitum eius;
Tanta Dei vox eſt, & tibi proba videtur.
Obſeruas mandatum hominis, & Dei deuitas;
Tu fidis muneri, quo doctores ora procludunt,
Vt taceant, neque dicant tibi iuſſa diuina.
Me vera dicentem, ſicut teneris, proſpice ſummum:
Filius cuius eras, illi te adſigna clientem,
Viuere ſi quaeris gentiliter homo fidelis;
Gaudia te mundi remouent à gratia Chriſti:
Indiſciplinate quod leue licere praeſumis,

Et caros histriones & cantica musica quaeris,
Nec tali subolem garrire amentia curas;
Eum vita frunisci putas? improuidus erras.
Altißimus iubet, & iusta praecepta devitas.

SECVLARIA IN TOTVM FVG.] Hoc est, non esse dissimulandum. neque enim convenire Ecclesiæ cum seculo. Ecclesia, Christus; Seculum, Satanas. Itaque non permiscendam esse Altissimi prolem cum filiis Diaboli: neque laxandam esse disciplinam nimia pastorum indulgentia, per gratiam, aut sordes. ¶ DOCTORES] Doctores, praepositi, praesides, pastores, episcopi. ¶ CVM CATERVA MALI] Mali, id est Satanae. ¶ VBI SATANAS FRAGORIB. CIRCO OP.] Tertullianus, lib. de spec. pag. 97. Cum ergo furor interdicitur nobis, ab omni spectaculo auferimur. etiam à Circo, ubi propriè furor praesidet &c. ¶ CIRCO OPERATVR] In apographo scriptum fuerat, *Vbi Satanas fragoribus comparatus.* ¶ QVAE IS RENVNCIASTI PRIORA] Priora dicit quae suprà, *pristina,* prisca, ea quae in ante Fidem. Ea vero sunt, Diabolus, pompa, & angeli eius. Tertul. pag. 91 & toto illo de Spectaculis. ¶ QVID PRODERIT VNVS] Quid proderit tibi factum fuisse in lavacro filium Dei, qui est vnus, omnipotens, Altissimus, cui perfidum dixisti sacramentum? Imo iam iudicatus, damnatusque es ab eo qui solus est; cui soli peccasti: vt est in Psal. 51. soli inquam, Deo, qui consortem non habet: adversus quem non habes opponere alium Deum qui te eripiat. Scio diversam huic Psalmi versiculo interpretationem adferri ex Ambrosio; quae Davidis, id est regis personam accipit, & circa adulationem iudicari periclitatur. ¶ AVT SI PRO LANGORE DATVM] Ad refocillandas aut recreandas animi languescentis vires, ab iis mollissimis & facillimis doctoribus concessa tibi fuerint spectacula. ¶ NOLITE DILIGERE MVNDVM] Ioannis I. ¶ NEQ.

AMBITVM] Hoc eſt, id omne quid mundo ambitur & continetur. Ioannes dixit, *ea quae in mundo ſunt*. Tertullianus & Cyprianus dixêre *pompam Diaboli*. ¶ OBSERVAS MANDATVM HOMINIS] Diſcernit inter mandata Dei & mandata ſiue traditiones hominum. quod oſtendimus ſaepiſſimè factum à Cypriano, ſecundum praecepta Pauli. ¶ QVO DOCTORES ORA PROCLVD.] & fiunt muti, non valentes latrare. ¶ PROSPICE SVMMVM] Altiſſimum; Deum opt. max. qui & ſummus Doctor. ¶ GENTILITER] Ethnicè. Sic Paulus ad Gal. 2. ¶ ET VITA FRVNISCI] Vita illa quam Deus Fidelibus ſuis pollicetur frui putas? ¶ SVBOLEM GARRIRE] Loquacem nidum, dixit Iuuenalis, Sat.

58. Chriſtianum talem eſſe.

Cum Dominus dicat, In gemitu edere panem:
Hîc ut quid nunc agis, qui cupis viuere laetus.
Reſcindere quaeris ſententiam ſummi Dei miſſam
In protoplaſtum: vis frenum prodere Legis.
Si Deus omnipotens cum ſudore viuere iuſsit,
Tu qui iocundaris, eris iam exterus illi.
Indignatum ait Dominum ſcriptura Iudaeis:
Ab eſca refecti ſurrexerunt ludere filI.
Nunc ergo cur illos proſequimur ſponte profectos:
Vnde perierunt illi nos cauere debemus.
Maxima pars veſtrum luxuriis dedita paret.
Tranſgrederis legem cum te fucis inficis, in te
Apoſtolus clamat, immo Deus per illum:
Licentia veſtra vos, inquit, in ipſa deperdunt.

Esto ergo talis, qualem vult esse te Christus.
Mitis & in illo hilaris, nam saeculo tristis
Excurre, labora, suda, cum tristitia pugna.
Spes cum labore venit, & victoriae palma donatur.
Si refrigerare cupis, admartyriza.
Exspecta requiem futuram in transitu mortis.

CHRISTIANVM TALEM ESSE] Non hypocritam, non dissimulatorem, non secularia sectantem. ¶ ERIS IAM EXTERVS ILLI] non coheres Christi, non filius Dei: non municeps aeternae illius ciuitatis. ¶ SPONTE PROSECTOS] Judaeos recutitos, curtos, ΛΕΙΠΟΔΕΡΜΟΥϹ, verpos. ¶ SPES CVM LABORE VENIT] Spes labori convenit. Spes alit agricolam. ¶ ADMARTYRIZA] Adsiste martyri, procede ad martyras qui in carcere. horum necessitates pro facultatibus tuis adiuva: constantiam monitis, hortatibus foue, accende. Ipse Commodianus, Instr. 6. *Certe si non ipse pugnat, vel suggerat illis.* Vetus Inscriptio, Romae, via Ostiensi. ¶ MANDROSA MARTYRVM OBSEQVIIS DEVOTA TRANSEGI FALSI SECVLI VITAM] Apud Grut. pagina MLV.

59. Matronis Ecclesiae Dei vivi.

Matronas vis esse, Christiana, ut saeculi domnas,
Auro te circumdas, aut serica veste, pudica;
Terrorem Legis ex auribus vento remittis:
Res vanas adfectas, cuncta de Zabuli pompa:
Ornaris ad speculum, cincinnos fronte reflexos;
Necnon & inducis malis medicamina falsa:

In

In oculis puris ſtibium peruerſo decore,
Seu crines tingis, ut ſint toto tempore nigri.
Eſt Deus inſpector penetrat qui ſingula corda,
Ceterum pudicis iſta neceſſaria non ſunt.
Caſto atque pudico ſenſu pertundite pectus.
Lex Dei teſtatur tales abſcedere leges.
Ex corde qui credit feminae marito probatae
Sufficiat eſſe non cultibus ſed bona mente.
Induere veſtes quas optat frigus & aeſtus
Aut nimium ſolis; tantum ut pudica proberis:
Et in plebe Dei facultatis dona demonſtra.
Das tibi momerium. Clariſsima quondam
Exanimata iacens precibus viduarum erecta,
In dando promeruit, non comtibus, inde leuari.
Vos matronae bonae vanitatis fugite decorem.
In feminas congruit cultura lupanas.
Vincite malignum, pudicae feminae Chriſti.
In dando, diuitias veſtras oſtendite totas.

CRINES VT SINT TOTO TEMP. NIGRI] Etiam cùm appropinquante ſenio candidiores fiunt. ¶ EX CORDE QVAE CREDIT FEMINAE MARITO PROB.] Sufficiat feminam marito, qui credit ex corde, probatam eſſe, non cultibus, ſed bona mente. ¶ DAS TIBI MOMERIVM] Sic legitur in apographo. Heſych. ΜΟΜΜΩ. ΟΗΜΕΙC ΜΟΡΜΩ ΦΑΜΕΝ. ΤΟ ΦΟΒΗΤΡΟΝ ΤΟΙC ΠΑΙΔΙΟΙC. Etymologicum: ΜΟΡΜΩ, ΟΝΟΜΑ ΓΥΝΑΙΚΟC. ΜΕ-

ΤΑΦΟΡΙΚΩC ΕΚΤΑΥΤΗC ΤΑ ΠΡΟC ΚΑΤΑΠΛΗΞΙΝ ΤΥΠΩΘΕΝΤΑ ΠΡΟCΩΠΕΙΑ ΕΚΑΛΟΥΝ ΜΟΡΜΟ-ΛΥΚΕΙΑ. Momar, Sicula dictio: habitus vituperandus & turpis. Festus, & Isidorus in Gossis. Ait igitur Commodianus Matronas Christianas indecenter excultas, ipsas sibi momerium dare, indutas improbiore aut lasciuiore cultu comtuque. ¶ NON COMTIBVS] In apographo, *non comitibus*. & superscriptum, *cultibus*. Lucretius I. ——— *Virgineos circumdata comtus.* ¶ DAS TIBI] Circumdas. Induis. ¶ PRECIB. VIDVARVM ERECTA] Tabithae historiam tangit. Commotus viduarum precibus Petrus, oravit Deum, ut suscitaret à morte Tabitham, & erecta est clamante Petro, Tabitha surge. Act. IX. Cyprianus lib. de opere & eleemos. ¶ FEMINAS LVPANAS] In apographo, *Lupans*: Lupanas. ΛΥΚΑΙΝΑC. Lupas. Glossae. ΠΟΡΝΗ, *Lupanaria*, Meretrix. ΠΟΡΝΕΙΟΝ, *Lupanarium*.

60. Item ipsis.

Audi vocem, quae vis Christiana manere,
Beatus Paulus qualiter te ornari praecepit.
Coeliloquus item Esaïas doctor & auctor.
Detestatur enim prauitatem mundi sequentes.
Exaltatae, inquit, iacebunt filiae Sion.
Fas in Deo non est Christianam coli fidelem.
Gentili more quaeris procedere, Dei sancta,
Has Dei praecones damnant in Lege, clamantes;
Iniustas esse feminas quae se taliter ornant.
Capillos inficitis, oculos fuligine relinitis,
Leuatis comulas granulatim, fronte depicta,
Malas medicatis quodam superducto rubore,

Nec non & inaures grauißimo pondere pendent;
Obruitis collum monilibus, gemmis & auro;
Palmas Deo dignas praeſagio malo ligatis.
Quid memorem veſtes, aut totam Zabuli pompam?
Reſpuitis Legem cum vultis mundo placere.
Saltatis in domibus, pro pſalmis cantatis amores.
Tu licet ſis caſta, non te purgas ſiniſtra ſequendo:
Vos ideo tales Chriſtus cum Gentibus aequat.
Ymnificato choro placitoq. Chriſto placete;
Zelantes feruore Chriſto offerte odorem.

AVDI VOCEM] Inſtructionis iſtius verſus ſunt abecedaria, ſive alphabetica ſerie compoſiti. ¶ FAS IN DEO NON EST] Hoc etiam habet Commodianus à Tertulliano, & quae deinceps hac Inſtructione ſequuntur. ¶ INIVSTAS ESSE FEMINAS] Iniuſtae ſunt quae damnant Dei manus: exprobrant Deo quod non aliter ipſas ornaverit. adfectant quod noluit Deus. faciunt ſe alias quam fecerit Deus. quod eſt iniuſtum & inverecundum. Sic Tertullianus iuſtum eſſe colorem negat de colorum adulterio confectum. Auctor naturae Deus, interpolator Satanas. Vid. lib. II. de cultu fem. ¶ OCVLOS FVLIGINE RELINITIS] nigro pulvere quo oculorum exordia producuntur. ¶ LEVATIS COMVLAS] Iuvenalis in VI. ——— *tot adhuc compagibus altum Aedificat caput.* ¶ GRANVLATIM] Diſcriminatis per granos capillis. Granos intellige ipſa crinium flagella. Vetus interpres hiſtoriae Judith. Comam diſcriminavit, id eſt, granam fecit. & in Synodo Bracarenſi, placuit Lectores granos gentili ritu non demittant. Gloſſae vet. *Granitum*, ΚΟΚΚΩΤΟΝ. Iſid. Orig. XI. *Granos & cinnabar. Gothorum.* Jac. Sirmondus, & Jo. Savaro, ad Ep. II. lib. I.

Sidonii Apollin. Alia diſpoſitio crinium in gradus & anulos toto capite comto. Quintil. XII. IO. ¶ MALAS MEDICATIS] Tertul. Cutem medicaminibus vrgent: genas rubore maculant. ¶ PALMAS DEO DIGNAS] quas dignius debeatis ad Deum orantes expandere. ¶ PRAESAGIO MALO LIGATIS] Etenim damnationis praeſagium eſt: cuius eſt apud Matthaeum formula: Ligatis manibus & pedibus eius mittite eum in tenebras exteriores. ¶ YMNIFICATO CHORO] Eccleſiae Chriſti. ¶ PLACITOQ. CHRISTO PLACETE] Cui Pater de coelo: *Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi cõplacui.*

61. In Eccleſia, omni populo Dei.

Iuſtus ego non ſum, fratres de cloaca leuatus:
Nec me ſupertollo, ſed doleo veſtri, qui cerno
Ex tanto populo nullum in agone coronari.
Certe ſi non ipſe pugnat, vel ſuggerat illis.
Cladem obiurgatis: ô venter effercite luxu,
Laborat frater aduerſante mundo ſub armis,
Et fartus opibus nec pugnas, nec pugnanti te ſiſtis?
Stulte, non intendis vnum bellare pro multis?
In talem pendet Eccleſia tota, ſi vincat.
Abſtineri vides fratrem, & pugnare cum hoſte.
Optas tu in caſtris, pacem foras ille repugnat.
Miſericors eſto, vt ſis ante omnia ſaluus.
Nec metuis Dominum praeconio tanto clamantem:
Inimicis etiam qui iubet alimenta praebere,
Prandia ab eo proſpice Tobia, qui ſemper

Omnibus omnino diebus cum paupere ſumpſit.
Paſcere tu quaeris, ſtulte, qui te denuo paſcat.
Vis ille mihi paret, qui componi proponit?
Laute cibatum diſtento ventre declamat
Oppreſſus inopia frater iuxta tabeſcens.
De die Dominica quid dicis? ſi non ante locauit,
Excita de turba pauperem, quem ad prandiũ ducas.
In tabulis ſpes eſt veſtra de Chriſto refecto.

DE CLOACA LEVATVS] De Seculo, de Idololatria. Suprà, Inſtr. 41. *Nero de inferno leuatus.* ¶ NVLLVM IN AGONE CORONARI] Hoc deplorabat etiam Cyprianus. ¶ CLADEM OBIVRGATIS] Lapſorum deformes reliquias. Cypr. lib. de Lapſis. ¶ O VENTER EFFERCITE LVXV] In apogr. *ovanter efficite luxu.* ¶ NEC PVGNANTI TE SISTIS] Vt obfirmes hortatu, conſilio, exemplo. ut refoueas ſubſidio. ¶ ABSTINERI VIDES FRATREM] Cauſa ſchiſmatis abſtentum. ¶ PVGNARE CVM HOSTE] Stare adverſus Eccleſiam cum hoſte, cum aliis ſchiſmaticis. ¶ OPTAS TV IN CASTRIS PACEM] Ante pacem Eccleſiae datam, optas praecipitem dari pacem abſtentis. Cypr. ¶ FORAS ILLE REPVGNAT] Ille lapſus vel abſtentus contemnit Eccleſiam, aut adverſatur Eccleſiae. ¶ MISERICORS ESTO] Sis molliſſimo corde pius & beneficus erga pauperes. ¶ PRANDIA AB EO PROSP. TOBIA] In apogr. *Ab eo proſpice Lurna.* Supraſcriptum, *Iobba.* Tobiae erga pauperes pietatem ſacris paginis commendatam in ſuorum Teſtimonior. lib. III. Cyprianus contulit. ¶ QVI TE DENVO PASCAT] Lucas XIIII. ¶ QVI COMPONI PROPONIT] Componi, ſepeliri. qui de ſepultura cogitat, qui ſe felicem putat, ſi quamprimum componatur. Horatius: *Omnes compoſui. Felices! nunc ego reſto*

confice. Acro : *Omnes composui : Omnes in vrnis sepeliui.* ¶ SI NON ANTE LOCAVIT]Promisit alteri, qui eum vocauit, cui copiam sui condixit ad prandium. ¶ EXCITA DE TVRBA PAVPEREM] In apographo , *Excute.* Hic vero locus indicat aeuo Commodiani in Ecclesia diebus Dominicis Agapas in vsu fuisse. ¶ IN TABVLIS SPES EST] In tabulis Noui Testamenti. ¶ DE CHRISTO REFECTO] Christus ipse, Matthaei XXV. 35. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare, &c.

62. Martyrium volenti.

Martyrium, fili, quoniam desideras, audi.
Abel qualis erat esto, aut qualis Isaac ipse, aut
Rectam qui diligit Stephanus sibi vitam in iter.
Tu quidem quod optas, res est felicibus apta.
Vince prius Malum benefactis, recte viuendo.
Rex ille tuus cum viderit, esto securus.
Ipsius est tempus, & nos in vtrumq. gerentes.
Vt si bellum abest, in pace martyres ibunt.
Multi quidem errant dicentes, Sanguine nostro
Vicimus Iniquum, quo manente vincere nolunt.
Obsidiando perit, & ideo sentit Iniquus.
Legitimus autem non sentit poenas adactas.
Eiulatuq. zelando pectus pugnis pertunde.
Nunc si benefactis viceris, martyr in illo.
Tu ergo qui quaeris martyrium tollere verbo,
In pace te vesti bonis, & esto securus.

VINCE PRIVS MALVM] Satanam, qui in ſacris litteris Ο ΠΟΝΗΡΟC. ¶ REX ILLE TVVS] Chriſtus. ¶ IPSIVS EST TEMPVS] Perſecutionis & Pacis. ¶ ET NOS IN VTRVMQ. GERENTES] Ipſi Chriſto ſerviamus in Pace & Bello. ¶ SI BELLVM ABEST] Si perſecutio ceſſat. ¶ IN PACE MATYRES IBVNT] Vt ſuprà, martyres ſine ſanguine. quibus etſi defuêre tormenta, etſi defuit tyrannus, non defuit animus adverſus quaelibet tormenta fortis. ¶ QVO MANENTE VIN. NOL.] Manente Iniquo vincere nolunt, deficiunt. non perſtant in fide. evertuntur, deijciuntur de fide. ¶ OBSIDIANDO PERIT INIQVVS] Obſidione diuturna Satanas circa fortiſſimum Chriſtianum tandem fatigatur & frangitur. ¶ LEGITIMVS AVTEM] Fortiſſimus Chriſtianus, verus athletes, probè fidelis, non vincitur, non ſentit poenas. ipſa tormenta ſuperat. ¶ EIVLATVQ. ZELANDO PEC. PVG. PERTVNDIT] ejulatum ſuum caſtigabit pugnis, & prae zelo & amore Domini zelabit mortem. Sap. II. II. ¶ MATYRIVM TOLLERE] Martyrium ſubire: martyrem fieri. Sic loquitur verſio Latina vetus Euſebii Caeſ. opuſculo de Reſur. I. *ei qui occiditur & ei qui martyrium tollit.*

63. Bellum cottidianum.

Belligerare quaeris, ſtulte, quaſi bella quieſcant.
Ex protoplaſto die pugnatur in fine vobis.
Libido praecipitat, bellum eſt, pugna cum illo.
Luxuria ſuadet, abutere, bellum viciſti,
Vino copioſo parce, ne per illum aberres.
Maledicti retine linguam unde Dominum adoras.
Compeſce furorem. pacificum redde te cunctis.

Oppressos miseriis deprimere cave minores.
Tutorem ad commoda tantum, & noli nocere.
Tramite vos recto ducite sincero prae zelo.
In tuis diuitiis comem te redde pusillis,
De labore tuo dona, nudum vesti, sic vinces.
Insidias nulli facias qui Deo deseruis.
Aspice principium, vnde periit inuidus hostis.
Non sum ego doctor, sed lex docet ipsa clamando.
Verba geris tanta vane, qui sub vno momento
Martyrium quaeris otiosus tollere Christo.

BELLVM COTTIDIANVM] Hominis vita, militia est. ΠΕΙΡΑΤΗΡΙΟΝ. Jobi VII. I. Hanc vero sententiam fuse exsequitur Arrianus ad Epictetum, III. cap. 44. CΤΡΑΤΕΙΑ ΤΙC ΕCΤΙΝ Ο ΒΙΟC ΕΚΑCΤΟΥ, ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΜΑΚΡΑ ΚΑΙ ΠΟΙΚΙΛΗ. &c. pag. 174. Haec Philosophus ille profanus, qui litteras nostras attigerat. Est autem multo perfectior Sapientia Christi apud Eusebium, septimo Opusculorum quae Sirmondus edidit Latina versione antiqua, Graecis, si non iam interiêre, adhuc latentibus. pag. 255. *Semper persecutio est, semper invisibile bellum habetur, semper coronae, semper abnegatio. Vultis videre certamina religiositatis? Nonnunquam efferbuit quis ira adversus subditum sibi; rememoratus autem Domini, deposuit acerbitatem; peius enim est fervori incensae irae resistere, quam flammae ignis quae à foris habetur. Quia igitur martyr est, qui propter Deum ad exteriorem flammam resistit; martyr & vere martyr, qui extinguit interius incendium invidiae propter Dominum Iesum.* Et paulo post: *Certamina igitur cottidiana sunt ista, quae per dies & noctes sunt nobis.* Dein apponit exempla. ¶ BELLIGERARE QVAERIS] Temere & furiose ad martyrium ruis iniquietus & turbidus.

& turbidus. ¶ COMPESCE FVROREM] Noli contra furiatae mentis adverſarium refuriari ; nec maledicenti remaledicere, nec remordere mordentem. ¶ SINCERO PRAE ZELO] In apogr. *ſincero perſeclo.* ¶ OTIOSVS CHRISTO] qui nullis operibus vaces , quae mandatis Chriſti continentur.

64. De zelo concupiſcenciae.

Dum cupis , inde peris ; dum ardes proximi zelo.
Extinguis te ipſum quando te incendis abintus.
Zelaris alium, inuide , de malo laborantem ,
Et te parem concupis fieri pecuniae tantae.
Lex ſic non aſpicit. dum illum incumbere quaeris
Omnia ſuſpenſus , viuis in ardore lucrorum.
Cumque reus tibi ſis , ipſum te iudice damnas ,
Oculorum acies nunquam ſatiatur avara.
Nunc ergo ſi redeas & cogites , vana cupido eſt.
C . . . .
Vnde Deus clamat , Stulte hac nocte vocaris ,
Poſt te mors ruit : Cuius erunt iſta talenta ?
Jn ſuprema aedis iniuſta lucra condendo.
Suggeret cum Domino vnicuique vita diurna.
Congeſtet alius : tu bene viuere quaere.
Et Dei cor conſcius , ages ſuper omnia victor.
Nec enim dico vt te in triuio tinnites ,
Cum pro die tuo vigilas , ſine fraude viuendo.
In eſca perit auis , aut haeret improuida viſco.

N

Arbitrare tibi ſimpliciter valde cavendum.
Excedant alii finem, tu proſpice ſemper.

DVM ILLVM INCVMBERE QVAERIS] Incumbere in illum, tanquam in praedam. ¶ SI REDEAS] Ad temetipſum. ¶ STVLTE HAC NOCTE VOCARIS] Lucae XII.20. ΤΑΥΤΗ ΤΗ ΝΥΚΤΙ ΤΗΝ ΨΥΧΗΝ ϹΟΥ ΑΠΑΙΤΟΥϹΙΝ ΑΠΟ ϹΟΥ. Cyprianus lib. de Opere & eleemoſ. Stulte, hac nocte expoſtulatur anima tua: quae ergo paraſti, cui erunt? Martialis, VIII. 44. Rape, congere, aufer, poſſide: relinquendum eſt. ¶ IN SVPREMA AEDIS] Luc. In apothecas. ¶ VT TE IN TRIVIO TINNITES] Captandae plebeculae gratia cum tintinabulo incedas. ¶ PRO DIE TVO] pro victu diurno. cottidiano. ¶ SIMPLICITER VALDE CAVENDVM] Columbae ſimplicitatem, ſerpentis prudentia temperare debes.

65. Qui de malo donant.

Quid te bonum fingis alieno vulnere, vecors.
Vnde tu largiris, alter cotidie plorat.
Iſta tu diſcredis Dominum videre de coelis?
Dona iniquorum non probat Altiſsimus, inquit.
Erumpes miſeris, dum fueris locum adeptus.
Munera dat alter, ut alterum reddat inanem.
Aut ſi feneraſti, duplicem centeſima nummum.
Largiri vis, vt te, quaſi malum malo depurges.
Omnipotens tales operas omnino recuſat.
Donaſti de lacrimis, candidatus ille ingratis
Oppreſſus vſuris deplorat factus egenus.

Nanctus praeterea tempus captatoribus, hostis
Ad praesens populus; pretio tu sanctus iniquus
Nec non & de lucro mercis vis te piare;
Te ipsum inludis, non alium, inique.

DONA INIQVOR.] Ecclesiastici XXXIIII. ¶ ERVMPES MISERIS] Vt suprà. Illum incumbere quaeris, Omnia suspensus. Instr. 64. ¶ DVPLICEM CENTESIMA NVMMVM] Ex pecunia fenore occupata quot mensibus centesimam exegisti. vt apud Juvenalem Pollio, *qui triplicem vsuram praestare paratus, Circuit, & fatuos non invenit.* & apud Horat. I. Ser. Sat. 2. *Quinas qui capite mercedes exigit.* ¶ CENTESIMA] Esdrae II. 5. Reddite eis agros suos, quin potius & centesimam pecuniae. Graeca Sixtinae editionis tantum habent: ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΙΟΥ ΤΟΝ CΙΤΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΟΙΝΟΝ, ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΑΙΟΝ ΕΞΕΝΕΓΚΑΤΕ ΕΑΥΤΟΙC. Deesse aliquid videtur. Latinus interpres Latina sua, ad aevi sui vsum accommodauit. Chrysologus: *Vsura mundi, vnum ad centum. Vsura Christi, centum ad vnum.* ¶ CANDIDATVS] Candidatum dicit petitorem, rogatorem, mendicum. & candidatum fortean baptismi, quem Tertullianus dicit, candidatum Dei. ¶ TEMPVS CAPTATORIBVS] Annonae flagellatoribns. ¶ HOSTIS AD PRAESENS POPVLVS] qui iam avaritiem tuam detestatur: sed in futurum habebis etiam Deum vltorem ¶ DE LVCRO MERCIS] Turpiter comparatae, turpius repositae ac reservatae, ad captandum ex annonae raritate lucrum.

66. De pace subdola.

Dispositum tempus venit nostris. pax est in orbe;
Et ruina simul blandiente seculo premit

Praecipitis populi, quem in ſchiſma miſiſtis.
Aut facite legem ciuitatis, aut exite de illa.
Conſpicitis ſtipulam cohaerentem in oculis noſtris,
Et veſtris in oculis non vultis cernere trabem.
Subdola pax vobis venit, perſecutio flagrat.
Vulnera non parent, & ſic ſine caede ruitis.
Bellum in abſconſo geritur, ſub pace quod ipſa
De vobis vix vnus caute ſe geſſit.
O male muniti, & in occiſione praedicti.
Laudatis pacem ſubdolam, & vobis iniquam.
Alterius facti milites, non Chriſti. periſtis.

DISPOSITVM TEMPVS] Pacis ſubdolae. Seculum à Deo ſic ordinatum. Eiuſmodi vero tempus à Cypriano deſcriptum fuerat, libro de Lapſis: *Traditam nobis divinitùs diſciplinam pax longà corruperat. Studebant augendo patrimonio ſinguli* &c. ¶ PRAECIPITIS POPVLI] Qui temere pacem dari volebat lapſis. qui ad pacem feſtinabant. ¶ FACITE LEGEM CIVITATIS] Legem, diſciplinam civitatis Dei, Eccleſiae. Cypr. Epiſt. 10. 11. 12. 13. 14. ¶ ET IN OCCISIONE PRAEDICTI] Ieremiae 48. 15. & 50. 27. ¶ LAVDATIS PACEM SVBDOLAM] Inceditis per ignes ſuppoſitos cineri doloſo.

67. Lectoribus.

Lectores moneo quoſdam, cognoſcere tantum,
Et dare materiam ceteris exemplo vivendi.
Certamen fugere, lites totidemque vitare.
Terrorem premere, nec vnquam eſſe ſuperbos.

Obsequia iusta malorum quoq. deferte.
Reddite vos Christo similes, filioli magistro.
Inter agrestina benefactis lilia sitis.
Beati facti estis cum feritis edicta.
Vos flores in plebe, vos estis Christi lucernae.
Seruate quod estis & memorare potestis.

LECTORES MONEO QVOSDAM] Quibus ea non erat peritia, quam Cyprianus in iis ordinandis requirebat, Epist. 24. 32. & 34. ¶ COGNOSCERE TANTVM] ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ. quod à Commodiano transfertur ad simplicem notitiam frontis & oris & vultus. ¶ CERTAMEN FVGERE] Contentiones, Iurgia. ¶ TERROREM PREMERE.] Non esse minaces. ¶ OBSEQVIA IVSTA MALORVM] Episcoporum, atque etiam ceterorum. immo etiam secularium potestatum. ¶ AGRESTINA LILIA] ΚΡΙΝΑ ΤΟΥ ΑΓΡΟΥ] Matth. VI. 19. ¶ CVM FERETIS EDICTA.] quae ad martyrii coronam ducunt. ¶ VOS ESTIS CHRISTI LVCERNAE] Etenim Lectores ex ambone & pulpito scripturas legebant in Ecclesia. ¶ VOS FLORES IN PLEBE] Ecclesiastici XXXIX. 19. *Florete flores quasi lilium.* Quomodo autem in plebe Lectores, qui etiam à Cypriano tam studiose velut in gradu constituebantur, adhibita in consilium plebe, aut ratam habente ordinationem. nam & inter Lectores erat doctor Audientium siue Catechumenorum. Erat igitur Lector in ordinatione quidem clerica, non autem sacerdotali, quae ab Episcopo, qui summus erat sacerdos, vltra diaconum aut subdiaconum non extendebatur. adeoque florebat in plebe Lector, melloproximus sacerdotio siue ordini sacerdotali. Videantur Epistolae Cypriani suprà citatae. Scripturas, siue codices sacros penes Lectorem fuisse docent Gesta purgationis Caeciliani & Felicis sub Constantino & Constantio Caess.

68. Miniſtris.

Myſterium Chriſti Zacones exercite caſte,
Jdcirco miniſtri facite praecepta magiſtri.
Nolite ludere perſonam judicis aequi,
Integrate locum veſtrum per omnia docti,
Suſum intendentes, ſemper Deo ſummo deuoti.
Tuta Deo reddite ſacra miniſteria arae,
Rebus in diuerſis exemplum dare parati.
Jnclinate caput veſtrum paſtoribus ipſi.
Sic fiet ut Chriſto poßitis eſſe probati.

Vide Rosweid ad Paullin. epist.

ZACONES] Diacones, breviata dictione Graeca, ΔΙΑΚΟΝΟΥΝΤΕϹ ¶ MYSTERIVM CHRISTI] Sacramentum Chriſti. Corpus Chriſti pleriſque in Eccleſiis diaconi offerebant. quod poſtea vetitum Concil. Arelatenſi I. cap. 15. *De diaconibus quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere.* Arelat. II. 15. *Vt diaconus in ſecretario inter presbyteros non ſedeat: & corpus Chriſti praeſente presbytero tradere non praeſumat.* Vnde ſequitur abſente presbytero, tradidiſſe. Hoc vero myſterium caſte exerceri vult Commodianus.

69. Paſtoribus Dei.

Paſtor, ſi confeſſus fuerit, geminavit agonem.
Apoſtolus autem tales jubet eſſe magiſtros:
Sit patiens rector, ſciat vbi frena remittat.
Terreat in primis, & poſtea melle perungat.
Obſervetq. prius vt faciat ipſe quae dicit.

Redditur in culpa paſtor ſecularia ſervans,
Jn faciem cujus ſis auſus dicere quicquam.
Bullit in inferno rumoribus ipſa gehenna.
Vae miſerae plebi, dubia quae fronte vacillat.
Si talis aderit paſtor, pene perdita ſtat;
Devotus autem continet, recte gubernans.
Exhilarantur examina regibus aptis.
In talibus ſpes eſt, & viuit Eccleſia tota.

PASTOR SI CONFESSVS] Si de Nomine interrogatus clare & conſtanter reſponderit, Sum Chriſtianus. Si thus acerrae profanorum imponere iuſſus, fortiter abnuendo clamaverit: Non facio. ¶ SECVLARIA SERVANS] qui ſe adhuc ſecularibus immiſceat. Secularia dicit oppoſita Chriſto: antichriſtiana. Contraria ſunt Chriſtus & Seculum, ſiue Satanas. Chriſtus perſonas non reſpicit: Seculum ſiue Satanas loquitur nobilitatem, generoſitatem, magiſtratus. Chriſtus ſimplicitatem, & ſanctam paupertatem: Seculum divitias. Chriſtus benignitatem, miſericordiam, pietatem: Satanas regna, ultiones, perfidias, rapinas, incendia, triumphos. Plura de iſtis oſtendimus Epiſtola praefixa editioni noſtrae Cypriani, quae ab ſeculo Commodiani ſummum cepiſſe videntur incrementum. ¶ PLEBI DVBIA QVAE FRONTE VACIL.] Ait Commodianus Paſtores, epiſcopos, presbyteros, frontem eſſe populi Chriſtiani: Itaque, vt in acie militari, primis ordinibus collocandos eſſe milites fortiſſimos, qui ſint exemplo ceteris. Tertullianus lib. de fuga. Sed quum ipſi ductores, id eſt ipſi diaconi, preſbyteri & epiſcopi, fugiunt, quis de gregario numero ſuſtinebit, ad gradum in acie figendum ſuadentes &c. pag. *696.* ¶ DEVOTVS AVTEM] Bonus ille paſtor, qui ponit animam ſuam pro ovibus. ¶ CONTINET]

totum ovile continet in vestigio Fidei constantis. ¶ EXAMINA REGIBVS APTIS] Etenim apium examina regem sive ducem quaeque suum habere dicuntur. Cypr. Ep. 69.

70. Maioribus natis dico.

Me solum exposcit tempus vobis dicere verum.
Ab uno saepe monetur, quod multi detrectant.
In me solum volo odia convertere vestra,
Omnium ut paueant praecordia tentatorem.
Respicite dictum, quod veritas odia tollat.
Iam praedixi quidem de pace subdola quanta.
Blandiens dum vobis subrepsit, eheu, seductor.
Vos quia nescistis laqueos instare, ruistis.
Sorbetis omnino amara, sed est seculi ipsum.
Non gratis agit, pro quo interceditis, ullus.
Ab igne qui refugit, agit in voragine, vestro:
Tunc petit suppetium miser denudatus à vobis.
Ipsi iam horrescunt iudices peculantia uestra.
S . . . .
De breuiori titulo non tot inararem,
Inspicitis docentes quibus vos tenditis ultro.
Cum ipsis & epulas capitis, & pascitis ipsos.
Ob ea iam terrae paene fundamenta intratis.

MAIORIBVS NATIS] Tales erant primores, patroni, locupletes, qui tenuiores in clientelam suam recipiebant.

ME SOLVM] Solus ut plures altare Domini circumdabo, inquit, Tertullianus adversus Psychicorum gloriosissimam multitudinem, lib. de Pudic. ¶ AB VNO SAEPE] In hanc sententiam fabulatur Phaedrus Aug. lib. IIII. fab. 3. Plus esse in vno saepe quam in turba boni. Hac autem Instructione Commodianus eorum qui inter aevi sui Christianos auctoritate pollebant vitia carpit. Sed & cunctis passim Instructionibus de neglecta disciplina tanto cordis affectu zeloque disserit, vt sui seculi Christianis desperationem salutis incutiat. Sensit oraculi veritatem Gennadius episcopus Massiliensis, nec amolitus est quidem vaticinii sive querelae tristitiam, sed Commodianum ipsum posteris tradens, hoc discrimine fecit insignem. Neque tamen ista fuit solius Commodiani querela. Nam & pacem Ecclesiae subdolam paulò ante Cyprianus opusculo suo de Lapsis arguerat: & postmodum Sulpitius Severus historiae sacrae libros suos hac certe miserabili deploratione conclusit. Et nunc, inquit, cùm maxime discordiis Episcoporum turbari aut misceri omnia cernerentur; cunctaque per eos odio aut gratia, metu, inconstantia, invidia, factione, libidine, avaritia, arrogantia, somno, desidia essent depravata; postremò plures adversum paucos bene consulentes insanis consiliis & pertinacibus studiis certabant. ¶ OMNIVM TENTATOREM] Satanam. Hìc certe Commodianus incutit desperationem Episcopis. ¶ QVOD VERITAS ODIA TOLLAT] Pariat, conciliet sibi. Sic ipse alibi dixit, Martyrium tollere, quod est patrare, reportare martyrii Christiani gloriam ¶ NON GRATIS AGIT] Patrocinium vestrum venditis magno. ¶ PECVLANTIA VESTRA] Sic legitur in apographo: quae scriptura, si vera est, peculantiam dixerit peculatum, ΔΙΑΡΠΑΓΗΝ. ¶ ET PASCITIS IPSOS] Devoratis. ¶ TERRAE FVNDAMENTA] Inferos. Locus Esaiae cap. XIIII. secundùm Septuag. sic habet: ΝΥΝ ΔΕ ΕΙC ΑΔΟΥ ΚΑΤΑΒΗCΗ, ΚΑΙ ΕΙC ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗC ΓΗC. Aquila & Theodoto dixere, ΕΙC ΛΑΚΚΟΝ. La-

tina versio vetus: in fundamenta laci. Glossae veteres, ΛΑΚΚΟΣ, Laccuna, laccus, cisterna. Item: Lamae, ΠΗΛΩΔΕΙΣ ΤΟΠΟΙ. Tertullianus dixit, stagnum ignis & sulphuris, lib. de Fuga.

71. Infirmum sic visita.

Infirmus si fuerit frater, de paupere dico,
Nolite vacui talem visitare iacentem.
Fac sub Deo bonum, obsequia redde per nummum.
Inde reualescit, vel si conciderit ille,
Refoueatur homo pauper, qui non habet unde
Mercedem tibi, pro illo sed conditor orbis & auctor.
Vel si pigeret ire ad pauperem, semper abosum,
Mitte nummos, & unde se resumere possit.
Similiterque soror si paupera lecto decumbit,
Incipiant vestrae matronae victualia ferre.
Clamat ipse Deus, frange tuum panem egeno.
Verbis opus non est visitare, sed benefactis.
Iniquum est, frater inopia victus aegrotet.
Satagite, non verbis, esum potumq. requirit.
Inspicite tales, sed certe debilitatos,
Transigere sese qui non possunt, date subinde.
A Domino vobis spondeo dari quadruplum.

TALEM VISITARE IACENTEM] Clinicum. Grabbatarium. ¶ PAVPEREM SEMPER ABOSVM] Importuni divitibus, & odiosi solent esse pauperes. sed & proximis eti-

am & amicis. ΦΙΛΟΙ ΜΙΣΗΣΟΥΣΙ ΦΙΛΟΥΣ ΠΤΩΧΟΥΣ. Proverb. 14. 21. ¶ VNDE SE RESVMERE POSSIT] Vnde ad sublevandam inopiam suam sumere aliquid possit, & sumpticulum facere parandis sibi necessariis, quibus doleat natura negatis; ac tandem vires resumet suas. ¶ VICTVALIA FERRE] Ipse Instr. ult. dicet ——— portent victualia collo.

72. Pauperibus sanis.

Pauperies sana quid, nisi divitiae adsint?
Ars certe si fuerit, iam & tu communica fratri.
Vnum praesta tibi, ne superbus esse dicaris.
Polliceor quoniam securior divite vivis.
Excipe doctrinam magni Solomonis in aures.
Responsorem in alto odit Deus pauperem esse,
Idcirco te subde, & honorem redde potenti.
Blandus enim sermo, proverbium nosti, deriget.
Vincitur officio et si fuerit ira vetusta.
Si lingua taceat, nil melius invenisti.
Sane si non fuerit ars vnde vita regatur,
Aut operam praebe, aut cursum, iussu potentis,
Non pudeat neque pigeat procurrere sanum.
In gazo praeterea de labore mittere debes;
Sicut singularis illa, quam praetulit Vnctus.

PAVPERIBVS SANIS] Instructione praecedenti dixit, de infirmis & iacentibus: iam de valentibus & sanis, sed egenis; qui tamen artis suae quaestu parare sibi possunt vnde se

exhibeant. Et hos quidem aliquid de ſubſidio artis ſuae conferre vult fratribus infirmis. ¶ PAVPERIES SANA] Eccleſ. xxx. 14. ΠΤΩΧΟΣ ΥΓΙΗΣ ΚΑΙ ΙΣΧΥΩΝ ΤΗ ΕΞΕΙ. ¶ RESPONSOREM IN ALTO] qui ſic reſpondet quaſi deſpiciat, Proverb. 18. 25. *Cum obſecrationibus loquitur pauper.* ¶ BLANDVS ENIM SERMO] Blandus ſermo ſaepe apud iratos plurimum valet, & gratia ſua facit ut ſubſidant iracundo criſtae. ut fervor detumeat. confutat animum iracundi fervidum. Sic Lucilius dixit: *Coquus ahenum cum feruit, paula confutat trua.* ¶ DERIGET] Rigorem ſolvit, emollit, fundit, liquefacit. Plautus eodem ſenſu dixit, dirigere, in Curcul. Clipeatus elephantum vbi machaera dirigit. hoc eſt, ita diſcindit aut transverberat, aut effuſo ſanguine praerigida belluae moles diſſolvatur, aut diviſa proſternatur. Gloſſae: ΑΠΕΥΘΥΝΩ, Derigo. ¶ PROVERBIVM NOSTI] Gloſſae veteres: ΘΕΟΛΟΓΙΑ, *Dei proverbia.* ¶ IN GAZO PRAETEREA] Suprà Inſtr. 55. *Non donum gazo paratis.* Gloſſae, *Gaza*, ΧΡΗΜΑΤΑ, ΠΕΡΣΙΔΙ ΔΙΑΛΕΚΤΩ. Cyprianus: *Et Dominicum celebrare te credis, qui Corban non reſpicis?* Commod. 61. De die Dominica quid dicis? ¶ SINGVLARIS ILLA] Vidua. Solitaria. ¶ VNCTVS] Chriſtus. Tertul. Apologet. *Chriſtianus, quantum interpretatio eſt, de vnctione deducitur.* nomen de ſuauitate vel benignitate compoſitum.

73. Filios non lugendos.

Filiorum caſus licet & dolium cordis relinquat,
In nigris exire tamen nec plangere fas eſt.
Lex prudenter ait; animo, nec pompa, dolete.
In Solomoniaco libro ſeptimana finita.
Oblita Dominum de reſurrectione promiſſa.
Si martyras feceris filios, ſic voce deflebis?

Non pudet infrenem gentiliter plangere natos.
Os laceras, tundis pectus, vestimenta deducis.
Nec metuis Dominum cuius optas regnum videre?
Luge quod fas est, noli tamen errare pro illis.
Vos ideo tales, quod minus quam gentes estis:
Germine zabolico facitis ut turbae pronatae;
Extinctos clamatis. qua gratia? false, peristi?
Nec dolore duxit pater filium mactandũ ad aram:
Dolore nec vates filium luxit defunctum;
Omnipotentis enim nec flens deducebat alumnum,
Sed Deo devotus festinanter funus agebat.

IN NIGRIS EXIRE] In luctu vestibus atris incedere mos fuit gentium quae spem resurrectionis non habebant, qui mortuos suos lugebant vt perditos, vt iam nullos. At Christiani qui Fideles, Fratresque suos ad vitam aeternam migrasse, abiisse, praecessisse dicebant, non exibant in nigris: ΤΟ ΓΑΡ ΜΕΛΑΝ ΘΑΝΑΤΩΔΕC. Itaque aversabantur omnia mortis praesagia. Nam & nigrum illud & ferale in tumulis Theta, & nigra in veste senescere, ad Christianos pertinere negabant, de vita post excessum aeterna certos. ¶ IN SOLOMONIACO LIBRO] Liber inscribitur Ecclesiasticus, Sapientia Jesu, filii Sirach. Solomoniacum librum vocat Commodianus, quia gnomas sive sententias continet ad exemplum Solomonis. ¶ SEPTIMANA FINITA] Ecclesiastici XXII. 13. *Luctus mortui septem dies.* Morem fuisse antiquissimum discimus ex historia Jacobi, Genes. L. 10. & ex iis quae sunt ad eum locum & ad Siracidem ab doctis viris notata ex Philone & Am. Marcellino. ¶ GENTILITER PLANGERE] More gentium: Paulus ad Thessalonic. I. ΚΑΘ' ΩC ΚΑΙ ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ, ΟΙ ΜΗ

ΕΧΟΝΤΕϹ ΕΛΠΙΔΑ. Scilicet resurrectionis. ¶ EXTINCTOS CLAMATIS] Vt suprà Instr. 30. Vixit. & , Extinxi. Extinctos Ethnici dicebant defunctos : Christiani, Praemissos ad Deum , translatos, evocatos à Domino. ¶ NEC DOLORE DVXIT PATER] Haec Abrahami & Davidis exempla ad communem hunc de filiis non lugendis locum citavit Ennodius Ep. Ticinensis, Ep. 1. lib. 11. ubi Sirmondus hosce Commodiani versiculos, & ipsius quidem Commodiani nomen, ab aeuo Gennadii & Gelasii ignoratum primus indicavit. Eusebius , opusculo de resurrectione : *Noli enim quaerere si non est occisus Isaac : sed ex quo proposuit Pater , mortuus est patri Isaac.* pagina 51. editione Sirmondi. ¶ DEO DEVOTVS] Glossae. *Devotissimus* , ΚΑΘΟϹΙΩΤΑΤΟϹ. Omnia pati & facere paratus.

74. De pompa funeris.

De funeris pompa sollicitus esse qui quaeris ,
Erras , Dei seruus, adhuc in morte placere,
Pro ! exanimum corpus ornari funestum.
O vanitas vera , cupere defunctis honorem.
Mens mundo detenta , nec in morte Christo deuota.
Proverbia nosti. per forum efferri volebat.
Adeo illi similes & fera mente viventes ,
Faustum felicemq. diem in exitu vultis habere ,
Vt coeat populus, laudem cum luctu videre ,
Non provides quonam merearis ire defunctus.
Ecce prosequuntur illi , tu iam forte cremaris
Redactus in poenam. quid proderit pompa defuncto?

Incusatus eris qui ob ista collegia quaeris.
Sub Veioue cupis viuere. te decipis ipsum.

PROVERBIA NOSTI] Sic Julianus Caes. Dionysio cuidam: ΜΥΘΟΝ ΑΚΗΚΟΑΣ. &, ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΕΠΙΣΤΑΣΑΙ. ¶ PER FORVM EFFERRI VOLEBAT] Quemadmodum ille apud Horatium Gargilius, *qui mane plagas, venabula, servos, Differtum transire forum populumque iubebat.* ¶ QVI OB ISTA COLLEGIA QVAERIS] Corporis artificum Libitinariorum, qui funera ad ritum Ethnicum ministrabant magnifico apparatu; numerosissima turba prosequentium funus & maiorum imagines. ¶ COLLEGIA QVAERIS] Advocas, Sic Instr. 19. dixit collegium facere ——— *simili collegio facto.* ¶ SVB VEIOVE] Sub Idolis. In apogr. *sub vigore.*

75. Clericis.

Congruit in Pascha, die felicißimo nostro,
Laetentur & illi qui postulant sub acta diuina,
Erogetur eis quod sufficit, vinum & esca.
Respicite fonte quo memorentur ista pro vobis.
In modico sumptu deficitis Christo donare.
Cum ipsi non facitis, quo modo suadere potestis
Iustitiam Legis talibus? vel semel in anno.
Sic multos urget blasphemia saepe de vobis.

CONGRVET IN PASCHA DIE FELICISS. N.] Quo pignus & arrabonem accepimus resurrectionis in vitam aeternam. ¶ QVI POSTVLANT SVMPTA DIVINA] In apographo superscriptum est: *qui postulant sabata divina.* Neutra lectio probabilis mihi videtur: Ista vero sensum efficiet

huic Instructioni convenientissimum: *Laetentur & illi qui postulant sub acta divina.* Commendatur pietas erga pauperes; illos praesertim, qui postulant & rogant opem ac beneficia fidelium, sub id tempus, quo soluitur synaxis die Paschae; sub id tempus quo pronunciari solet missa, sive missio Paschalis: sub id tempus, quo dimittuntur fideles, peractis solennibus, peractis mysteriis, peractis rebus divinis. ¶ RESPICITE FONTE QVO MEMORENTVR ISTA] In apogr. *Respues de forte quo memorentur.* Quae sunt corruptissima. ¶ CVM IPSI NON FACITIS] Suprà, Instr. 69. dixit: *Observetque priùs ut faciat ipse quae dicit.* Apollonius: ΔΕΙ ΓΑΡ ΝΟΜΟΘΕΤΗΝ ΑΠΕΠΕΙΚΕΝ ΕΑΥΤΟΝ, ΤΑΥΤΑ ΕΠΙΤΑΓΜΑΤΑ ΕC ΤΟΥC ΠΟΛΛΟΥC ΠΟΙΕΙCΘΑΙ. Horatius. Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi. Pharisaeorum est, dicere & non facere: imponere plebi onera, quae ipsi ne digito quidem velint attingere. ¶ SIC MVLTOS VRGVET BLASPHEMIA] Hoc de seculi sui Clericis Commodianus. & Clerici vocabulum tunc pertinebat etiam ad Sacerdotem. Hoc de seculo quoque suo testatur etiam ad Eustochium Hieronymus: *Clerici ipsi,* inquit, *quos & magisterio esse oportuerat pariter & timori, osculantur capita matronarum, & extenta manu, vt benedicere eos putes velle, si nescias, pretia accipiunt salutandi. Illae interim quae Sacerdotes suo viderint indigere praesidio, eriguntur in superbiam.* &c. Quanta iam illis temporibus per Ecclesias spatia confecerat antichristus? iam ipsi praesides indigebant monitoris praesidio; & qui monitis suis regendae plebis pontificium susceperant, mala praevaricatione praesidium ipsi suum deserebant.

76. De fabulosis & silentio.

Dum leve videtur cuicumq. neque vitatur,
Et quasi facile ruit, dum abuteris illud,

Fabulae ſubueniunt quo veniſti fundere preces,
Aut pulſare domum ſtomachi pro delicto diurno.
Buccina praeconum clamat, lectore legente,
Vt pateant aures, & tu magis obſtruis illas;
Luxaris labia, quibus ingemiſcere debes.
Obſera malis pectus, vel in pectore ſolue.
Sed quia divitibus faciunt pecuniae frontem,
Inde perit omnis, quando ſibi maxime fidunt.
Sic feminae quoque coeunt quaſi initient balneo,
Et de domo Dei facitis ceu nundinas artent.
Terruit ſane Dominus domum orationis,
Sacerdos Domini cùm Suſum corda *praecepit;*
In prece fienda, vt fiant ſilentia veſtra;
Limpide reſpondes, nec temperas quoque promiſsis.
Exorat ille Altiſsimum pro plebe deuota,
Ne pereat aliquis, & tute in fabulas vertis;
Tu ſubrides ibi aut detrahis proximi famae;
Indiſciplinate loqueris, quaſi ſit Deus abſens,
Omnia qui fecit nec audiat neque cernat.

DE FABVLOSIS] congerronibus, confabulatoribus. ¶ DOMVM STOMACHI] Pectus. ¶ STOMACHI] cordis, animi, conſcientiae. ¶ PRO DELICTO DIVRNO] In apogr. legitur, *diuino.* Delictum diurnum; cottidianae incurſionis. ¶ LVXARIS LABIA] Labia profanas, violas, diſſoluis luxu, nequitia. Vt à luxuria, luxuriari; ſic à luxu, luxari, ΑϹΩΤΕΥΟΜΑΙ, *Luxo*, *Luxurior.* Feſtus : *Luxantur à luxu*

dictum, id est, Luxuriantur. ¶ QVASI INITIENT BALNEO] Quasi initent balneum. Et versu seq. *Et de domo Dei ceu nundinas facitis artent.* ¶ CEV NVNDINAS] OIKON EMΠOPIOY. Io. II. ¶ TERRVIT SANE DOMINVS DOMVM ORATIONIS] Cùm intorto flagello eiecit collybistas. Io. II. ¶ SVSVM CORDA] Prisca formula poscentis attentionem & silentium. Glossae veteres: Sus, ANΩ, Susum, EΠANΩ. Item. ANΩ, KATΩ, Susum, Deorsum. ¶ PRO PLEBE DEVOTA] Pro omni fraternitate.

77. Ebriosis.

Ebrioso modum non pono, sed belluam malo.
Bibendo superbis, interior à mente recedis,
Regentis imperium tenens apud, stulte, Cyclopas:
Inde in historiis. dum mortuus non bibo, dicis.
Optima mihi bibere, & corda sapere.
Subministra magis, quid amplius quaeris abuti,
Infimo pauperclo, & eritis ambo refecti.
Si facias ista, extinguis tibi gehennam.

EBRIOSO MODVM NON PROBO SED BELLVAM MALO] In apographo legitur: *Ebrioso modum non puo sed bellua malor.* Et prima quidem lectione statim se obtulerat emendatio: *Ebrioso modum non pono, sed bellua maior.* Vnde apparebat iste sensus: Deditus ebrietati, modum sibi non ponit; nec ponere monentem audit; sed maior bellua, maior helluo modum ponit combiboni suo, quem turbata mente crapula consopitum prostravit; iam non mentis, non rationis compotem; ac per hoc belluam. Sed haec sunt exquisita & coacta nimis. Itaque placet ista simplicior scriptura: *Ebrioso modum*

non pono , sed belluam malo. ¶ BIBENDO SVPERBIS] In apogr. *supernis* vel *superius.* ¶ REGENTIS IMPERIVM TENENS APVD ST. CYCLOPAS] Polyphemi. ¶ INDE IN HISTORIIS] In fabulis, In Odyssea, Glossae : ΙΣΤΟΡΙΑΙ, *Monimenta.* Hesych. ΙΣΤΟΡΕΙ, ΜΥΘΕΥΕΙ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΜΑΡΤΥΡΙΑ, ΚΑΙ ΤΑ ΟΜΟΙΑ. ¶ OPTIMA MIHI BIBERE] Hoc ex persona sua Commodianus apponit : Intelligit autem bibere vitam aeternam, per evangelia, praecepta & exempla Christi. ¶ EXTINGVIS TIBI GEHENNAM] Alludit ad historiam divitis purpurati, cuius lingua apud inferos tam ardenti cruciatu vrebatur, vt de Lazari digito instillari sibi aquae tantillum pro summo levamine exoptaret Lucae, XVII.

78. Pastori.

Pascere qui quaeris, & quod potuisti parasti,
Assidue pascendo recte fecisti.
Sed tamen inuise pauperem qui te non repascat.
Tunc erit mensa tua per vnum Deum probata.
Omnipotens tales vel maxime pasci praecepit.
Respice cum pascis infirmos, & feneras Alto.
In illo vos Dominus voluit probatos adesse.

PASTORI] Convivatori. ΕΣΤΙΑΤΟΡΙ. ¶ PAVPEREM QVI TE NON REP.] Instr. 61. ¶ FENERAS ALTO] Cypr. lib. de discipl. *Patrimonium tuum Deo fenera ; Christum ciba.*

79. Oranti.

Orantem si cupias exaudiri de coelo.
Rumpe de latibulis nequitiae vincla.

Aut si benefactis ores miseratus egenis,
Ne dubites quin quod petieris detur oranti.
Tu sane si nudus benefactis Deum adores,
In totum ne facias sic orationes inepte.

DE LATIBVLIS] De intimo recessu cordis; de penetralibus mentis tuae. ¶ ORES MISERATVS EGENIS] Paulinus, ep. 34. Aliud est quando tu solus oras pro te: & aliud quando multitudo pro te apud Deum trepidat.

80. Nomen Gazaei.

Incolae coelorum futuri cum Deo Christo
Tenente principium, vidente cuncta de coelo.
Simplicitas, bonitas, habitet in corpore vestro.
Irasci nolite sine causa fratri devoto.
Recipietis enim quicquid feceritis ab illo.
Hoc placuit Christo, resurgere mortuos imo,
Cum suis corporibus, & quos ignis ussit in aeuo
Sex millibus annis completis mundo finito.
Vertitur interea coelum tenore mutato:
Comburuntur enim impii tunc igne divino.
Ira Dei summi ardet creatura gemendo.
Digniores, stemmate & generati praeclaro,
Nobilesque viri sub Antichristo deuicto,
Ex praecepto Dei rursum viventes in aeuo,
Mille quidem annis ut seruiant sanctis & Alto,

Sub iugo seruili, vt portent victualia collo;
Vt iterum autem iudicentur regno finito.
Nullificantes Deum, completo millesimo anno.
Ab igne peribunt, cum montibus ipsi loquendo.
In bustis & tumulis omnis caro redditur acto,
Demerguntur inferno, trahunt poenas in aeuo.
Ostenduntur illis & legunt gesta de coelo.
Memoria prisca debito & merita digno.
Merces in perpetuo secundum facta Tyranno.
Omnia non possum comprehendere paruo libello.
Curiositas docti inueniet nomen in isto.

NOMEN GAZAEI] Id est Commodiani; à Gaza, Gazaeus: à Commodis Commodianus. Commoda autem dicuntur opes, divitiae, gaza. Glossae veteres: *Commoda*, ΛΥCΙΤΕΛΗ, ΧΡΗΜΑΤΑ.] ¶ ET QVOS IGNIS VSSIT IN AEVO] Legibus Caesarum de poenis, summa fuit ignium poena. Christiani vero, etiam in corporibus defunctorum, rogos & busta exhorrescebant, praesaga formidine ignis illius aeterni. Hoc igitur in primis curabant, ut martyrio deuotis obfirmarentur animi adversus ignium tormenta. Petrus, Ep. 1. hortatur Christianos ne expavescant martyrium si per ignes & vstionem corporis accidat, nec exhorreant vt rem novam, inauditam, inusitatam aut alienam Christianis. ΜΗ ΞΕΝΙΖΕCΘΕ ΤΗ ΕΝ ΥΜΙΝ ΠΥΡΩCΕΙ. Cyprianus, Ep. 56. Nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit, &c. ubi etiam observavimus nonnihil. Atque haec parodia sic fuerit Christiana: *O quantos aestus, quantos patiere labores! Si fuerint ignes res peregrina tibi.* ¶ SEX MILLIBVS ANNIS COMPLETIS] Justinus Martyr, Dial. cum Tryph. Jud. pag. 307. hoc se

cum plerisque aliis recte sentientibus credere profitetur: ΕΓΩ ΔΕ, ΚΑΙ ΟΙ ΤΙΝΕC ΕΙCΙΝ ΟΡΘΟΓΝΩΜΟΝΕC ΚΑΙ ΠΑΝΤΑ ΧΡΙCΤΙΑΝΟΙ, ΑΝΑCΤΑCΙΝ ΚΑΙ ΧΙΛΙΑ ΕΤΗ ΕΝ ΙΕΡΟΥCΑΛΗΝ, &c. Huiusce temporis, annorum sex mille consummationem sic putabat circa an. Chr. 369. Q. Julius Hilario, quem sarcinatores Bibliothecae Patrum ediderunt ex bibliotheca Patri Pithoei; *A passione Domini Christi, ex quo tempore fide in se credentibus resurrectionem pollicitus Dei filius, anni compleantur necesse est quadringenti & septuaginta, vt concludatur summa sex millium annorum. Septimo millesimo incipiente, fide vera credentes liberabuntur è mundo. Tunc enim erit resurrectio prima sanctorum. De quadringentis vero & septuaginta annis à passione Domini in consulatum Caesaris & Attici, die nono Cal. April. anni transierunt trecenti sexaginta nouem. Restant itaque anni centum & vnus, vt consummentur anni sex mille, &c.* ¶ CVM MONTIBVS IPSI LOQVENDO] Lucae 23. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos. Quod Oseas praedixerat. x. 8. ¶ OMNIS CARO REDDITVR ACTO] Redditur & restituitur vnà cum actis & operibus cuique suis; vt secundum ea que gessit quisque, ad coronam aut ad gehennam mittatur. ¶ CVRIOSITAS DOCTI INVENIET NOMEN IN ISTO] Ab hoc postremo poematii versu susum relegens per litteras versuum primas inveniet, COMMODIANVS MENDICVS CHRISTI. & pro titulo: Nomen Gazei, quod est Commodiani, à gazo sive gazophylacio.

GENNADIVS

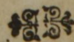
MASSILIENSIS EPISCOPVS

LIB. DE VIRIS ILLVSTRIBVS.

Ommodianus, dum inter seculares literas etiam nostras legit, occasionem accepit Fidei. Factus itaque Christianus, & volens aliquid studiorum suorum muneris offerre Christo suae salutis Auctori, scripsit mediocri sermone quasi versu, aduersus Paganos. Et quia Patrum nostrorum attigerat literas, magis illorum dogmata destruere potuit, quam nostra firmare. Vnde & de divinis repromissionibus aduersum illos vili satis & crasso ut ita dixerim, sensu disseruit: stuporem illis, nobis desperationem incutiens; Tertullianum & Lactantium & Papiam auctores secutus. Moralem sane doctrinam, & maxime voluntariae paupertatis amorem, optime prosecutus studentibus inculcavit.

INSTRVCTIONVM

ACROSTICHA

OMISSA QVAEDAM,

SIC REPONENDA SVIS LOCIS.

INSTR. I. PER LIT. VERS. PR.] Eugenius Ep. Toletanus, cujus opuſcula Jac. Sirmondus edidit, epitaphia duo ſcripſit per litteras verſuum primas & vltimas.

INSTR. V. IVPITER] Acroſticha ſibi volunt, *Iuppiter*.

INSTR. XI. Heſych. ΔΙΨΥΧΙΑ, ΑΠΟΡΙΑ. Commodianus dixiſſet, *Bicordia*.

INSTR. XVII. STIPEM VT TOLLANT INGENIA TALIA QVAERVNT] Suprà, eâdem Inſtr. dixit: Dum vitam ſuam extricare quaerunt. Talia vero iam aevo ſuo agyrtarum ingenia fuiſſe teſtatur auctor libri De morbo ſacro, qui vulgo fertur Hippocratis: ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΒΙΟΥ ΔΕΟΜΕΝΟΙ ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΙΑ ΤΕΧΝΕΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΠΟΙΚΙΛΛΟΥCΙΝ.

INSTR. XIX. pag. 33. ΚΟΠΡΙΟC ΑΝΗΡ ΩC ΑΠΟ ΔΗΜΟΥ.

INSTR. XXVI. Laetitios dies. Laetitiae. Vetus interpres latinus Epiſtolae quae dicitur Barnabae, ΕΥΦΡΟCΥΝΗΝ vertit, *laetationem*. In edit. Pariſ. pravè legitur: *legationem*, pag. 56.

INSTR. XXXVI. pag. 56. Legendum, Cruciſtultitia.

INSTR. XXXVII. Legendum, Quid? medius Judaeus, medius vis eſſe profanus.

INSTR. XLV. Legendum:

Dat gemitum terra verum, tunc in vltima fine
Iter agentes, & tunc increduli cuncti.
Euitante tamen ſanctorum caſtra ſuorum.
In vna flamma conuertitur tota natura.

ITER AGENTES] Praefinitum in terra vivendi ſpatium peragentes. Vel, *In terra agentes.* EVITANTE TAMEN] Vt ſuprà, Inſtr. 43. *Iuſtos autem non tanget ignis.*

INSTR. XLVIII. Ipſis incanta j. q. e. tr. mentis. Diſrupto

vocabulo, *Incantamentis.* quo fit vt versus etiam videatur disruptus. Consimiliter lusit Eugenius ille Toletanus, ad quendam Joannem, cui displicebant versus nexi,

O, *Io*, versiculos nexos qui despicis, *hannes.*
Accipe *di* sollers si nosti iungere *uisos.*

Haec illius aevi technopaignia fuêre.

INSTR. LXI. PRANDIA AB EO PROSPICE TOBIA] Propius accedet ad vestigia scripturae quae est in apographo: *Prandia ab eo prospice Tobo.* Sic in Bibliorum Theodulfi praefatione aureis literis, *Liber Tobi.* Et in veteri canone Scripturarum apud Anastasium Patr. C. P. *Tobe & Tobias.* Graecè ΤΩΒΙΤ ΚΑΙ ΤΩΒΙΑϹ. Et apud Suidam, ΤΩΒΗΤ, ΟΝΟΜΑ ΚΥΡΙΟΝ, ΚΑΙ ΤΩΒΙΑϹ ΟΜΟΙΩϹ. Pater vocatur ΤΩΒΗΤ, vel ΤΩΒΙΤ, Filius ΤΩΒΙΑϹ.

INSTR. LXV. QVI DE MALO DONANT] Ignatius ad Trallianos: ΠΑΡΑΙΝΕΙ ΤΙϹ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ, ΜΗΔΕΙϹ ΑΓΑΘΟϹ ΛΕΓΕϹΘΩ ΚΑΚΩ ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ ΚΕΡΑΝΝΥϹ.

INSTR. LXVIII. MYSTERIVM CHRISTI ZACONES] Idem Ignatius ad Trall. ΔΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΟΥϹ ΔΙΑΚΟΝΟΥϹ ΟΝΤΑϹ ΜΥϹΤΗΡΙΩΝ ΧΡΙϹΤΟΥ ΙΗϹΟΥ ΚΑΤΑ ΠΑΝΤΑ ΤΡΟΠΟΝ ΑΡΕϹΚΕΙΝ &c.

INSTR. LXXIII. IN NIGRIS EXIRE] Vt mos erat gentium minimè Christianarum. Julius Paulus, Sententiarum lib. I. Tit. de Sepulcris & Lugendis. *Qui luget, abstinere debet à conviviis, ornamentis, purpura & alba veste.* Atra vestis conveniens luctui color, tristior habitus.

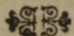
INSTR. LXXX. COMPLETO MILLESIMO ANNO] Epistola quae tribuitur Barnabae, pag. 54. ΟΥΚ ΟΥΝ ΤΕΚΝΑ ΕΝ ΕΞ ΗΜΕΡΑΙϹ, ΕΝ ΤΟΙϹ ΕΞΑΚΙϹΧΙΛΙΟΙϹ ΕΤΕϹΙ, ϹΥΝΤΕΛΕϹΘΗϹΕΤΑΙ ΤΑ ΠΑΝΤΑ. Vetus interpres latinus: *Vnde scire debetis, quia in sex millia annorum consummabuntur omnia.*

ERRATA

In praefatione, Pag. 4. lin. 15. non diffitetur. Pag. 9. INSTRVCTIONES. Pag. 19. ΖΩΔΙΑ. Pag. 23. frequenter moueri. Pag. 28. Exportari. Pag. 29. Liuius, lib. 38. cap. 19. Pag. 46. Excruciant. Pag. 58. Concil. Carthag. Pag. 100. Quinas qui capiti mercedes.

Pag. 9. Cognomini cuidam inscribta est lex 17. C. Fam. herc. & inter vet. &c. Pag. 51. lin. 30. ΑΙΣΧΡΟΝ. Pag. 93. lin. 22. *Optas tu in castris pacem; foras ille repugnat.* Pag. 97. ΠΕΙΡΑΤΗΡΙΟΝ.

SVMMA PRIVILEGII.

Cautum est auctoritate Regis Christianissimi, ne quis in Regno Franciae, librum sub hoc titulo: Commodiani Instructiones aduersus Gentium Deos, pro Christiana disciplina, nunc primum typis mandatae, cum Obseruationibus NICOLAI RIGALTII, *absque permissu Simonis Belgrand & Ioannis Laurentij bibliopolarum Tullensium intra decennium, imprimat aut diuendat, publicationis exemplarium, si quis secus fecerit, multa, & alia etiam arbitraria, indicta, prout amplius in ipso diplomate continetur, dato Parisijs tricesima Aprilis, anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo.*

LE BRVN.

